ART LIMES
A KÉPÍRÓ: KASS JÁNOS – 3. RÉSZ
JANOS KASS, GRAPHIC NOVELIST – PART 3.
2015.3

TATABÁNYA

TARTALOM • CONTENTS

1. BEVEZETŐ · INTRODUCTION

5 Révész Emese: „Tanúja és krónikása vagyunk a korunknak."
Kass János művészete a 60-as években
'We are the witnesses and the chroniclers of our age.'
The art of János Kass in the 1960s

2. KORTÁRSAK–KAPCSOLÓDÁSOK · CONTEMPORARIES–CONNECTIONS

21 Szakolczay Lajos: Értékvonzalom a szabadság igézetében. Kass János és Juhász Ferenc
The Attraction of Virtue in the Spell of Freedom. János Kass and Ferenc Juhász

29 Kincses Károly: Fotók Kassról, Kasstól, Kassnak
Photos of, by and for Kass

43 Kass János: Negyvenöt év
Forty-Five Years

47 Juhász Ferenc: KASS-KASSÁK. Kass János 75. születésnapjára
KASS-KASSÁK. János Kass' 75th Birthday

3. VARÁZSKÖRÖK · MAGIC CIRCLES

51 Lukácsy András: Bartók erkölcse a mérce
Bartók's Morals as Standard

57 Tallósi Béla: Varázsköröket hajtva. Az egész életemet végigkísérte az irodalom
Magic Circles Performed. My Whole Life Has Been Accompanied by Literature.

63 Gál József: Csak a munkával tudjuk létünket igazolni… Interjú Kass Jánossal
Only Through Work Can We Justify Our Existence…Interview with János Kass

4. KÖNYVEK – ILLUSZTRÁCIÓK · BOOKS – ILLUSTRATIONS

89 Kiss István: Beszélgetés a könyvről – Kass Jánossal
| Talking about Books – with János Kass

95 Kass János: Gondolatok a könyvillusztrációról
| Thoughts on the Illustration of Books

103 Kass János: A könyv mestere – Kner Imre
| Master of the Book – Imre Kner

107 Tarján Tamás: Fagyban lobogó láng
| Flame Fluttering in the Frost

115 Bánki Vera: Az utolsó rajzsorozat
| The last series of drawings

5. FÉNYUDVARBAN · IN THE AURA

119 Juhász Ferenc: A szűz Tisza. Kass János halálára
| The Virgin Tisza. On the Death of János Kass

123 Orosz István: Fényudvarban
| In the Aura

6. ÉLETRAJZI ADATOK – BIOGRAPHICAL DATA

Kass János, 1979. március 19.
Fotó: G. Fábri Zsuzsa

Révész Emese

„TANÚJA ÉS KRÓNIKÁSA VAGYUNK A KORUNKNAK."

KASS JÁNOS MŰVÉSZETE A HATVANAS ÉVEKBEN

Óda a nyomdához

Napjainkig töretlen hírnevét Kass János a hatvanas években alapozta meg. Olyan jelentős illusztrációs alkotásai készültek ekkor, mint *A kékszakállú herceg vára* vagy Madách Imre művei után megformált képsorozatai, a *Mózes* és *Az ember tragédiája*. Elismerését szakmai díjak sora jelezte, a lipcsei „Világ legszebb könyve" aranyérmét követően 1966-ban az Érdemes Művész kitüntetés, majd egy esztendőre rá a Munkácsy-díj. Ekkor ajánlottak neki katedrát az Iparművészeti Főiskolán, ahol 1967-től tanított tipográfiát és illusztrációs művészetet.

1967-ben készült egyik kollázsa az évtized törekvéseit összegző művészi önvallomásnak tekinthető. A később *Ars Poetica* címen ismertté vált kép eredetileg Kner Imre emlékére alkotott kompozíció részeként született, 1968-ban pedig Pablo Neruda *Óda a nyomdához* című kötetének borítóján használta fel újra Kass.[1] A felső harmadában megformált betű egyaránt utal Kass képi világának irodalmi

Ars poetica, 1967

In memoriam Misztótfalusi Kis Miklós, 1967

1 Pablo Neruda: *Óda a nyomdához*. Budapest, 1968. Magyar Helikon – A teljes kompozíciót oldalszám nélkül közli a kötet. Felirata balra lent ceruzával: „Kner Imre emlékére Kass 67". Ennek elemezett bal oldali kollázsa szerepel a kötet borítóján. – A kompozíciót (téves) 1969-es évszámmal, „Ars Poetica" címmel közli: Ötven év 1997, 5.

gyökereire és elkötelezettségére a tipográfia művészete iránt. A kompozíció rendjének vázát a geometrikusan kimért arányrend adja, az a mérték, amelynek keretei közt Kass mint könyvtervező művész mozgott. Ennek a mértani arányrendnek a hálójára feszülnek rá a figurális ábrázolások, a maguk csapongó indulataival. Nagyobb részük idézet, fragmentum Albrecht Dürer fametszeteiből, nevezetes Apokalipszis-ciklusából és Miksa császár számára tervezett monumentális diadalmenetéből. Utóbbi egyik részletének sarkában felvillan a két erény latin elnevezése is: „Gravitas" és „Perseverentia". A méltóság és kitartás Kass számára is mértékadó erkölcsi premissza volt: a képalkotás vonatkozásában utalva a stiláris emelkedettségre és a sokszorosított grafika magas fokú műveléséhez elengedhetetlen kitartásra. A grafikai képalkotás történelmi tradíciói és a könyvművészet mellett Kass működésének harmadik pillére maga a kortársi lét, amely egy félig absztrakt, félig klasszikus szépségű férfi-nő alakban ölt formát.

Egy évtizeddel később, immár írásban megfogalmazott „ars poeticá"-ja úgyszintén a jelenkoriságot állította grafikusi önmeghatározása középpontjába: *„A megérzéseket, a nyugtalanságot, a kérdéseket és a feleleteket gyors formába önteni, ez a grafikus feladata. […] Ha a festészet szépirodalom, akkor a grafika újságírás, a gyors reagálás eszköze."*[2] Elgondolkodtató ez a program egy olyan alkotótól, aki nem zsurnaliszta rajzolóként, hanem elsősorban könyvillusztrátorként működött. Magyarázattal is szolgál azonban egyúttal arra a viszonyra, ami munkájában a könyvekhez kötötte: ez a viszony a kortárs értelmező magatartása, akiben a mindenkori jelen olvasója formálja rajzban az időben szétszórt történeteket. Saját megfogalmazásában: *„Tanúja és krónikása vagyunk a korunknak."*[3] Kass mindezt a szemtanú-krónikás felelősségével tette, épp ezért képi újra értelmezései (azaz illusztrációi) hiteles képet adnak arról a korról, amelyben születtek.

A hatvanas évek művészetének művészettörténeti tárgyalása napjainkig jobbára az avantgárd eseménytörténete mentén zajlik, ezen túl legfeljebb a progresszív törekvések és a hivatalos művészet közti konfliktusokra koncentrálva.[4] Míg Németh Lajos a modern magyar művészetet összegző kötetében kortársként még rangosnak ítélte a fiatal grafikus nemzedéket, az ezredforduló művészettörténeti summázatai már említésre sem méltatják őket.[5] A kor sokszorosított grafikája, ezen belül pedig a könyvillusztráció azonban jellemzően köztes terület volt, olyan menedék, ami egyenlő távolságot tartott a radikális progressziótól és a hatalom iránt elkötelezett művészettől. Kass János pályája, szűkebb keresztmetszetben pedig a hatvanas években zajló működése, a művészettörténész számára is kihívást jelent. Negligálását az egykorú recepció gazdagsága éppúgy tarthatatlanná teszi, mint az azóta felhalmozódott elemzések bősége.[6] Az alábbiak kísérlet az életmű tárgyilagos elemzésére, Kass János helyének kijelölésére saját kora művészetében.

Tanulmányai nem árulkodnak egyenes vonalú pályaívről. A keramikus mesterlevél megszerzése után

2 Kass János: *Ars poetica*. In: Gondolatok a tipográfiáról, nyomdáról Kass János könyvművész életmű-kiállítása alkalmából. Debrecen, 1978, 45–46.

3 Uo.

4 Ezt példázzák: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Szerk.: Nagy Ildikó. Budapest, 1991. Magyar Nemzeti Galéria, Képzőművészeti Kiadó; Az újabb kutatások a kor vizuális kultúrája felé tágítottak, ám a könyvművészet történeti feldolgozásával még adósak: *A hosszú hatvanas évek*. Ars Hungarica, 2011/3. szám;

5 Németh Lajos: *Modern magyar művészet*. Budapest, 1968, 1972, Corvina, 149.

6 E gazdag egykorú és újabb recepció bizonyságát nyújtják Gál József bibliográfiai alapvetései: Gál 2002; Gál 2008; Kass János dolgozatomban hivatkozott illusztrált köteteinek pontos bibliográfiai adatait Gál József adattárai tartalmazzák. Munkáját mintaszerű történeti elemzések sora követte: Varga 2008; Valamit az *Art Limes* folyóirat 2011/3. és 2012/3. tematikus számai.

az Iparművészeti Főiskolán végzett 1949-ben kerámia szakon. Plasztikai érzékét, szobrászati tudását csak évtizedekkel később, a hetvenes években kivitelezett *Fejek* sorozatán kamatoztatta. Kerámiai tanulmányai mellett már ekkor folytatott grafikai stúdiumokat, egyebek mellett Szántó Tibor kurzusának hallgatójaként.[7] Bár ezekről az éveiről keveset tudunk, grafikai vénája már ekkor nyilvánvalóvá válhatott, mert alighogy megkapta keramikusi diplomáját, beiratkozott a Képzőművészeti Főiskola grafika szakára, ahol 1951-ben, két tanév után hagyta abba tanulmányait. 1979-ben írt visszatekintésében számba vette meghatározó mestereit: *„A főiskolán Kozma Lajos lett a direktor. Kállay Ernő, Hevesi Iván, Hincz, Konecsni, Gadányi. A szomszéd várban, a Képzőn, Barcsay, Berény, Koffán, Bernáth Aurél."*[8] A grafika mesterei a Képzőművészeti Főiskolán ezekben az években Ék Sándor, Koffán Károly és Konecsni György voltak. A magyar grafika meghatározó nemzedéke került ki ekkor a főiskoláról, Kass Jánossal párhuzamosan folytatott grafikai tanulmányokat – mások mellett – Csohány Kálmán, Gácsi Mihály, Gross Arnold és Würtz Ádám. Kass már 1949 végén szerepelt a főiskola ifjúsági tárlatán, a Lánchíd újjáépítését megörökítő pannóval.[9] Ahogy ennek témáját, úgy első plakátterveit is vélhetően kiváló mestere, Konecsni György ösztönzésére tervezte.[10] Mesterei közül később Kass mégis a festészetet oktató Hincz Gyula alakját emelte ki.[11] Első könyvillusztrációját már főiskolai évei alatt, 1950-ben elkészítette.[12] És mire végzett főiskolai tanulmányaival, első csoportos tárlatán, a 2. Magyar Képzőművészeti Kiállítás Műcsarnokban megrendezett seregszemléjén már könyvillusztrációival szerepelt.

A könyvillusztráció területén gyors és látványos sikereket aratott. 1953-ban már több mint egy tucat kötet jelent meg rajzaival, köztük a *Don Quijote* képei. Épphogy kibontakozó könyvillusztrációs munkásságát egy esztendőre rá már Munkácsy-díjjal jutalmazták. Ilyen jelentős szakmai sikerek után meglepő, hogy érett férfiként és befutott művészként tanulmányai folytatása mellett döntött: 1960-tól egy tanévet a lipcsei Grafikai és Könyvművészeti Főiskolán (Hochschule für Grafik und Buchkunst) töltött. Mestere Karl Krug (1900–1983) volt, aki mellett elsősorban a rézkarcolás technikáját fejlesztette. Neki ajánlott rézkarc-lapjának középpontjában szikár betűrajzoló mester munkálkodik.[13] Aszketikus alakja két olyan területre utal, amely Kass számára fontossá vált: a művészi sokszorosított grafikára és a tipográfiára. Lipcsei tanulmányai egy tudatos program részét alkották: Kass könyvillusztrátorból könyvművésszé akart válni, olyan alkotóvá, aki a könyvalkotás megannyi szakaszában jártas mesterember és alkotó művész. Tanulmányai lezárásaként készített két képsorozata jól reprezentálta kettős tájékozódását, a könyvalkotás mérnöki és művészeti Janus-arcát. *A nyomda* című sorozatában a rézkarc finom vonalhálózata és az akvatinta gazdag tónusárnyalatai nyomán a nyomdai gépek és az azokat kezelő mesterek együttműködése kapott formát. A korban szokásos üzemi életképek didaktikus szemléletétől távol Kass a mechanikus masinák absztrakt konstrukcióját emelte ki. A vonal elvont szerkezete és az emberi figura kettőssége jellemezte a lipcsei tanulmányokat lezáró, József Attila verseihez készült illusztráció-sorozatát is. A rézkarc technikája

7 Szántó Tibor visszaemlékezése szerint a 18 éves Kasst az Iparművészeti Főiskolán tanította. Megjegyzendő, hogy 1950-től Szántó a Képzőművészeti Főiskolán is oktatott. – Ötven év 1997, 77.

8 Kass János: *Ím itt az idő, rám került a sor.* Új Írás, 1979/8, 119–1228. Újra közölve: Ötven év 1997, 27.

9 Reprodukálva: Ötven év 1997, 27.

10 *Szabad nép*, plakátterv, 1949 – Reprodukálva: Ötven év 1997, 38.

11 Kass János: *Hincz Gyula*. Kritika, 1986/4, 15.

12 Karinthy Ferenc, Benedek András: *A Noszty fiú esete Tóth Marival*. Franklin Kiadó, 1950.

13 *A betűrajzoló*. Felirata balra a képszélen: „Mein Schaffen in Leipzig bei Herrn Krug 1960 November". Reprodukálva: Ötven év 1997, 62.

A kékszakállú herceg vára (Judit, Kékszakállú), 1970

ettől kezdve kiemelt helyet kapott illusztrációs munkáiban, legfontosabb, legnagyobb gonddal megformált képciklusait ezzel a klasszikus technikával készítette. E lapokat 1964-ben a Dürer-teremben rendezett, első önálló kiállításán is bemutatta. Szemlézőjeként Frank János a fiatal művészben az „univerzális könyvművészt" üdvözölte: „*Az ősi rajzolásnak, a Gebrauchsgraphikernek, a Rembrandt nevével megszentelt rézkarcnak, és a könnyűiparba sorolt művészetnek, a tipográfiának is művelője.*"[14] A könyvalkotás művészetéről vallott nézeteit képileg Pablo Neruda chilei költő *Óda a nyomdához* című költeményének illusztrációin összegezte Kass. A Magyar Helikonnál kiadott, bibliofil igényességgel megformált, vízjeles papírra nyomtatott kötet tipográfiáját Szántó Tibor tervezte. Kass János kísérő képei a versszel egyenértékű szerepben jelentek meg, a papír síkján szabadon áramló képi idézetek, betű és képtöredékek formájában önelvű vallomásként a könyvművészetről. Feltűnik köztük a lipcsei betűrajzoló alakja, aki átfogalmazott formájában már nem modern tipográfus, hanem középkori szkriptor-szerzetes, Gutenberg és Dürer szellemi leszármazottja. És újabb ön-idézetként szerepel lapjain a lipcsei nyomda-ciklus gépkezelőjének alakja, fekete alapos tollrajzban, mint az összetett mechanikus lényt uraló mérnök-alkotó. A kötet illusztrációi között végül helyet kapott két olyan kompozíció, amely Kass saját, Nerudától független önvallomása a magyar nyomdászat hagyományairól. Egyiken a magyar tipográfia európai hírű képviselője, Misztótfalusi Kiss Miklós szikár alakja rajzolódik ki saját tervezésű betűmintakönyvének egy lapja előtt. Másik lapját pedig Kner Imre emlékének ajánlotta Kass, rajta az „elveszett hagyomány", Kozma Lajos tipográfiai díszítményeinek félig megégett katalógusa, sarkában a már elemzett kollázzsal, amelyet rajzolója nem csak a kötet címlapjára emelt, hanem később saját „ars poeticájának" is tekintett.

14 Frank János: *Kass János.* Élet és Irodalom, 1964. november 21., 8.

Bibliofília a tömegeknek

Kass különösen szerencsés időpontban fordult a könyvillusztrálás felé. A könyvek esztétikailag igényes megformálása az ötvenes évek végétől a kultúrpolitika egyik legfőbb stratégiai ágazatává vált. *„Nagy példányszámban megjelenő illusztrált kiadványaink a leglátogatottabb képtárnál is szélesebb körű tömeghez találják meg az utat és így, mint a művészi ízlésre és igényességre nevelő eszköz, képzőművészetünk egyik legfelelősségteljesebb, de egyben leghálásabb feladatát róják művészeinkre."* – összegezte a könyvművészet „népnevelői" erejét Vayerné Zibolen Ágnes 1960-ban.[15] A terület szakmai irányítását az 1954-ben alapított Kiadói Főigazgatóság, illetve az azon belül működő Könyvművészeti Bizottság látta el. Utóbbi testületnek feladatköre – egyebek mellett – arra is kiterjedt, hogy évről évre döntést hozzon a Szép Magyar Könyv versenyben. E jelentős szakmai szervezetnek 1964-től Kass János is tagja volt.[16] A korszak központilag felügyelt, irányított könyvkiadása kiemelten támogatta igényes, bibliofil kötetek viszonylag nagy példányszámú megjelenését. A központilag meghatározott ív-ár rendszer a kiadók számára lehetővé tette, hogy a piaci összefüggésektől függetlenül adjanak ki különleges igényességgel megmunkált köteteket. Mindez a bibliofília fogalmának újraértelmezését jelentette. Brestyánszky Ilona (a Könyvművészeti Bizottság titkára) meghatározása szerint a „szocialista bibliofília" célja *„a tömegkönyvkiadás új útjainak, új technikájának nagy gonddal, szeretettel való kikísérletezése; a korszerű, a szocialista tartalomnak legmegfelelőbb formák megteremtése. […] Szocialista könyvművészetünk fontos funkciója az esztétikai nevelés, hiszen a könyv eljut az ország minden zugába, a gyermekek és felnőttek számára az ízlésnevelés olcsó és hathatós eszköze."*[17]

A hazai bibliofil könyvkiadás fellegvára az 1957-ben alapított Magyar Helikon Kiadó volt, vagy Szíj Rezső megfogalmazásában: *„Talán egy mondatban úgy foglalhatnók össze a Magyar Helikon jelentőségét, hogy neki köszönhető a felszabadulás utáni magyar művészi könyv megteremtése."*[18] Kass János első ízben 1958-ban illusztrálta a kiadó számára Balázs Béla *Mesék a szerelemről* című kötetét, klasszicizáló, vonalrajzos képekkel. Két évvel később, 1960-ban ismét egy Balázs Béla mű, *A kékszakállú herceg vára* illusztrálására kérte fel a Helikon. Kass ezúttal megrázóan újszerű, a darab modernitását pontosan tükröző képek sorozatát teremtette meg. Balázs Béla drámája első ízben *Misztériumok* címen két másik színpadi művel együtt, a Nyugat kiadásában jelent meg 1912-ben. Ezt követően Bartók Béla operájának 1918-as bemutatója idején adta ki a darabot a gyomai Kner Nyomda. Balázs Béla szövegének első önálló kiadása azonban a Magyar Helikon 1960-as kötete volt. Vállalkozásuk jelentőségét csak növelte, hogy megjelenése idején Bartók Béla művészete azonos volt a modernizmussal. (Német Lajos is ebben az értelemben hivatkozott rá az *Új Írás*ban 1961-ben megjelent nevezetes vitaindító cikkében.[19]) Bartók műveit ennek megfelelően alig, a Fordulat éve után pedig már csak alkalmi ünnepségeken játszották a hazai színpadokon.[20] *A kékszakállú herceg vár*át

15 Vayerné Zibolen Ágnes: *Új magyar könyvillusztrációk.* Művészet, 1960/5, 15. (12-15.); Lásd még: Brestyánszky Ilona: *Könyvművészetünk néhány problémájáról.* Művészet, 1961/6, 36-37; A témáról összefoglalóan: Bart István: Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban. Budapest, 2000

16 Kass János a könyvművészeti munkabizottság tagja lett. Magyar Grafika, 1964/2, 6.; A bizottság öttagú elnöksége (Haiman György, Hincz Gyula, Kaesz Gyula, Köpeczi Béla, Radnóti Károly) mellett 16 tagú munkabizottsága működött, tagjai között volt Cserépfalvi Imre, Lengyel Lajos, Reich Károly, Szántó Tibor.

17 Brestyánszky Ilona: *Bibliofília vagy könyvművészet.* Művészet, 1963/1, 29. (28–31.)

18 Szíj Rezső: *A Magyar Helikon és a képzőművészet.* Művészet, 1963/6, 20–22.

19 Németh Lajos: *Megjegyzések képzőművészetünk helyzetéről.* Új Írás, 1961/8, 738–744. Újra közölve: Németh Lajos: *Gesztus vagy alkotás. Válogatott írások a kortárs magyar képzőművészetről.* Szerk.: Hornyik Sándor, Tímár Árpád. Budapest, 2001, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 9–17.

20 Magyar Állami Operaházban: 1945 Csodálatos Mandarin, 1948 Bálványos vár, 1948 Bartók-est – ezt követően a Kékszakállú csak az 1955-ös Bartók-emlékünnepen, az 1956-os és 1958-as Bartók-fesztiválon szerepelt egy-egy alkalommal. – Koch Lajos: *A Budapesti Operaház műsora 1884–1959.* Budapest, 1959. Színháztudományi Intézet.

Agyagtáblák üzenete, 1963

egyébként is ritkán tűzték műsorukra a hazai színházak, 1918-as bemutatóját követően csak 1936-tól játszotta újra az Operaház. Ennek fényében nyer különös jelentőséget, hogy 1959-ben ismét műsorára tűzte a darabot az Operaház, 1948 óta első ízben játszva ismét Bartók művet.[21] Nádasdy Kálmán rendezése színpadképét tekintve is merészen újszerű volt, Fülöp Zoltán jelzésszerű, fényekkel, függönyökkel drámai hatást teremtő díszletei között Márk Tivadar puritán jelmezeiben mozogtak a szereplők. A Magyar Helikon kötetének aktualitását tehát ez a bemutató nyújtotta, Kass János rajzainak lényegre törő képeire pedig minden bizonnyal hatott az új bemutató forradalmian puritán látványvilága.

A Kékszakállú és Judit folyamatosan változó viszonyát, kettőjük kíváncsiságtól a félelemig, vonzalomtól a rabságig ívelő lélektani metamorfózisát Kass végletesen leegyszerűsített kompozíciókkal kísérte.[22] Négy színre redukált jelenetei emblémaként sűrítik magukba a helyszínt, majd a sorra megnyíló ajtók mögötti titkokat: a várat, a fegyvereket, a koronát és a rózsát. Kass a dráma terévé magát a könyv lapjait tette: *„A könyv lapjait ajtóként fogtam fel, ez a szerkezet követi az eseményeket. Az ajtók akár a drámai csomópontok, közrefogják a két szereplő között végbemenő lelki folyamatot."*[23]

Hasonlóképp jelzésszerű a szereplők alakja, akiknek a lélektani játszmában elfoglalt hatalmi státuszát a változó kompozíció terében elfoglalt helyük érzékelteti. A térbeli viszonyok mellett a színek tudatos jelrendszerével összegzi szereplők interakcióit. *„Az első pillanattól kezdve világos volt, hogy az indulatokat színnel kell kifejezni. A kék, a vörös, a fehér és fekete kontrasztjából épült fel az egymást*

21 Székely András emlékei szerint később, a hatvanas években többször játszották a darabot az Egyetemi Színpadon is. – Székely András: *Egy szerkesztő a könyvművészről*. In: Kass János. Budapest, 2006, Holnap Kiadó, 73–77.

22 Elemzésük: Varga 2007, 177-199.; Miglinczi Éva: *Szó-zene-kép. A Kékszakállú herceg vára*. Art Limes, 2012/3, 77–86.

23 Kass János: *A kékszakállú herceg vára*. Art Limes, 2012/3, 75–76.

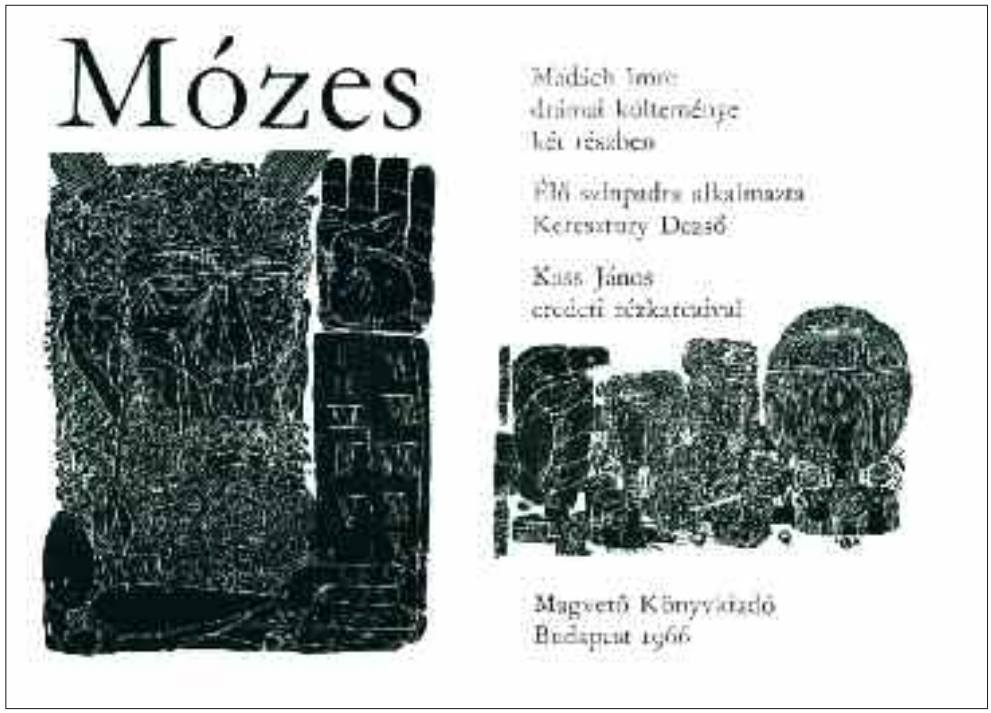

Madách Imre: Mózes, 1966

követő grafikai lapok ritmusa" – fogalmazta meg később Kass.[24] Ebben a jelrendszerben a kék a vár tere, a vörös pedig a fenyegető veszélyek színe, az ajtók mögül felsejlő, rejtett tárgyakon felcsillanó vérvörös. Csak az utolsó képen emel be Kass egy újabb színt, az aranyat, ezzel keretezi az immár fogollyá lett Judit ikonszerűvé merevített alakját. Frank János 1964-ben éppen ezt az absztrakt geometrikus karakterét emelte ki a sorozatnak: *„Csörrenően kemény rajz, mintegy vonalzóval meghúzott, dekoratív, egyenletes színerővel bevont, harsány, erős, kék, piros, fekete, fehér és villanó arany foltok."*[25]

Kass redukált színvilága, geometrikus ábrázolásmódja olyan korszerű képi jelrendszert illesztett Balázs Béla szövege mellé, amely kiemelte a darab elementáris modernitását és korszerűségét. Bár Kass mindvégig megmaradt a figurális utalások körében, ábrázolásmódja, színhasználata a geometrikus absztrakció új iránya, az Amerikában és Nyugat-Európában ekkor alakot öltő „hard-edge" irányzatokkal rokon. Míg ez esetben inkább csak az új vizuális trendek ösztönös megérzéséről lehet szó, lényegesen konkrétabb és szorosabb rokonság fűzi illusztrációit a plakátművészet modern törekvéseihez. Elementáris formákkal és színekkel dolgozó, emblematikus kifejezésmódjával párhuzamosak a kortárs plakátművészet törekvései, és Kass saját művein belül is elsősorban plakátjai között lelünk olyan művekre, amelyek *A kékszakállú herceg vára* illusztrációinak legközelebbi rokonai.[26]

24 Uo.

25 Frank János: *Kass János*. Élet és Irodalom, 1964. november 21., 8.

26 Bakos Katalin: *10x10 év az utcán. A magyar plakátművészet története 1890–1990*. Corvina, Budapest, 2007, 133. – *Hideg napok*, 1966

Fáy András: Állatmesék (A macska és gazdája, A gerle és a róka), 1964

Archaizáló stílusjátékok

Balázs Béla és Bartók Béla művei kapcsán Kass a századforduló modernista kísérleteit élesztette újra saját korában. Művészeti programjának idővel egyik fő célkitűzésévé vált letűnt korok gondolkodását képi világuk modernizációja révén közelebb hozni a jelenkori olvasóhoz. Kass nagyfokú „stiláris empátiával" fordult régmúlt korszakok művészete felé, könnyedén magára öltve azok formai elemeit. Historizáló érzékenységének a hatvanas években számos kötet illusztrálásakor vette hasznát.

Székely András visszaemlékezései szerint a Magyar Helikon kiadó orientalisztikai és klasszikafilológiai műhelyének köszönhetően jelentek meg sorra az ókori irodalom magyarra fordított alkotásai. E köteteket a kiadó bibliofil műgonddal formálta meg, impozáns illusztrációikkal azt sugallva, hogy az archaikus szövegek a jelenkor olvasói számára is élvezetes irodalmi (és művészeti) kalandot ígérnek. A kiadó nem elégedett meg az adott történeti korhoz kapcsolódó alkotások reprodukcióival, hanem azok modernizált, könyvművészeti szempontból megformált átirataival kísérte a szövegeket. Kass János illusztrációi sajátos ötvözetét kínálták a művészettörténeti hitelességnek és autonóm művészi grafikának, hasonló képi átiratokat hozva létre, mint Rákos Sándor, Komoróczy Géza vagy Devecseri Gábor irodalmi értékű fordításai.

Archaizáló átiratokat első ízben Miklós Pál a tunhuangi Ezer Buddha Barlangtemplomot bemutató kötetéhez rajzolt Kass. 32 egész oldalas illusztrációja a kínai barlangtemplom falképei és (a századelőn Stein Aurél által felfedezett) irattekercsei nyomán készült. A padlótól a mennyezetig képekkel borított templom ábrázolásainak részleteiből Kass a kötet méretarányaihoz igazodó kompozíciókat állított össze, viszonylag pontosan követve az eredeti részleteit és színeit. Hasonló metódust követett a *Gilgames* és az *Agyagtáblák üzenete* kötetek illusztrációi megformálásakor. A Komoróczy Géza válogatásában megjelent akkád őseposz kiadása a hazai orientalisztikai kutatások jelentős eseménye volt, hiszen a szövegből korábban csak 1938-ban jelent meg egy válogatás, akkor Kner Imre kiadásában. 1960-ban a Magyar Helikon nagy műgonddal tervezett kötetben adta közre Kass Jánosnak az akkád művészet alkotásai nyomán készült átirataival. 12 táblán közölt monokróm festményei hűen követték az eredeti domborművek megjelenését, Kass mégis sajátos festői egységként teremtette újra őket. 1964-ben az *Agyagtáblák üzenete* illusztrációinak mintája ismét az ókori kelet művészete volt, de ezúttal Kass merészebben elvonatkoztatta a sumér, akkád művészet eredeti műveit. Rozsdabarna alaptónusú képtábláin és szöveg közti vignettáin az ókori művek részleteit dekoratív jelenetekké írta át, szuggesztív szimbólummá stilizálva az eredeti alkotások részleteit. Ehhez hasonlóan dekoratív képi jelenetekké formálta az ókori egyiptomi falképek jeleneteit az 1962-ben megjelent *Varázskönyv* illusztrációin. E munkáiban az archaikus monumentumokból tudatosan olyan formai megoldásokat,

színkombinációkat emelt ki, amelyek saját kora nézőire korszerű képi elemként hatottak, így kaptak modern képi formát a színpompás, dekoratív egyiptomi falfestmények vagy a jelszerűvé tömörített sumér domborművek.

Átiratait egyéni archaizáló formanyelvvé Kass Madách Imre *Mózes* című drámájának illusztrációin formálta. A zsidó vezér monumentális alakjával már 1963-ból ismert egy lapja, de összefüggő sorozattá 1966-1967 folyamán érett benne a téma. Ciklusa első ízben 1966-ban jelent meg a Magvető kiadásában. Madách 1861-ben befejezett drámáját a veszprémi színház felkérésére Keresztury Dezső alkalmazta modern színpadra. Az osztrák abszolutizmus éveiben megfogalmazódott történetnek Madách korában éppúgy erős aktuálpolitikai áthallása volt, mint száz esztendővel később. Az elnyomó idegenekkel szemben ellenállásra buzdító titáni hős alakja Keresztury átiratában egyértelmű időszerű jelentést nyert, hisz a felkelők vezérévé lett Mózes zsidók helyett „népem"-ről, Izrael helyett „hazám"-ról beszélt.[27] *A kékszakállú herceg várá*hoz hasonlóan Kass tehát ezúttal is olyan mű illusztrálásával keltett figyelmet, amelynek megjelenése és színpadra állítása önmagában is jelentőségteljes kulturális esemény volt. A Magvető elsőként vállalkozott a dráma önálló kiadására. A veszprémi színház pedig az 56-os forradalom tíz éves évfordulóján vitte színre a darabot, mely igazán sikeressé egy évvel később vált, mikor a Nemzeti Színházban Sinkovits Imre főszereplésével állították színpadra.[28]

Kass sajátos módon, radikális archaizmusával modernizálta Madách drámáját.[29] A Magvető kiadásához megjelent képein a kereteket szétfeszítő, monumentális lények jelentek meg. A magas nyomású rézkarcnak köszönhetően alakjuk feketével rajzolódik a papírra, e tömbökben cikáznak a részletek fehér vonalai.[30] Tömbszerű megjelenésük kidolgozására bizonyára ösztönzőleg hatottak Kass megelőző években végzett kutatásai az ősi kultúrák művészetében. Térképzésük, arányrendjük legalább annyira az asszír domborművek, mint az expresszionizmus leszármazottai. Plasztikus erejüket mi sem bizonyítja jobban, minthogy Mózes fejét Kass kőben is megmintázta (a kettő egymás mellett úgy hat, mintha a metszet a faragvány lenyomata lenne). Kompozícióin elsősorban nem a dráma történései, hanem hősei állnak, az ő titáni erejük képi kifejezése Kass legfőbb szándéka. Ahogy egykorú recenziójában Horváth György megfogalmazta, Kass *„drámát teremt maga is"*; jelenetei nem szolgai leképezései a színpadi narratívának, *„nem mesélik, hanem élik saját történetüket, hűek Madách alakjaihoz, a szellemi rokonság ereje összeköti őket."*[31] Ősi bálványszobrok mintájára megformált arcképeik ismerősek minden olyan politikai rendszer számára, amely a vezér kultikusan tisztelt képmását állítja politikai rítusai középpontjába. Ebben az olvasatban Kass ciklusa a mindenkori népvezérek alternatív ikonográfiáját nyújtja, s ily módon egyenes ági leszármazottja Derkovits *Dózsá*jának vagy Kondor Béla *Darázskirály*ának.

A jelenetek kvázi-szakrális értelmezése az 1967-ben önálló albumként kiadott *Mózes*-sorozatban még nyilvánvalóbb. Míg ugyanis a könyvillusztrációkat a kiadó megcsonkítva nyomtatta a kisméretű kötetbe, addig egy évvel később teljes formájukban jelentek meg.[32] A szintén a Magvetőnél megjelent albumba Kass a *Mózes* 15 kísérő képét helyezte el. Státuszuk immár inkább irodalmi ihletésű, önálló

27 Balogh Tibor: *Madách Imre: Mózes. Miskolci Nemzeti Színház.* Criticai Lapok Online. http://www.criticailapok.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6064

28 Veszprémben 1966 márciusában mutatták be a darabot, 38 előadást ért meg és a tévé is közvetítette. Bárdos József, Bene Kálmán: *Bevezető.* In: Madách Imre: A „nagy mű" árnyékában. A civilizátor. Mózes. Tündérálom. Szeged, 2012, 19–24.

29 Elemezése: Varga 2007, 105-138.

30 A sorozat némely kompozícióját Kass rézkarc-akvatintával is kivitelezte.

31 h. gy. [Horváth György] *Kass János illusztrációi Madách Mózeséhez.* Magyar Nemzet, 1966. december 25., 15.

32 Arra, hogy a csonkítás a kiadó jóvoltából történt, Kass utalt egy interjúban: Varga 2007, 107.

Madách Imre: Az ember tragédiája (Könyvborító+ Paradicsom), 1980

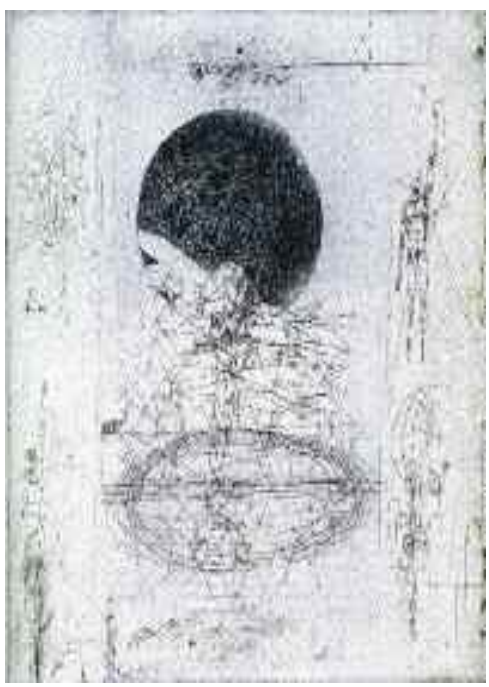

Az ember tragédiája, XIV.

grafikai lapnak, mint illusztrációnak tekinthető, hiszen Madách szövegéből csak kiragadott részletek kísérik a metszeteket. A kép-szöveg viszonyoknak ezt az újdonságát az album bevezetője is kiemeli: *„Paradoxon, hogy az eredetileg illusztrációnak szánt rajzok helyett ebben a könyvben a Madách-idézetek az illusztrációk. Mert Kass János rajzai többek egyszerű illusztrációnál: egy történelmi mítoszt mesélnek el Madách szellemében, az ő művészi ihletésére, azzal a megjelenítő erővel, mely Madách költészetének sajátja. A drámai történést a képzőművészet nyelvén, a rézkarc kétértelműséget nem tűrő, eszmei-értelmezési biztonságot követelő eszközével jeleníti meg, mely a pillanat ihletéből született víziót könyörtelenebb pontossággal rögzíti a tollnál is."*[33] Az albumlapok másik lényeges eltérése a könyvillusztrációtól, hogy ezúttal kerettel együtt jelennek meg.

33 N. n.: *[Bevezető]* In: Mózes. Kass János tizenöt rézkarca Madách Imre drámai költeményéhez. Magvető Kiadó, Budapest, 1967. o. n.

Új mutáció III., 1964

Kass a jelenetek többségét kísérő rajzolt keretekbe zsidó feliratokat, a központi kompozíciót értelmező, kiegészítő figurákat helyezett el, ezzel is felerősítetve a képek ikon-szerű szakrális jellegét.

Az archaizálásnak Kass számos változatát alkalmazta művein a hatvanas években. Fáy András *Állatmese*ihez készített illusztrációin új technikát alkalmazott, a fametszetet. Választása tudatos visszanyúlás volt Fáy saját korának, az 1800 körüli ponyvák, népies kiadványok képi világa felé.[34] A klasszikus-népies minták könyvművészeti alkalmazása a Kass számára mintaadó Kner és Tevan kiadók háború előtti köteteiben is meghatározó volt. A késő barokk, populáris fametszetek stílusát Kass kortársai közül is többen beemelték grafikáikba, így Ágotha Margit, Rékassy Csaba vagy Czinke Ferenc. Egy évtizeddel később, 1978-ban, mikor Kass ismét Fáy állatmeséinek illusztrálására kapott felkérést, a magyar Helikon kiadásában megjelent *Lúd és orr* című kötetet hasonlóan archaizáló képekkel, ezúttal linómetszetekkel kísérte.[35]

34 Fáy meséinek első kiadása Bécsben jelent meg 1820-ban, majd egy képes táblával Pesten, Landerernél 1825-ben.
35 Elemzésük: Sárközi Mátyás: *A képzőművészet mindenese. Az Állatmesék illusztrációi.* Art Limes, 2011/3, 51–54.

Tragédia-vázlat, 1964

Korszerű klasszicizálás

Gyakori stílusjátékai ellenére, kortárs elemzői Kasst mégis elsősorban a klasszicizáló „kontúrrajz" követőinek táborába sorolták.[36] A görög vázafestmények érzékeny vonalrajzát követő grafikai stílust a harmincas években Pablo Picasso alkalmazta előszeretettel. Rajzstílusát nálunk Szalay Lajos és követői honosították meg.[37] Hincz Gyula révén a háború utáni könyvillusztrációnkban ez a rajzstílus vált meghatározóvá, Kass mellett Reich Károly, Szász Endre és Würtz Ádám volt jellemző képviselője. Picasso minden fajta „dekonstruktív" modernizmustól távol eső, esztétikusan klasszicizáló rajzstílusa konszolidált modernizmusként kaphatott helyet a hatvanas évek magyar művészetében. Nyíltan vállalt baloldali elkötelezettsége pedig azon kevés legitim nyugati művészek közé sorolta Picassot, akik itthon is nyilvánosságot kaphattak. Kállai Ernő 1948-as monográfiája után ugyan tíz évet kellett várni az újabb magyar Picasso-albumra, de Körner Éva 1959-es, a Művészet kiskönyvtára sorozatban megjelent kismonográfiájának három kiadása már jól mutatta a nyitás irányát.[38] Könyvművészetünkre gyakorolt hatását csak megerősítette, hogy 1960-ban a Magyar Helikon Matisse és Picasso rajzaival kísérve adta ki Paul Éluard verseit, 1964-ben pedig Ovidius *Átváltozások* című kötete jelent meg Picasso vonalrajzaival illusztrálva. Műveinek első kiállítása jellemzően grafikai tárlat volt, 1967-ben a Kulturális Kapcsolatok Intézetében.[39] Ugyanebben az esztendőben rendezte meg ugyanitt önálló kiállítását Kass János is, aki különösen antik auktorokhoz rajzolt illusztrációban követte a katalán mester kifinomult vonalrajzát, így Euripidész vagy Vergilius műveihez készült képein.

Madách *Az ember tragédiájá*hoz készítette illusztrációin Kass ennek a klasszicizáló vonalrajznak a modernizálására tett kísérletet. Párczer Ferenc, a Magyar Helikon akkori igazgatója nem csak kiadáspolitikájában, hanem írásaiban is állást foglalt a korszerű könyvillusztráció mellett, fontosnak tartva klasszikusaink képi modernizálását.[40] Nemzeti irodalmunk klasszikusait modern illusztrációkban gondolta újra Kádár György a *Bánk bán*hoz, Hincz Gyula pedig a *Csongor és Tündé*hez rajzolt képein. (Jellemzően mindkét kötet a Magyar Helikon gondozásában látott napvilágot, 1959-ben és 1960-ban.) A *Tragédia* Kass által készített, 1966-ban szintúgy a Magyar Helikonnál megjelent illusztrációi e program jegyében születtek, megformálásukban éppúgy tetten érhető a romantikus előd, Zichy Mihály hatása, mint az enigmatikus kortárs, Kondor Béla befolyása.

Zichy tragédia-illusztrációinak népszerűsége a hatvanas években is töretlen volt, a Magyar Helikon 1958-tól az ő kompozícióival kísérve adta ki

36 Hincz Gyula követői közt Szász Endrét, Reich Károlyt és Kass Jánost említi: Brestyánszky Ilona: *Bibliofília vagy könyvművészet.* Művészet, 1963/1, 28–31.

37 *„A magyar rajz fiatal mesterei." Szalay Lajos és nemzedéktársai 1932–1949.* Miskolci Galéria, 2009.

38 Körner Éva: *Pablo Picasso.* (A művészet kiskönyvtára). Képzőművészeti Alap, 1959, 19642, 19683.

39 Ezt követően jelen meg a Corvina kiadónál Gaston Diehl monográfiája és Brassai beszélgetéskötete.

40 Párczer Ferenc: *Könyvgrafika és korszerűség.* Művészet, 1962/6, 26–28.

Madách drámáját.[41] Kasst ugyanakkor helyi kulturális hagyomány is kapcsolta a drámához, hiszen Zichy után a dráma legnagyobb ívű feldolgozása a Szegeden dolgozó Buday Györgytől származik. 1936-ban Stockholmban, majd 1937-ben Lipcsében kiadott, expresszív fametszetei bizonyára ismertek voltak Kass előtt.[42] Kass már 1957-ben készített egy tollrajz sorozatot, aminek térképzése, patetikus beállításai közeli rokonságban álltak Zichy munkájával. 1966-os kompozíciói pedig néhol idézetszerűen hivatkoznak Zichy közismert jeleneteire: a párizsi vagy a prágai szín esetében nagy vonalakban követi a historizáló színtér elrendezését. Másutt viszont Buday György közvetlen hatása sejthető: mint Ádám és Éva a III. színben sziklaszirten álló alakjainak beállításainál.

Szeged más tekintetben is Madách drámájának „második otthona volt", hiszen 1933-tól visszatérően szerepelt a Szegedi Szabadtéri Színház bemutatói között.[43] Kassnak fővárosi évei alatt is módjában állt a dráma színpadi feldolgozásaiból ihletet meríteni, hiszen az 1961-től a Nemzeti Színház programján volt, előbb Varga Mátyás, majd 1964-től Bálint Endre díszleteivel.[44] Kass illusztrációi azonban csak távoli kapcsolatot mutatnak a színpadi feldolgozásokkal, jelenetei nélkülözik a színpadias térképzést, sokkal inkább az olvasó befogadó szubjektív reflexióinak nyomvonalát követik.

A témához Kass 1964-ben tért vissza ismét, vélhetően a Madách-centenárium ösztönzésére, aminek tiszteletére a Petőfi Irodalmi Múzeum illusztrációs pályázatot írt ki. Ekkor készült *Tragédia-vázlat*a, illetve az azt követő *Új mutáció II.* és *III.* számos elemében előlegzi a nagy képciklust. Az 1957-es sorozat gyors és kifejező tollrajztechnikája után a veretesebb, aprólékosabb kidolgozást lehetővé tévő rézkarc-technikát választja. A három lap középpontjában még nem a dráma hősei, hanem a mutáns gép-rovar szörnyeteg áll – közeli rokonaként Kondor Béla mechanikus élőlényeinek. Az absztrakt vonalháló szövevényében vergődő, drámai motívumtöredékeken taposó kiber-lények Kass Madách drámájára költött szabad asszociációi, annak modernizált tovább gondolásai. A száz esztendős dráma aktualizált újraolvasása, kortársi újraértelmezése Kass illusztrációs programjának legfőbb eleme volt: *„A Tragédia illusztrálásakor én nyíltan saját koromról beszéltem, a 20. század második felének pragmatikus világáról. […] A Tragédia nyersanyag, amelyben minden kor minden emberének tragédiája visszatükröződhet."*[45] A sorozat méltatói, köztük Keresztury Dezső Kassnak épp ezt a felfogását értékelték nagyra: *„Azt mondja el a maga eszközeivel, amit ez a gyötrelmesen felemelő mű neki, mint a mai nemzeti közösség tagjának, a mai emberiséggel együttélő alkotónak mond."*[46] Kass illusztrációinak modernitását jól jelezte sajtóvisszhangja, amelybe számos méltatás mellett értetlen hangok is vegyültek. Oelmacher Anna jellemző módon Kass túlzottan filozofikus, arisztokratikusan intellektuális felfogását bírálta, de legfőképp rajzaiból sugárzó szkeptikus világnézetét kifogásolta.[47] Vele szemben

41 Majd 1960-ban és 1962-ben újra.

42 Róka Enikő: *A fametszet nagymesterei: Buday György, Gáborjáni Szabó Kálmán, Molnár C. Pál.* In: A modern magyar fa- és linómetszés (1890–1950). Miskolci Galéria, 2005, 116. (105–136.)

43 Az 1933-as bemutató díszleteit éppen Buday György tervezte. – A dráma szegedi kapcsolatairól lásd: Máté Zsuzsanna: *Szegedi illusztrátorok kettős módon egzisztáló műveiről a múltban és jelenben.* Tiszatáj online, 2013. – http://tiszatajonline.hu/?p=39597

44 Szegeden 1960-ban Varga Mátyás, 1965-ben Bakó József díszleteivel játszották. – István Mária: Az ember tragédiája *látványvilága.* In: Színről színre. Látványtervek Madách: Az ember tragédiájához.. Szerk.: Bardi Terézia, Kodó Krisztina. Budapest, 1999, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet 11–22.

45 Kass János: *Gondolatok Madách Az ember tragédiája c. drámájához készült illusztrációkról.* In: Holnap, 29. (29–30.)

46 Keresztury Dezső: *Új látomás a Tragédiáról.* Tükör, 1966. május 3., 20–21.

47 Oelmacher Anna: *Kass János kiállítása a Kulturális Kapcsolatok Intézetében.* Magyar Nemzet, 1967. február 7., 4.

Kass védelmére kelt Szabó György, aki épp a rajzok korszerűségében látta legfőbb érdemüket.[48]
A *Mózes*hez hasonlóan Kass Tragédia-illusztrációi is két változatban, két kontextusban jelentek meg. A dráma Magyar Helikon által gondozott 1966-os kiadása a jelenetek szűkebb kivágatú reprodukcióját mellékelte a szöveghez, míg az 1967-es önálló albumban már teljes pompájában jelenhetett meg mind a tizenöt rézkarc. A másik Madách-ciklushoz hasonlóan itt is a keretmotívumok gazdagítják az önálló albumlapok sorozatát. Míg a keretmotívumok a Mózes-ciklusban az ábrázolások archaikus-szakrális karakterét erősítették fel, *Az ember tragédiája* esetében a dráma képi újraértelmezésének legfőbb eszközei. Már a központi jelenetek önmagukban is erősen tagoltak, időben és térben csapongó felvillanások. Ezt a poliszcenikus jelleget teszi meg a képi értelmezés legfőbb eszközének Kass a keretmotívumok által.[49] Ezzel a megoldással lemond a dráma korábban szokásos színpadias értelmezéseiről, amelyek zárt szcénákba sűrítették a jeleneteket. Helyette a történések folyamatát, az idősíkok és helyszínek változását állítja középpontba. Értelmezése szerint az egész megragadása nem csak nem lehetséges, de nem is visz közelebb a lényeg megértéséhez; az időbe belevetett ember tehetetlenül csapódik színterek és szerepek között; s a körülötte zajló történések megértésére csak töredékesen van esélye. Megközelítése a „Minden egész eltörött" modern létélményével gazdagítja Madách drámáját.
Az olvasó képnézőt ezzel párhuzamosan olyan újszerűen modern szerepbe helyezi, amelyben pozíciója (a Benjamini „flaneur" mintájára) a jelentéstöredékek között csapongó szemlélődő „látványvadász" böngésző helyzete. (Vizuális asszociációi napjaink kedvelt számítógépes prezentációs rendszerét, a „Prezi" logikáját idézik.) A központi jelenetegységeket Kass absztrakt vonalhálóba, elvont gondolati térbe állítja, szabad átjárást biztosítva a széleken elhelyezett motívumok felé. Ezek töredékes, vázlatos jellege a folyamatos keletkezés nyitott állapotában tárja a néző elé a képeket, beavatva őt a központi motívumok genezisének művészi folyamatában. A keretek motívumai között felbukkannak kultúr- és művészettörténeti idézetek (mint a rinocérosz), Kass saját bestiáriumának szereplői (mint a yitott szájú, ragadozó óriás hal) valamint saját jelenének szimbolikus tárgyai (mint az atomfelhő vagy űrhajó). Legjellemzőbb metódusa azonban a főjelenetek előzményeinek és következményeinek felvillantása, így a Kepler-jelenet szélein megjelenő párizsi és prágai szín töredékei. Mindez a kauzális összefüggések szövevényét fonja hősei köré, akik az állandó változás, a folyamatos metamorfózis állapotában vergődve törekednek saját helyük megértésére.
Mindezekből kiviláglik, hogy Kass hatvanas években kibontakozó munkásságának helyét és jelentőségét a korszak könyvművészeti törekvéseinek összefüggésében nyeri el. Illusztrációi szoros összefüggésben állnak a kor könyvkiadói struktúrájával éppúgy, mint az illusztrált művek kultúrtörténeti helyével. Az illusztrált művek egykorú recepciójának felfejtése egyúttal a képek értelmezésében is az utókor segítségére van. Kass János helye és jelentősége a korszak grafikai művészetében mindezek ismeretében válik történetileg is értelmezhetővé.

48 sz. gy. [Szabó György]: *Kritika és kritérium*. Élet és Irodalom, 1967. február 25., 5.
49 A sorozat elemzése: Varga 2007, 27–72.

Rövidített irodalmak:

Ötven év 1997
Ötven év képben és írásban. Kass János. Szerk.: Bánki Veronika, Lengyel János, Tandi Lajos. Szeged, 1997.
Gál 2002
Gál József: *Bibliográfiai tételek Kass János életművéhez.* Szeged, 2002. Mozaik Kiadó.
Gál 2008
Gál József: *Újabb bibliográfiai tételek Kass János életművéhez.* Szeged, 2008. Mozaik Kiadó.
Varga 2008
Varga Emőke: *Kalitka és korona. Kass János illusztrációi.* Budapest, 2008. L'Harmattan.

THE ART OF JÁNOS KASS IN THE 1960S

The foundation of János Kass's reputation, untarnished to this day, was laid in the 1960s. It was then that he made important illustrations such as those for *Bluebeard's Castle* or for works of the writer Imre Madách, *Moses* and *The Tragedy of Man*. A whole string of specialist prizes signalled his reputation: after the Liepzig Gold Medal for the 'Finest book in the world' in 1966 he received the Artist of Merit award, then a year later the Munkácsy Prize. He was then offered a teaching post at the College for Applied Arts, where from 1967 he taught typography and illustration. Kass moved into book illustration at a particularly fortuitous juncture. From the end of the 50s, the aesthetically pleasing appearance of books became one of the main strategic lines of culture policy. The stronghold for literary publishing in Hungary was Magyar Helikon Publishers, founded in 1957. When in 1960 Helikon commissioned Kass to illustrate a work written by Béla Balázs, set to music by Béla Bartók, *Bluebeard's Castle*, he created a series of shockingly new images, accurately reflecting the modernity of the piece. The constantly fluctuating relationship between Bluebeard and Judit, their psychological metamorphosis from curiosity to fear, from attraction to enslavement, was accompanied by compositions of sheer simplicity. With time, one of the main aims of his artistic programme became that of bringing the thinking of bygone ages closer to the modern reader through modernizing the visual world of the given era. Kass drew on the art of former times with a high degree of 'stylistic empathy', and donned its formal elements with ease. He exploited this historicising sensitivity in illustrating many books in the 1960s. Kass formed his 'transcriptions' into an individual archaicising idiom in his illustrations to Imre Madách's drama *Moses*. In his illustration for Madách's *The Tragedy of Man* Kass attempted to modernize the classical line drawing. Similarly to *Moses*, two versions of Kass's illustrations for the *Tragedy* were published, in two contexts. Magyar Helikon's 1966 edition of the drama provided a narrower cut of the reproductions, while the independent album published in 1967 showed all fifteen engravings in their full glory. Like the other Madách cycle, here too the frame motifs enrich the series of the independent sheets of the album. While in the Moses cycle the frame motifs reinforce the archaic, sacred character of the images, in *The Tragedy of Man* they are the main means of the visual reinterpretation of the drama. (Fordította Richard Robinson)

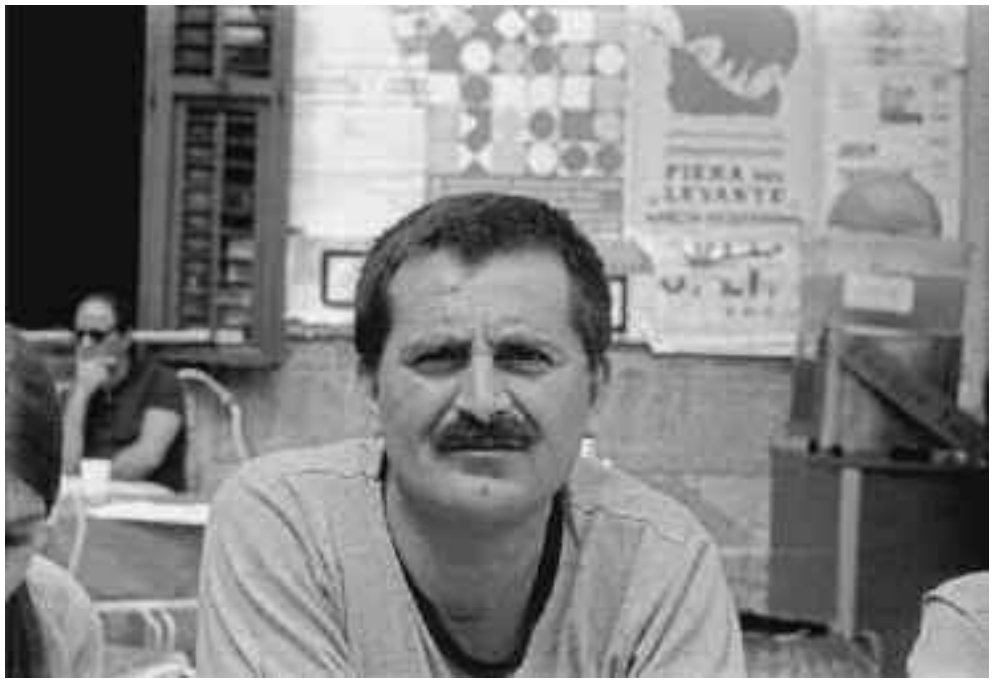

Juhász Ferenc Párizsban. Fotó: Kass János

A Kass Galéria megnyitója. Trogmayer Ottó, Kass János, Juhász Ferenc, Papp Gyula (tanácselnök), Szeged, 1985. 07. 26. Fotó: Nagy László (Móra Ferenc Múzeum)

Szakolczay Lajos

ÉRTÉKVONZALOM A SZABADSÁG IGÉZETÉBEN

KASS JÁNOS ÉS JUHÁSZ FERENC

Művészbarátságoknál nem ritka – dinamikáját is ez adja –, ha a két fél (nem a gondolkodást tekintve!) más-más malomban őröl. Vagyis különböző műfajokban tevékenykedik. A számtalan „páros" közül Illyés Gyula és Borsos Miklós kapcsolatát hozhatnám föl példának – Borsos ecsetrajzokkal díszítette a Szépirodalmi Könyvkiadó Illyést különösképp megbecsülő életmű-sorozatát –, de előttem van Kondor Béla Pilinszky Jánoshoz és a Nagy László – Szécsi Margit költőházaspárhoz fűződő *aktív* barátsága is. Ezen vonzalmak kialakulásában nyilván nem kis szerepet játszott, hogy a felek nem csupán saját szakmájukban voltak otthon, ám a társművészeteket is becsülték. Borsos és Kondor kiválóan forgatta a tollat – az előbbi remek önéletírással dicsekedhetett (*Visszanéztem félutamból*), az utóbbinak karakteres verskötetei (*Boldogságtöredék, Jelet hagyni*) jelentek meg –, s az írói véna ott buzgott (nem is kis intenzitással) Kass Jánosban is.

Kass elsőbben grafikus, könyvművész volt, klasszikusok és maiak illusztrátora, ám érzékenyen fogalmazó – az irodalmi szintet mindig megütő – szellemi ember is. Prózáját, versét olvasván íróként is tisztelhetjük. Ha a teremtett szépség magával ragadta, szívesen öntötte ki a lelkét. Az *A chartres-i katedrális* című verse némely részletében a grafikus-író *ars poeticá*jának is olvasható.

„Chartres tornyai / a kék égbe törnek, / az izzó napfény rézkarcot – fehéren feketén – / tár szemünk elé. / Kívül: a metsző vonalak, / a kapu gótikus ívei, / a szobrok, / az ablakok, a hatalmas rozetta / az idő rágta kövek… / Belül: / a meghökkentő méretek! / A csend / S az izzó kékek, vörösek, a sárgák, / ama kinti napsütés / ragyogása, / lézerfényei…. / Tündöklő transzcendens varázslat / Idebent: / a hatalmas oszlopköteg kövein / elképesztő látvány. / Egy látomás, / egy megfordított napfogyatkozás / a lassan kúszó fényforrás, elliptikus kör, / végül szívgeometria / villanás, / befejezésként / a márványpadlón kúszó áldozás, / térdre omló / égből jövő bíztatás; / Hogy ne feledd, / én az Úr vagyok! / S te bár csak porszem, / de figyelmesen követlek én! / Légy jó / másokhoz is, akik szeretnek / és jutalmat érdemelnek. / Légy vidám! / A fény követni fog, – / szemem rajtad, / én vigyázok Rád! / És ne feledd Chartres hatalmas tornyait, / a napsütést, / a megrendítő szép teret. / Ne feledd belül a homályt! / Az égből jött villanást, / mi neked szólt és követett, – / végül az oszlopok között elveszett! / De e fények közt / a negatív napkorongot, / a jelenést a szívedbe zárd! / Vidd magaddal és óvjad: / mert bár igaz, néked szólt / a fénylő jelenés, / de mégsem csak a tied!

/ A nyolcszáz éves katedrális / üzenete a szívedbe, / egyetlen pontba eljutott / a titok, / már nem titok… / Vigyázz reá! // Most már Te is tudod! (*Chartres,* 1986. október 27.)

A külső szép benső széppé emeléséről van szó, mikor is a látvány – Isten-közelben! – látomássá emelkedik. A „porszem" – nem csupán az ember, ám benne az alkotóművész – tudván tudja, hogy *égi szem* vigyázza munkáját. S ami itt szemébe ívódott, az összes korábban látottakkal-tapasztaltakkal, azt tovább kell adnia. Mert hivatásának erkölcse megköveteli, hogy a *titok* fedele fölpattanjon, zára megnyíljék. S az így továbbadott *ajándék*-ban ott lesz – ott van! – a személyiség szűrőjén átszűrt világmindenség. Benne, ezeregy más érték mellett, a *Biblia* és az *Az ember tragédiája*. Az egyik a „világóra" legfontosabb mutatóját – múló idő, mítosz, erkölcsi példatár – teszi meg mércének, a másik a magyari szemmel (de világirodalmi kitekintéssel!) látott emberi küzdés apoteózisa.

Madách Imre remekműve Kass számára azért is fontos, mert *jó olvasóként* bele tudta magát

álmodni a világtörténelembe. A grafikai lapok előtt egy-egy, a műből vett párszoros idézet vagy rövid dialógus „magyarázza" – mintegy címként – a karctű által megjelenített látomásokat. A tizenöt rézkarcot tartalmazó bekötött mappához-albumhoz (*Kass János tizenöt rézkarca Az ember tragédiájához,* Magyar Helikon, 1967) Juhász Ferenc írt *Találkozások* címmel előszót. A bibliofil kiadvány 525 számozott példányban jelent meg – tipográfia és kötésterv: Szántó Tibor –, amelyet Kass János és Juhász Ferenc kézjegye ugyancsak díszített. (A 495. sorszámú – saját! – példányból dolgozom, fogalmam sincs, akkoriban honnan tudtam pár ezer? Ft-ot előteremteni a gyönyörűség megvásárlásához.) A grafikai lapok unikuma abban van – ettől csak még izgalmasabbak –, hogy a fókuszban lévő „központi eseményen" kívül a művész „keretként" szolgáló műhelyrajzait is tartalmazzák.

Juhász szokásához hasonlóan – bármiről is ír a költő, a *világmindenséget* mozgatja – élményszerűen idézi föl a Madách-kézirattal való találkozását, az Arany János – Madách Imre-kapcsolatot („Mert ezek a költők nemcsak szerették egymást, nemcsak a nemzeti lét és kultúra jövőjét látták egy-egy újszülött nagy műben, vagy kísérletben, de segíteni is tudtak egymásnak"), s legkivált az unikális grafikákat dicséri: „Kass János… képzőművészetünk történetében először kísérelte meg *madách-i módon* (kiemelés – Sz. L.) elmondani *Az ember tragédiáját*. Szigorú, éles, pontos metszésű rézkarcaiban, a 20. század legjobbjainak látomása él a mindenségről és az emberiségről. A világról, amely örökké-meghaló és folyamatosan-megtermékenyülő, mindíg-teherbe-eső, mindig-új-embriót-méhében hordozó, mint a törpe-kaméleon-nőstény… (…) Kass János a 20. század világképét megíró, természettudományos époszt teremtő Madách Imrét fedezte föl rézkarcaiban, a mindenséget-magábazáró roppant koponyát, a koponyát: a mindenség belső-terét, ahol a természet történik. Ezek a karcok már nem istendicsfényűek, gomolygó ködfátylasak, kihullott angyaltoll-avarral borítottak, hisz az angyalok is tollukat vesztik, mint lombjukat a fák: a levelek sejtjeiben megnövekszik a kristály s a megkristályosodott-sejtű levelek elnehezülnek és letörve lehullnak. Ezekben a karcokban már nem a magányos, tragikus, csak-isten-kezétől-védett alázatos ember jelenik meg, akivel Jób-próbáit, Jónás-megpróbáltatásait végigcsináltatja a Teremtő, tudván hogy ő az Úr, s megváltó-ujjaintése úgyis mindent rendbe tesz, mint a hajdani Madách-illusztrációkban, de e világegyetembe-született magányos, dicsőséges ember, aki tudja helyét és sorsát a mindenségben, és a mindenség egy élet-gömbjén, a Földön, töprengve kutatja a lét törvényeit, s aki, mert meglátta sorsát, meg is érti és el is viseli sorsát, s ha kihűlni készül e naprendszer talán megtalálja útját a lakható csillagok felé." Eme lírai, Kass János indította én-sziporka kulcsszava: „a lakható csillagok felé". Természetesen nem a földi szenvedés vállunkról való ledobásáról van szó – a képzőművész erős bibliai kötődése ezt a megfutamodást nem is engedné –, hanem a gyötrelmeken keresztüli megboldogulásról. A vékonyan metszettvonal itt is sorstükör. Hálójában ugyan a Madách Imre-i hősök vergődnek, de szorító páncélzata elől nem futhat el a grafikus sem. Ádámot Kass – lásd a rakétakilövő állványát – a sztratoszférába röpíti („A csillagok megettünk elmaradnak"), s a modern ékítmény nemcsak a végtelenbe való jutás – vágyálom – szigete lesz, ám valaminő mechanikai oltár is. Az emberben mozgó, ugyanakkor őt is mozgató gépvilág tükörképe. De Ádám sosem fog kiszakadni – ég vonzza, pokol húzza – a földi világból, hiszen a küzdés életeleme. Elemelkedik – elemelkedni akar? – a földtől, de visszahúzza (íme az album utolsó képe!) az angyal szárnyaival körülvett, óvott megszületendő gyermek. Vagyis a küzdés (s egyúttal teremtés) mint a jövő záloga.

A Kass – Juhász barátságot az Új Írás is erősítette, jóllehet a képzőművész sokkal előbb lett a folyóirat művészeti szerkesztője, mint elfoglalta volna a főszerkesztői széket írótársa. Folyóiratoknál elég ritka az év közbeni arculatváltás, ám az Új Írással ez történt. A központi orgánum – a Kortárshoz viszonyítva a modernebb lap – 1965 közepén váltott borítót. Aminek egyetlen magyarázata: májustól már Kass neve is ott szerepel az impresszumban. A művészeti szerkesztő a mai magyar grafikát bemutatandó sorozatában Hincz Gyulával nyitott. Egyik rajzát – az Ikarosszá váló embert – neki is dedikálja.

Juhász Ferenc és első felesége, Erzsike. Fotó: Kass János

Kass János kiállítása. Trogmayer O., Juhász F., Kass J., Szeged, Képtár, 1979. 04. 23. Fotó: Somogyi Károlyné (Móra Ferenc Múzeum)

Kass János, 1979. március 19. Fotó: G. Fábri Zsuzsa

Ettől kezdődően az Új Írás a magyar és nem magyar, klasszikus és mai képzőművészet szolgálója lett. Kass valósággal tobzódik ebben az értéknépszerűsítő szerepben. Hogy lássuk törekvésének irányát, íme a kezdő pár év illusztrációs anyaga! *1965*: Ferenczy Béni (Bartók-portré), Feledy Gyula, Lakner László, Réber László, Kozma Lajos, Kondor Lajos, Barcsay Jenő, Gross Arnold, Gyulai Líviusz, Kondor Béla, Nagy László, Szántó Piroska, Jean Dubuffet. *1966*: Csohány Kálmán, Orosz János, Szász Endre, Victor Vasarely, Kozma Lajos. *1967*: Barabás Miklós (Arany János-portré), Kassák Lajos, Würtz Ádám, Pablo Picasso, Kass János (Madách-illusztrációk). Az 5. számban Juhász méltatja a *Guernica* festőjét: „Olyan erő, amelyben hinnünk: hit emberségünk és tékozlásunk igazában, a képzelet, a játék, a teremtés mindig-újrakezdő, sohasem-abbahagyható dicsőségében." *1970*: Schaár Erzsébet, Segesdi György, Dr. Vajda Ernő, Konecsni György, Szilvitzky Margit. *1971*: (a 3. számtól kezdve Juhász Ferenc már főmunkatársként van föltüntetve): Hajnal Gabriella, Móser Zoltán, Ligeti Erika, Asszonyi Tamás, Csíkszentmihályi Róbert, Szalay Lajos, Schéner Mihály, Bernáth Aurél, Lakner László, Nádler István, Csáji Attila, Haraszty István, Hencze Tamás, Csíky Tibor. *1972*: Kokas Ignác, Varga Imre, Vígh Tamás, Kondor Béla, Somogyi József, Szabó Vladimír. (A 7-es szám Kass fejplasztikáit közli; Juhász: „Fejek, fejek, fejek: emberfejek, mámorosak…") *1973*: Hantai Simon, Tihanyi Lajos, Deim Pál – mind Juhász-szöveggel kísérve –, Kő Pál, Korniss Péter. Az 1974. decemberi (12-es) számot Juhász már főszerkesztőként jegyzi. Ha eddig a folyóirat fókuszában volt – a föntebbi lista értékvonzalomról regél – a klasszikus és modern, a magyar és külföldi művészet, ezután még inkább meghatározója lesz a lapnak. Ami Juhász és Kass együttmunkálkodó barátságának fényes bizonyítéka.

A hetvenöt éves grafikust Juhász *Kass – Kassák* című versével köszöntötte (Tiszatáj, 2002. 12. sz.), míg Kass ugyancsak a szegedi folyóiratban hódolt a háromnegyed-százados írónak (*Juhász Ferenc 75 éves,* Tiszatáj, 2003. 8. sz.). Juhász költeménye – tudjuk, mennyit csüngtek együtt is a jól ismert szabadság-metaforán: *A szarvassá változott fiú*n –, amellett, hogy fölragyogtatja a Kass János-i univerzum szinte minden fényes csillagát, az értékteremtő öreg művész drámájáról, az elárvulásról szól, Kasst és Kassákot, a két *modernet* bravúrosan összekapcsolva. „Óriási gyémántból csiszolnék / ezerszirmú, pórusos-szivacsszárú őszirózsát neked, / hogy mindenségtudó kezedbe adjam, / hogy világítson, mint a szerelem, / mint műveidben az értelem, / mint a világvégtelen, / s száraz gyémánt-tűz szirmaival / benője dagadva a lüktető örök egyetem / minden gyászát, könnyét, üregét, / mint a megvalósulás az Isten szívét, / hogy zuhanjon önmagába a sötét, / s ne lovagoljon a milliárdszemű ősangyal hátán / a mítoszi nyihogó árny üzekvés: / a Sátán. (…) Egyszer Kassák Lajos / nézett ránk izzadó viasz-szegényen, redői közt a szégyen. / A való világot összerakó. / Mint egy őszapó. / Kezében szalmakazal a sárga világrost / és magánya elektron-titokzatos. // Ki szereti a lét-alja varázs-koszt? // Árvák maradtunk, János."

Kass János lírai emlékezésében (*Juhász Ferenc 75 éves*) azt a hajdani biai fiatalt, a huszonévesen Kossuth-díjat kapó költőt idézi elénk, akit Hatvany Lajos „ecce poeta" felkiáltással köszöntött, s akit Ferenczy Béni modellként tisztelt. S a tüneményes összevisszaságban – hiszen az emlékező a fekete-fehér filmről színesre vált – megelevenedik fiatalságuk kora, a New York Kávéház az írókat s művészeket vonzó „mélyvízével", s az elmaradhatatlan, mindig szeretet-lámpával közlekedő barátok: Nagy László és Kormos István, Vas István és Réz Pál, Czibor János és Domokos Mátyás. A mindig elegáns Illés Endre és a „három lektort" – Rézt, Domokost, Czibort – festményén érték-triumvirátussá avató Csernus Tibor.

Sok mindenről kéne még írni, meditál az ugyancsak nem fiatal grafikusművész, ám a keserűség erőt vesz rajta. „De a közöny, a csörtető vandalizmus, az értékeket mélyen lenéző pöffeszkedés korában ki hisz az írásnak, ki hisz az írónak? A szétrugdalt és tönkretett eszményeinket semmibe vevő időben a naptárt kézbe véve az augusztusi születésnapi dátum biztos pont és egyben lehetséges remény, hogy a költő Juhász Ferenc alkot, ír, és Hatvany Lajos látnoki mondata immár több mint fél évszázad fényét

Tandi Lajos könyvének bemutatója. Békési Imre, Tandi L., Kass János, Szűcs Árpád. Szeged – MFM, 1997. Fotó: Nagy Ádám

Kiállítás-megnyitón a Juhász családdal. (J. Eszter, Kass J., J. Anna, J. Kati, a feleség és Juhász Ferenc. Fotó: Bánki Vera

Kass János a sukorói kertben. Fotó: Bánki Vera

veri vissza." Végtelenül kedves szavak, írójuknak volt honnan merítenie. A bármilyen küzdelmes létet is termő családból. Juhászt, amikor a Hegyvidék Galéria kiállítása kapcsán a legközelebbi rokonokat – Kasst, a (volt) feleség Hajnal Gabriellát és lányukat, Esztert – köszönti, ez a küzdelemmel-küzdéssel teli szeretet izgatja. Forrósága, hidege, miléntje. Az „összetartozó" és „szétváló" hűség. „A hittanórán azt tanultuk: Szentháromság. A négy zöldpecsétű, hajszál-száras növény-alázat: szerencsénk növény-csillaghalmaza. Mindezek: nem emberiek. Transzcendens hit-képlet az egyik, vegetációs sejtelem a másik. Csak a művészet lesz ember által emberiség-végzetűvé, Istensejtelművé a teremtés szigorában és szerelmében" (*Ők hárman*. Alföld, 2004. 9. sz.).

Kass Eszter, Hajnal Gabriella és Kass János a Hegyvidék Galéria kiállításán, 2007. Fotó: Janzsó Tamás

THE ATTRACTION OF VALUE UNDER THE SPELL OF FREEDOM

Lajos Szakolczay wrote an article on the friendship between János Kass and Ferenc Juhász, and how it was recorded in writing. In the development of this artistic friendship, clearly of considerable importance was the fact that not only were they both at home in their own branch of art, but they also respected related arts. János Kass was primarily a graphic artist, a book illustrator for classic and contemporary works, but also an intellectual of articulate sensitivity, who always rose to literary heights. His prose and poems demonstrate his skill as a writer. Ferenc Juhász, quite apart from the many texts written for exhibition openings and his poem for Kass, wrote a foreword entitled *Találkozások* [Meetings] for the graphic artist's fifteen engravings for Imre Madách's masterpiece *The Tragedy of Man*. The Kass–Juhász friendship was reinforced by *Új Írás*, and although even before that the journal had focused on the classical and the modern, Hungarian art and foreign art, afterwards this became even more pronounced, a shining proof of Juhász and Kass's collaborative friendship. Juhász wrote the poem *Kass – Kassák* for the Kass's seventy-fifth birthday, while in the same Szeged journal Kass honoured the writer at the same age, remembering their meetings, friends, and experiences.

Kincses K. és Kass J. a szegedi Kass Galériában, 1991. Fotó: Kincses Károly

Kincses Károly és Kass János a Magyar Fotográfiai Múzeumban, 2003. Fotó: Bánki Vera

Kincses Károly

FOTÓK KASSRÓL, KASSTÓL, KASSNAK

„Én a dokumentálást fontos feladatnak érzem, hiszen nagy kor részese és tanúja voltam és vagyok."

„Elzúgtak az évek, évtizedek. Festettem porcelánt, öntöttem gipszet, faragtam követ, terveztem könyvet, tipográfiát. Kiállítást kiállítás követett. Évekkel ezelőtt leírtam egy francia lapnak, ma is érvényes: szeretek élni, szeretem a fűt, fákat, virágokat, az embereket, mindent, ami körülvesz, van, mozog, fejlődik. Szeretem a mozgást, lüktetést, az örökösen alakuló izgalmas életet, a mikrovilágot, amely körülvesz, a naponta ismétlődő megszokottat és a tágabbat, a soha nem látottat, a megsejtettet és a megsejtéseket. Szeretem az utazás örömeit, a számomra ismeretlent, új arcokat, idegen és megálmodott vidékeket, a vágy soha el nem érhető beteljesedését, a kielégületlenséget, a felfedezések és a nagy teljesítmények izgalmát (…)" (Kass: *Írások és képek* 11–12. o.) Hát ebben a folyamatban volt a neki tetsző helyzetek, helyek, emberek megragadásához, megőrzéséhez segítségére a fényképezőgép. Most próbát teszek elkülöníteni az elkülöníthetetlent, vizsgálódás céljából pillanat időre leválasztani Kass bonyolult és szerteágazó életművéről a fényképeket, hogy aztán az utolsó pont kirakása után ismét integráljam az egésszel, mert ott a helye. Erre biztatom az olvasókat is.

Könnyen eshet a szakmáját, választott művészeti ágát szerfelett kedvelő szakférfiú, szaknő abba a hibába, hogy túlértékeli annak jelentőségét, amit témájául választott. Ha már ő ennyit foglalkozik vele… Satöbbi. Elkerülendő ezt, szögezzük le, (titokban) nagyon szeretnék előállni egy új Kass képpel, nevezetesen, hogy kiváló grafikus, tipográfus, könyv- és bélyegtervező, szoboroló és író meg minden egyéb volt, de a fényképezésben aztán a legjobb. Szeretném ezt tenni, de nem így van. Kass Janó reggel a felkeléskor, a fogmosáskor, reggelizés és kávézás közben, fürdőnadrágban és zakóban is mindig, minden pillanatban művész volt, méghozzá nem is akármilyen. Így a fotói sem mások, mint egy művész életének fontos, emlékezetes, időnként esztétikailag is ható termékei, időnként pedig a fotóművészet autonóm, tudatosan készített műtárgyai. Ha ez az álláspont elfogadható közös platformként, akkor innentől fogva pontosabban érthetővé válik Kass János és a fényképezés viszonya.

Nem volt rendszeres és rendszerező a fotóival. A képei meghatározásával, archiválásával többen, többször próbálkoztak, de Janónak mindig elfogyott egy idő után a türelme. Jobban érdekelte a van és a lesz, mint a volt. Először 1990-ben ültem sok délutánt nála a Hankóczy utcában, s próbáltam valamilyen, muzeológusként még éppen elfogadható, viszont a kassmértékű művészi szabadság mindennapi megélését még nem veszélyeztető rendet vágni a sok évtizednyi fotó, negatív, dia rengetegében. Ennek során átnéztünk, feliratoztam sok száz, talán ezret is meghaladó számú képet, negatívot. Janó, aki, ha olyanja volt, kiváló mesélő is tudott lenni, mindegyikhez hozzáfűzte az éppen aktuális történetét, mely szólhatott a kép keletkezéséről, a rajta lévő személyekről, vagy valamilyen laza asszociációs hurkon keresztül bármiről. Ezek a kommentárok felértek számomra egy-egy egyetemi művelődéstörténet, művészettörténet szemináriummal, miközben többször kimondásra került általa is, hogy a képek nagyobbik része csak személyes dokumentum, kizárólag, mint a jelenlevők számára érdekes lenyomata Kass János életének. De a beszélgetések, képválogatások, rendezések eredményeképpen kiválogatódott nagyjából másfélszáz olyan felvétele, melyek mindkettőnk szerint jobbak, érdekesebbek voltak a többinél. Ezekből született meg a szegedi Kass Galériában 1991 tavaszán az a kiállítás, mely először mutatta be önállóan a fényképező Kass János munkáit. Itt láthatta először a barátokon, ismerősökön túl a nagyközönség is

Huszárik Zoltánék látogatását a beteg Amerigo Totnál, vagy Huszárik ötvenedik születésnapjának ünneplését szülőfalujában, édesanyjánál. Senki sem tudta, ő sem, hogy néhány hónap és ismét Domonyba kerül a rendező, de immáron örökre. Ennek ismeretében kicsit más szemmel kell nézzük ezeket a fényképeket. Kiállítottunk két képet Lukács Györgyről, néhányat Escher Károlyról, Barcsay Jenőről, Hincz Gyuláról, akik egykoron tanárai is voltak Kass Jánosnak. Kondor Béláról, Juhász Ferencről is voltak képek és láthatták talán a legszebb sorozatát, a féloldali bénulás okozta sokkból éppen valahogy kikecmergő Ferenczy Béniről, akihez Kass Janó a négy-öt éves lányát is elvitte, s a gyermeki rajzoknak, megnyilvánulásoknak örülő beteg ember örökült meg Kass János felvételein. Emlékszem még a Kassák Lajos utolsó kiállításán készült képeire. Itt sem nehéz belelátni a 80 éves művész arcába, tekintetébe a befelé fordulást, a készülődést a túlsó oldalra. Alig telt el néhány hónap és a főváros jelölhette ki a díszsírhelyet. Temetésére 1967. július 22-én került sor a Farkasréti temetőben. Síremlékét Vilt Tibor alkotta. Itt olvasható sírverse: "*Éltem bár nem akarták, hogy éljek. / Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam. / Meghaltam. Mi mást tehettem volna. / Bocsássátok meg minden jóságomat.*" (Kassák Lajos: *Sírfeliratom*). Sorolom még, kik álltak, ültek, feküdtek még Kass János objektívje előtt: Mészöly Miklós, Kurtág György, Reismann Marian, Vilt Tibor és Schaár Erzsébet, Tóth János operatőr… Akárhogy is, de meglehetősen illusztris névsor. Azok, akikkel Kass János kapcsolatba, barátságba került, és megmaradt valahogy a képük. Mert olyan fotók is vannak szép számmal, melyekről csak a történetek élnek, de a képek rejtőznek valahol, ideiglenesen vagy örökkön örökké. Sajnálkozhatunk, de ez a fotók sorsa. Születnek, vannak, elvesznek vagy megmaradnak, csak a jószerencse kérdése. Ezekből az itt megmutatott képekből még két önálló fotókiállítása nyílt meg Budapesten, 2007-ben a Kolta Galériában, majd egy évvel később a Bethlen Galériában, mindkettő Katkó Tamás szervezőmunkájának eredményeképpen.

„A háború után nagy nehezen sikerült egy kis Retina gépet venni, amivel amatőr módon kezdtem el fotózni. Később ez egyre tudatosabb lett, amihez hozzájárultak fotós barátaim" (Gál József interjúja Kass Jánossal. Ld. *Újabb bibliográfiai tételek Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2008. 15–16. o.) Ha az imént említettem Reismann János nevét, ne hallgassuk el, hogy barátai, közeli ismerősei között meglehetősen sok fotográfus is akadt, akik hatottak személyiségére, a fotós pályájára. Köztük volt Reismann húga, Marian, akinek a révén még 1982-ben megismertem Kasst, Sándor Zsuzsa, Langer Klára, Vajda Ernő doktor, a tudós botanikus, ügyvéd, Magyarország növényfaunájának máig utánozhatatlan tehetségű és szorgalmú fotográfusa, Vámos László, aki akkoriban a Magyar Fotóművészek Szövetségének főtitkára volt, és a három Károly, Escher, Gink és Koffán. Legtöbbjüknek kiállításokat is rendezett az akkor még a Kossuth téren a régi Kúriában – a mostani Néprajzi Múzeumban – lévő Magyar Nemzeti Galéria dísztermében és másutt. *„Az 1960-as évek elejétől fotókiállításokat rendeztem. A fotós megnyilatkozásának ez a formája szerfölött érdekelt. Legelőször Escher Károly kiállítására került sor, majd Vajda Ernőére, Reismann Marianéra, Reismann Jánoséra, Koffánéra, Sándor Zsuzsáéra, Zinner Erzsébetére, Gink Károlyéra, Vámos Lászlóéra. Nemcsak a munkásságuk vonzott, hanem a személyük is, hiszen valamenynyien régi, jó barátaim voltak. A fotó a felszabadulás után, ezeknek a kiállításoknak az időszakában vonult be a Nemzeti Galériába. (….) Engem leginkább a személyiség kibontásának lehetősége érdekelt ebben. Escher Károlyt a magam koncepciója szerint két véglet nézőszögéből mutattam be. Az egyik a zseniális riporteri tevékenységét érzékeltette, a másik a művészetek iránt megmutatkozó különleges affinitását. A kiállítás idején Escher Károly 1919-es dokumentumfilmjét is vetítettük, s miközben pergett a film, elbújtunk a vászon mögé, egy lyukat vágtunk ki belőle, hogy azon keresztül Eschert és a közönséget fotózhassam. (…)*" (Gách Marianne: Beszélgetés Kass Jánossal. *Fotóművészet*, 1977. 4. sz. 3–9. o.).

Foglalkozott a fotó sokféle ágával-bogával, nem csak használta a fényképezőgépet, de adott tudásából, tehetségéből a magyar fotográfiának is. Ő tervezte

Amerigo Tot és Huszárik Zoltán, 1981. Fotó: Kass J.

Huszárik Zoltán édesanyjával, Domonyban, 1981. Fotó: Kass J.

Szántó Tibor

Barcsay Jenő

Vilt Tibor

Schaár Erzsébet szobra, háttérben Vilt Tibor. Fotók: Kass János

Reismann János *Nyugtalan évek* című kötetét. Írt cikkeket, esszéket, kis tanulmányokat neves fotósokról, *„Nemrég két fényképészről írtam a Tiszatáj című folyóiratba. Az egyik Székely Aladár, a másik Fischer császári és királyi udvari fotósnak a millenniumra készült felvétele egy talpig díszmagyarba öltözött úrról. Az Ady-képet beragyogja a költő lángesze, a másik pedig a gonosz operett-korszak afféle mikroszkopikus metszete. (…)"* (Gách M: i.m.). Szép tanulmányt jelentetett meg 1978-ban Lengyel Lajosról, aki nemcsak nyomdász, tipográfus, könyvtervező, de fotográfus is volt (Kass János: *Ötven év képben és írásban* 59–60. o.). A Corvina Kiadó megbízásából Kálmán Kata, Vajda Ernő, Koffán és Gink és mások képeivel megtervezte és tipografizálta a magyar fényképezésről szóló könyvsorozat néhány darabját.

Látta a magyarországi fényképezés mostoha sorsát és véleményét nem rejtette véka alá. Csak felhívnám a figyelmet az idézet végi hivatkozás dátumára, 1977-et írtunk, mikor ezeket mondta: *„Elképesztő szégyen, hogy nincs szervezett, főiskolai szintű fotós szakemberképzés. Minden főiskolán, minden egyetemen alakult egy-egy ilyen vagy olyan vonatkozású elméleti műhely, de a fotóról szó sincs. Előbb-utóbb ezt a problémát is meg kell oldanunk. Én el is vállalnám a megszervezését, ha nem volna más programom. Nekem a fotó oly nélkülözhetetlen eszköz, akár az autó vagy az ecset. Talán élni sem tudnék nélküle."* (Gách M: i.m.).

Barátja volt még az ifjabb fotós generációból Szelényi Károly, Jelenczki István és még mások is, olyanok, akik majd csak holnap és holnapután jutnak az eszembe. És ha már itt tartunk, ne hallgattassék el az sem, hogy a Magyar Fotóművészek Szövetségének is tagja volt 1970-től kezdődően. *„Vagy 10-15 éve vagyok tagja a Fotóművészek Szövetségének, de ennél sokkal régebben fényképezek. A műfajjal negyven éve ismerkedtem meg, s ma is ugyanazzal a négy évtized előtti Retinával fotózom, mint a kezdet kezdetén. A fotó igen fontos műfaj, mondhatnám így is, minden kattintás keletkezésünk-létünk egyik meghatározója. (…) Hisz a fotózás művészi voltában? Már hogyne hinnék benne. Ha művész a fotós, akkor alkotása művészetté nemesedik. (…)*

Szelényi Károly és Kass János, 1970-es évek.

Nagy László

Koffán Károly. Fotók: Kass János

Nekem a fotóval kapcsolatban három nagy élményem volt. Az egyik 1957-ben Bécsben a Family of Man *című vándorkiállítás, a másik a személyes találkozásom Bressonnal, a harmadik Ben Shan fotóival való ismerkedés Londonban (…)"* (Gách M: i.m.).
Az általa készített fotók, ahogyan látom, alapvetően három csoportra oszthatók: A legtöbb az nagyon személyes, családi, otthoni kép, ezeken felesége Hajnal Gabriella, lánya Kass Eszter, második felesége Bánki Vera és a tágabb család többi, általam nem ismert tagjai láthatók. Legfeljebb féltucatnyi olyan felvétel akad köztük, melyek autonóm képként is megállják a helyüket, a többi arra való, amire készült, hogy őrizze egy-egy ember, egy-egy hely, dolog emlékét. Addig fontosak, míg élnek a képekhez köthető személyek, aktívak a történetek. A másik kupacot a neki fontos színterek, helyzetek, események, emberek fényképei alkotják, ezek közül kerülnek ki a válogatott, kiállításra érdemes, közfigyelemre is jogot formáló felvételei. Ezekről mondta, az alcímben már idézett mondatot: *„Én a dokumentálást fontos feladatnak érzem, hiszen nagy kor részese és tanúja voltam és vagyok. (…)"* (Gách M: i.m.). A harmadik csoportba pedig a műveinek, kiállításainak, egy-egy később felhasznált motívumnak a dokumentálása tartozik. Szüksége volt a képeinek, szobrainak, terveinek reprójára, a kiállításainak enteriőrjeire, egy-egy bélyeghez, könyvillusztrációhoz fotó-alapanyagra. Ilyen képek nagy számban várnak majd egy művészettörténészre, aki a teljes Kass-életmű ismeretében helyére rakja ezeket a kis mozaikdarabkákat is, melyek igazából nem a fotózó Kass János életművének részei. Ha nagyon pontos akarnék lenni és miért is ne, akkor meg kell még említsem, hogy volt egy időszaka, amikor a fotók közvetlenül is az alkotói folyamatainak részévé váltak, kollázsokat, montázsokat vágott és ragasztott, talált és maga által exponált fényképekből. Gách Mariannának így beszélt erről: *„A montázs lehetősége akkor kezdett izgatni, amikor Babits* Gólyakalifá*ját illusztráltam. Azon tűnődtem, miként jelenítsem meg azt a megfoghatatlan, különös rejtélyt, hogy a világmindenség egyetlen percében történő események zuhatagában a születéseknek,*

Kass – fénycsíkkal

Kass Eszter. Fotó: Kass János

Hajnal Gabriella. Fotó: Kass János

Kass Eszter és Kass János kiállítása, középen Izinger Katalin, 2009. szeptember. Székesfehérvár, Művészetek Háza. Fotó: Göbölyös Imre

Kass János és Amerigo Tot, mellettük egy újságírónő és Szelényi első felesége, elől Bánki Vera. 1980. Fotó: Szelényi Károly

Kass-kiállításon a Budapest Galériában, 1997. december 9. Kass János, Bánki Veronika, Szabó István. MTI Fotó: Kovács Attila

meghalásoknak, ha látszólag nincs is közük egymáshoz, az egyidejűség mégis összefűzi őket. Amikor valakivel beszélgetek, bármit mondok is, ezzel párhuzamosan jónéhány másfajta gondolat is kavarog a fejemben. Nos, számomra a montázs nemcsak az egyidejűséget érzékeltette, hanem az önkifejezés egyik formájának bizonyult. (...)" (Gách M: i.m.). Ezekből még nem láttam egyet sem, de nem adom fel…

Ha már majdnem kész a leltár, említsük még meg, hogy Kass János fotós hagyatékának van egy további, viszonylag terjedelmes része, az, mely életének 83 éve alatt róla készült. Ezek a fényképek sok szempontból kiegészítik az életfolyam dokumentálásának imént említett igényét, s néhány közülük képként is fontos, értékes. Henri Cartier-Bresson budapesti látogatásakor Reismann János elvitte Kass Janó lakásába is a neves francia fotográfust, aki Janóról és feleségéről, Hajnal Gabriellárol is készített felvételt. Az előbbit 1991-ben még láttam, azóta valahol bujkál, a másikhoz nem volt szerencsém eddigelé. A megmaradt képek árnyaltan mutatják a különböző életkorú Kass Jánost, végigkísérik életét, pályáját, de nem csak az övét, hiszen a képekből jól láthatóan kikerekedik a huszadik század második kétharmadának, a huszonegyediknek első dekádjának magyar és nemzetközi művészeti életének néhány fontos részlete is.

Juhász Ferenc – évtizedeken át, haláláig barátja – a maga indázó, jelzős szerkezetek burjánzásába rejtett véleménye, melyet egy kiállítás megnyitón olvasott fel több mint negyed százada, méltón foglalja össze a kassi életművet, elhelyezve benne a fotót is. *„Hányféle kezdés és hányféle robbanás, lobbanás! Rajzok, Shakespeare-illusztrációk. Az ember tragédiája zseniális rézkarc történelem-apokalipszise, a gép-rovar-történelem-látomásvilágegyetem, a Biblia, asszír-babilon zöld rozsdavilág-kőpajzs-föltámadása, könyvtervek, illusztrációk, a beszédet kérő sejtelem-néma fejek, a pálca szobrok, sírkövek, költészet-napi plakátok, ötletek, filmek, vastag vajszínű papírokra préselt negatív pálcikaszobor-képletek, fényképek, folyóirat-arcok, bekeretezett, vérrel és rózsával leöntött lapos fejek, sík szenvedés-énekek, ez az ő élet-vallomása, ez az ő halál-ragyogása. Ez Kass János ihletének létezés-térképe. (…)"* (Juhász Ferenc: *Halálraítéltek*. Megnyitóbeszéd a Kass Galériában 1985. júl. 26. Megj: Kass János: *Ötven év képben és írásban* 48-49. o.).

Mielőtt megmutatnánk az emlegetett Kass János felvételekből néhányat, illesszük vissza a fényképeket az életmű egészébe. Véleményem szerint az együtt kiválasztott másfél száz Kass János felvétel része lett a magyar fotóművészet történetének, bármikor, bármilyen helyzetben elővehető, megmutatható, használható annak rendje-módja szerint. Azok a fényképei, melyeken egyéb képzőművészeti tevékenységét dokumentálja, adattári elemek, melyek segítik pályaképének minél teljesebb, pontosabb megrajzolását, ha majd itt lesz az ideje. Hasonló sorsuk van azoknak a felvételeknek, melyek róla készültek, értő művészettörténészek majd felhasználnak a tanulmányaikhoz, könyveikhez, monográfiáikhoz belőle tetszés szerint. És igen, a családi képek. Azokat őrzik a hozzátartozók, barátok, néha megnézik és emlékeznek…

Képek és szövegek:

„Mészöly Miklós és Polcz Alaine városmajori otthonában készültek ezek a képek 1951-ben. Negyvenöt éve őrzöm a negatívokat, a felvételeket, gyönyörű, kegyetlen ifjúságunk dokumentumait! (…) A terasz, ahol a képek készültek, a kertre néz. De a Csaba utcában, amint azt a Filmben Mészöly Miklós oly gyönyörűen, torokszorítóan megírta, hamarabb megy le a nap és hűvös levegő húzódik le délután az árnyékos Kis-Svábhegyről. Ez az oldal mindig is hidegebb volt. Így rekonstruálva, a képek bizonysága szerint, kora délután működött a kis Kodak Retina, az árnyékok is ezt bizonyítják. (…) A Városmajorban nőnek az árnyak, de kegyetlen és gyönyörű ifjúságunk dokumentumait néhány negatív filmkocka, néhány kép ma is elevenen őrzi. (Alföld, 1996. 9. sz. és Kass: Írások és képek 24-27. o.)

„Néhány éve Buba asszonynak mondtam: van fotóm **Borsos** Miklósról, focizunk a Műegyetem salakpályáján. Ez lehetetlen – mondta Buba. Miklós ezzel talán otthon nem dicsekedett, pedig itt vannak a fotók, klottgatyában rúgjuk a labdát a Stoczek utcai MAFC pályán. Mindez szürke

Hincz Gyula, 1952

Kassák Lajos a kiállításán, 1967

Escher Károly

Lukács György. Fotók: Kass János

filmhíradóként pereg előttem, össze-összefonódva a londoni 6:3-mal."
(Kass: Írások és képek 44. o.)
„Hogyan fotóztam **Lukácsot**? Ez is a hatvanas évek elején történt. Egy angol barátom megkért, hogy segítsek két londoni fiatalembernek. Három kívánságuk volt, mint a mesében: találkozni Lukács Györggyel, megnézni egy Jancsó filmet és látni a magyar pusztát. Mindhárom teljesült. Almási Miklós, Lukács tanítványa segítségével eljutottunk Lukácshoz. Emlékszem, vasárnap 11 órára várt bennünket. Kezében az elmaradhatatlan szivarral fogadott, s a két fiatalemberrel másfél órán át vicceket meséltek egymásnak angolul. Filozófiáról egy szó sem esett, én meg közben fotóztam Lukácsot."
(Gál József interjúja Kass Jánossal. Ld. *Újabb bibliográfiai tételek Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2008. 15-16. o.)

Hincz Gyula fényképéhez, mely nekem azt mutatja, hogy szóval, kézzel, fényképezőgéppel egyformán ábrázolt, nincs lényegi különbség, nincs kvalitásbeli különbség, hogy a benne megképzett képeket milyen formában tette mások számára is láthatóvá. „Aszketikus, törékeny alakja Assisit idézte, a szegények Szent Ferencéét. Óriási akaraterő dolgozott benne, önfegyelem és egy erőmű turbinája, szakadatlan tevékenységre késztetve őt. Csillogó, mindenre figyelő tekintete, csendes szava mögött az örökös közlési vágy egyszerre, egy időben több réteget szakított fel. Hatalmas ismeretanyag feszítette. Mondatai torlódtak, akár képein a formák, színek gyors, türelmetlen ecsete nyomán. Tüzes színei követelték a fényt, akár üvegablakai a napsütést. Kettős feszültségben élt, mindent elnyelt és visszasugárzott, felfokozott energiával." (Kritika, 1986. 4. sz. és Kass: *Írások és képek* 47. o.)

„Kassák Lajosról, nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett kiállításán egész sor fényképet csináltam. Három hónappal azután meghalt."

„Escherrel még a hatvanas évek elején találkoztam a Móra kiadóban, amelynek az irodái a New York palotában voltak. A kapualjban ott állt Escher, hosszú kabátban, elkeseredetten, és én akkor borzasztó öregnek láttam. Lehetett már 60 éves is… Arra panaszkodott, hogy neki már többé nem lesz kiállítása. Azt mondta: engem a múlt emberének tartanak. Én úgy tudtam, hogy nem egészen úgy van, hiszen Mihályfi Ernő, később Boldizsár Iván is tartotta fölé a védőernyőt, de hát ő nem így élte meg. Én akkor azt feleltem neki, lesz kiállításod, megpróbálom megrendezni. Föl is mentem Pogány Ö. Gáborhoz, a Nemzeti Galéria akkori igazgatójához, aki bizony nem fogadott. Később a titkárnő segítségével a találkozó mégis létrejött. Azt hitte, magamnak akarok kiállítást rendezni. Amikor kiderült, hogy Eschernek, rögtön fölajánlotta a Galéria dísztermét. Megelégedtem volna az előcsarnokkal is, ő azonban erősködött a díszterem mellett, így ott rendeztük meg a kiállítást. Escher 70. születésnapjára rendeztem egy bemutatót, amelynek érdekessége volt, hogy sok képet felnagyítottam. Például a Csodálatos mandarin Lányát táncoló Lakatos Gabriellát ábrázoló fotót életnagyságúnál nagyobbra. Escher képein kívül még tíz nagyszerű fotográfusnak rendeztem meg a kiállítását. Valamennyi nagy siker volt. Akkoriban ilyesmit nem lehetett látni Magyarországon, mert a fotográfiát nem tartották művészetnek. Engem pedig megtiszteltek a fotósok, beválasztottak a szövetségükbe, látva, hogy tudnak velem mit kezdeni."
(Gál József interjúja, i.m.)

Barcsay Jenő és
Kass János Szentendrén.
Fotó: G. Fábri Zsuzsa

Kurtág György (középen)
és Kass János, 1978 körül

Tóth János operatőr.
Fotó: Kass János

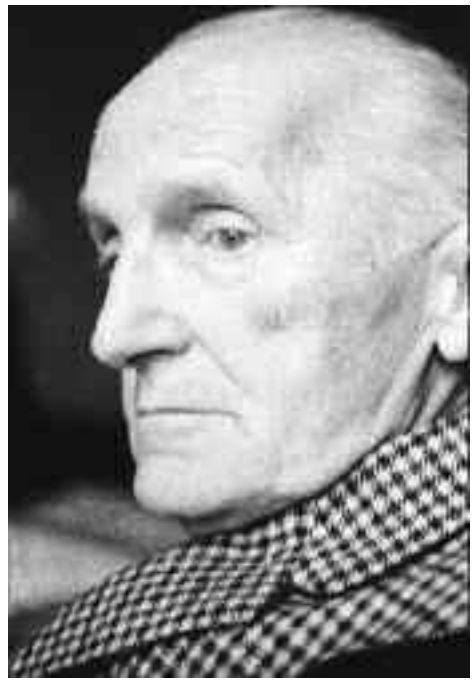

Ferenczy Béni, 1962
Fotó: Kass János

PHOTOGRAPHS OF KASS, BY KASS, FOR KASS

For János Kass, the camera was a tool to help him capture and keep the situations, places, and people he liked. In this study I attempt [writes the author, a photo historian] to separate the inseparable: to extricate the photographs from Kass's complex and multilayered oeuvre and examine them, in order to reintegrate them with the whole, for that is where they belong. His photos are the important, memorable and at times aesthetically moving products of an artist's life, sometimes autonomous, consciously made photographic *objets d'art*. Károly Kincses divides the photos Kass took into three broad groups: most are very personal pictures of home and family, and at most half a dozen of them would stand their own as independent pictures. They are important as long as the people linked to the pictures are alive, and the events relevant. The second group is the photos of places, situations, events and people important to him, and this includes photos chosen for exhibitions or worthy of being widely known. The third group consists of documentation of his works, exhibitions, and certain motifs used subsequently in his work. He needed reproductions of his pictures, sculptures, and plans, he needed the interiors of his exhibitions, basic photographic material for a stamp or a book illustration. Many, many such pictures await an art historian who will come and collate these small mosaic tiles in the knowledge of Kass's oeuvre. There is also a relatively extensive part to his photographic legacy: the photos taken of him over the 83 years he lived. The extant images show a nuanced picture of János Kass at various ages. They follow his life and career, and not his alone; from the pictures emerge several important details of the Hungarian and international art world in the second third of the 20th century and the first decade of the 21st.

Mészöly Miklós, 1951. Fotó: Kass János

Kass János, 1979. Fotó: G. Fábri Zsuzsa

FORTY-FIVE YEARS

In one of his finest, most lyrical obituaries, János Kass (with the aid of pictures made in 1951 in the Városmajor home of Miklós Mészöly and Alaine Polcz) conjures up "their wonderful, cruel youth!" As well as dealing with the beauty of the value, proportions, and space of the Bauhaus building his article breathes new life into the best-known artists and gifted people who passed through here, and their painful absence. This place was not just a home and a meeting-place, but also an intellectual workshop, which gave an example to many young artists. With this description of 'this stage of the twentieth century' Kass brings the age, with its beauty and terror, closer to his readers who treasure the film frames he has made as living memories.

Kass János

NEGYVENÖT ÉV

Mészöly Miklós és Polcz Alaine városmajori otthonában készültek ezek a képek 1951-ben. Negyvenöt éve őrzöm a negatívokat, a felvételeket, gyönyörű, kegyetlen ifjúságunk dokumentumait!
Itt a nap süt, látszólag béke van, csendes vasárnap délután.
A házban él a tulajdonos is, Basch Loránd, a Baumgartner alapítvány kurátora, ügyvéd, műgyűjtő, Babits Mihály egykori jobb keze.
A földszinten lakik albérlőként az ifjú Fodor András és Domokos Mátyás, gyakori vendég náluk Lator László. Babits születésnapján megfordul itt Illyés Gyula, Flóra, Weöres Sándor, Károlyi Amy, a magyar irodalom jelesei, és Basch Loránd meghívására összegyűlnek a múzeumnak berendezett földszinten teázni és emlékezni, a házi oltárként elhelyezett Babits-relikviák között.
Pogány Ö. Gábor (PÖG) az államosítás elöl védett múzeummá nyilváníttatta a helyiségeket, hiszen Vágó Pál, a genfi Népszövetségi Palota építésze tervezte a házat, amelyben ma a „Nyugat" múzeuma működik. Az utca felé forduló homlokzat egyszerű és kiegyensúlyozott, csak a műteremablak és egy szerény erkély fedi fel a belső terek változatos funkcióját. A Bauhaus-épület remekmű, egy nagy építész alkotása.
Néhány utcával feljebb lakott Ferencsik János, a közelben, a párhuzamos utcában Szimonidesz Lajos tábori püspök. Az Alma utcában Klaniczay Tibor irodalomtörténész, a jeles Balassi kutató.
A János kórház felé a klinika, ma az Érsebészet működik itt, a szívműtétek színtere és dél felé ott a Déli vasút. A Bors utcában lakott Göncz Árpád, a Vár oldalában Csortos Gyula.
Csendes környék volt ez, ma benzinbűzzel telitett főútvonal.
A terasz, ahol a fényképek készültek, a kertre néz. De a Csaba utcában, amint azt a „Film"-ben Mészöly Miklós oly gyönyörűen, torokszorítóan megírta, hamarabb megy le a nap és hűvös levegő húzódik le délután az árnyékos Kis-Svábhegyről. Ez az oldal mindig is hidegebb volt.
Így rekonstruálva, a képek bizonysága szerint, kora délután működött a kis Kodak Retina, az árnyékok is ezt igazolják. Még meleg volt, nyár, hiszen a növények javában zöldellnek, s a nap állása is ezt bizonyítja.
Az épületre ma is jó érzéssel gondolok, belső arányaira, az otthonos és mértéktartó terekre, a mediterrán loggiára, az ápolt függőkertre.
A nagypolgárság valamikor így működött, és nem a kivagyiság, hanem az otthonteremtés vágya vezérelte, a legjobb tervezőt foglalkoztatta: Kozma Lajos, Kaesz Gyula, Kner Imre kora volt ez.
Az ötvenes években még viszonylag jó állapotban volt a ház, de az aknaszilánkokkal megspriccelt kőburkolat ragyái őrizték 1944–1945 telét-tavaszát. A Városmajor a széthasított törzsű, megtépázott koronájú fákkal, foghíjasan, de még ligetként létezett. Csaba utcai oldalát a Városmajori templom (Árkay műve, Aba-Novák freskókkal), északi oldalát a fogaskerekű végállomása és a virágkertészet zárta le. Rozsdásodó drótkerítésekkel, otromba betonépületekkel még nem tűzdelték tele.
Meleg, csendes nyári estéken baglyok huhogtak, denevérek cikáztak, vadászva a lámpák fényében a kényszerköröket rovó, láthatatlan szállal kipányvázott pillékre, lepkékre.
Nagy csendben, déli széljáráskor a tolató mozdony dohogása, füttyszava, az ütközők csengése, csattogása felhallatszott ide.
A kihalt utcán sietős léptek kopogása, kapudörrenés. Egyszerre nyugtalanságot okozó fékcsikorgás, motorzaj, ajtócsapkodás, ingerült lárma, távoli kiáltás. Azután még nagyobb a csönd.
Egy denevér vergődik valahol, macska oson, maga is menedéket keres.
A hegyről lehúzódó hűvös fuvallat jelzi a hamleti órán a hajnal közeledtét. A lámpák fénye sápadttá válik, néhány madár ébredezik pittyegve, és álmosan keltegeti társait.

Hrabal és Mészöly Budapesten

Megindul a nyomasztó éjszaka után a józan reggeli mozgás, a rémálmok belevesznek a napi lét kietlen közönyébe.

Azután 1953 nyarán Domokos Matyi, Fodor Bandi hozza a hírt: eltörlik a kötelező beszolgáltatást, valami mozog a parlamentben! Valaki beszélt! A hír, akár a láng, végigfut az emeleteken!

Délután többet tudunk már, újabb híreket Réz Páltól. Mészöly Miklós szekszárdi útjáról hoz keserves élményeket, lesöpört padlásokról, nyomorról, a vidék megalázásáról. A Városmajor utcai ház kapuja kulcsra zárva. Mégis, akár a füst, a réseken át pillanatok alatt eljut mindenhova az információ.

De az igazi forrás, az eleven hírközpont Sárközy Márta! Nagy erejű adó-vevő, lelki segélyszolgálat, ha kell, foltozó, gombot varró pótanya, ha kell, tigris, övéiért, kölykeiért csatába, harcba bocsátkozó, megalkuvást nem tűrő jellem! A Szilágyi Erzsébet fasori kis üzlethelyiség, javító szövetkezet lépcsői lefele vezettek, Sárközy Márta fogadta ott a vándort, helyet mutatva maga mellett. A hírek mellé keserű tea, jó szó, emberség is kijutott a kétségbeesettnek, a barátnak. Közben keze egy pillanatra sem állt meg. Márta a fiát, Matyit is sokszor itt nevelte: az írót, a BBC jövendő munkatársát ez a környezet alapozta meg.

Tartást, bátorságot, követendő példát adott ez a műhely sok fiatalembernek. Hol volt ekkor még a szamizdatok kora, még egy fél évszázad pálcasuhogása, keserű leckéje várt az ifjakra, akik ma újabb kioktatásban részesülnek, deresedő hajjal. Már azok persze, akik megérték a jelent.

Hol van Vajda Júlia, aki Mészölyéknél pontokból-veszszőkből szőtte műveit? Hol van Bálint Endre, Nemes Nagy Ágnes, Tatay Sándor? Hol van Schaár Erzsi, Vilt Tibor? Ugyan ki emlékszik arra, hogy a Moszkva tér neve Széll Kálmán tér volt? Hogy a Horthy fiúk lovaspólóztak a Vérmező hatalmas gödrében? Az ostrom alatt repülőtérként szolgált, majd bombakrátereibe kisvasút cepelte a budai vár romjait, ma, régen föltöltve, fákkal sűrűn benőtt park.

Ugyan ki emlékszik arra, hogy a tér, a fasor, az Ördögárok – akár a neve – háborús mészárszék volt, a kitörés vesztőhelye, nemcsak Martinovicsé, e szörnyű kor, a XX. század színpada!

A Városmajorban nőnek az árnyak, de kegyetlen és gyönyörű ifjúságunk dokumentumait néhány negatív filmkocka, néhány kép ma is elevenen őrzi!

Kass János, 1979. Fotó: G. Fábri Zsuzsa

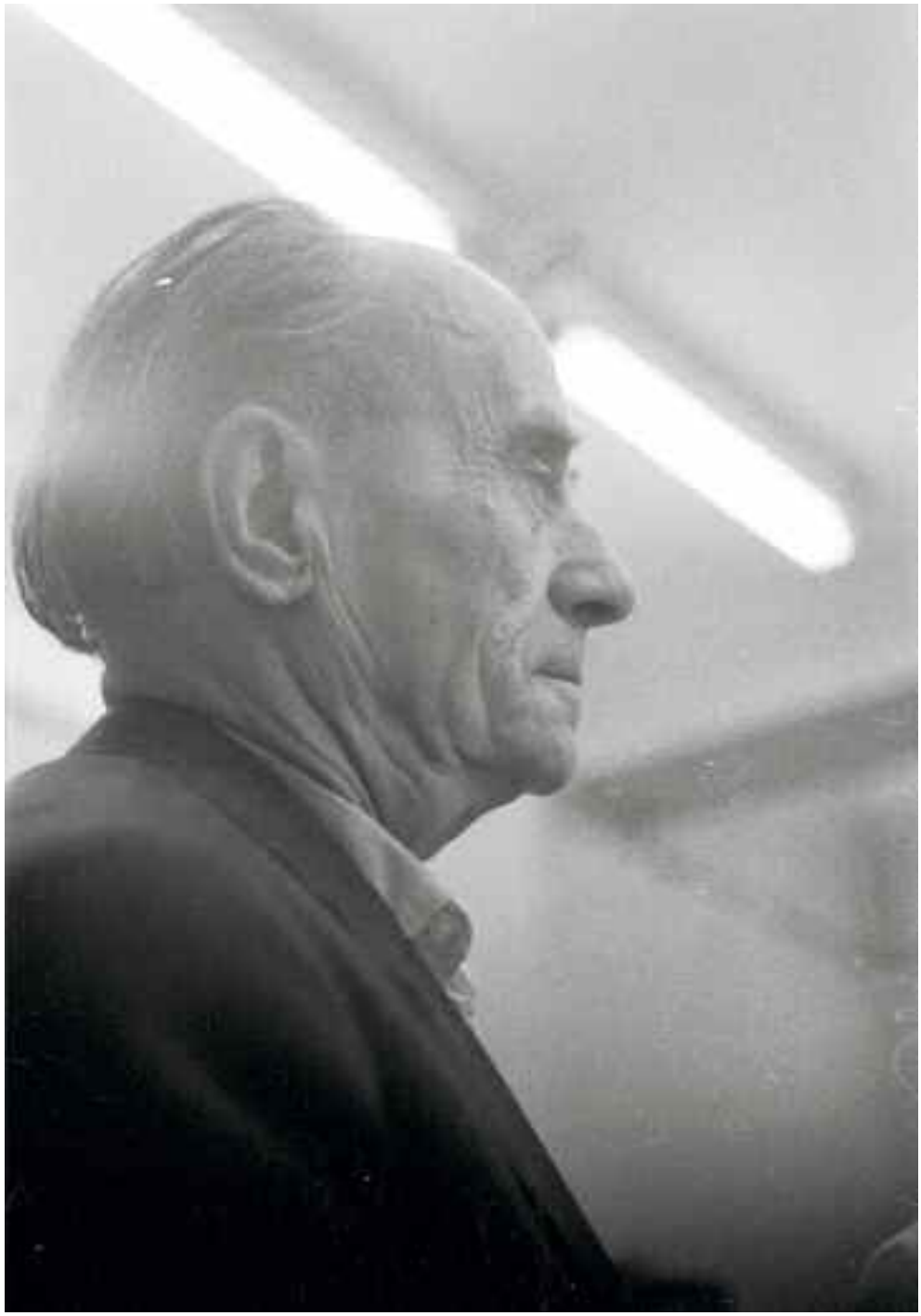

Kassák Lajos a kiállításán, 1967. Fotó: Kass János

Juhász Ferenc

KASS-KASSÁK

KASS JÁNOS 75. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Óriási gyémántból csiszolnék
ezer-szirmú, pórusos-szivacsszárú szirózsát neked,
hogy mindenség-tudó kezedbe adjam,
hogy világítson, mint a szerelem,
mint műveidben az értelem,
mint a világvégtelen,
s száraz gyémánt-tűz szirmaival
benője dagadva a lüktető örök egyetem
minden gyászát, könnyét, üregét,
mint a megvalósulás az Isten szivét,
hogy zuhanjon önmagába a sötét,
s ne lovagoljon a milliárd-szemű ősangyal hátán
a mítoszi nyihogó árnyüzekvés:
a Sátán.

Mert magadra maradtál és magamra maradtam.

Ülnék asztalomnál, a gyertyalángra hajolva,
mint padlásszobájában
Baruch de Spinóza
a gyémántcsiszoló Isten-természet-tudó,
gyémántporos orrlikakkal,
gyémántporos szakállal,
gyémántporfüstös pupillákkal,
gyémántporos körmökkel, ujjhegy-léckupolával,
pislogva, hunyorogva nézve
hogy alakul a lét a kezében

a szigorú anyagból,
mint az a Krisztus-utánzat kicsi óriás:
az áhitat, az ámulat, a hit, a csodálkozás
és megérteném ami lesz, abból.
Akinek szive becsukódik,
mint rossz érintésre a mimóza.
S kinyílik ha rálehel a hajnali harmat-párásodás.

Dehát nincs vagyonom, kincsem,
gyémántom, aranyom nincsen.
Csak szavaim vannak:

virághatalmúak, tékozló véresek,
titkosak, mint a fűszál éjszakája,
hörgő, sikoltozó Saskirály-várszoba vonaglások,
s ha magamat ölöm:
a mindenséget hörbölöm,
mint az árny-szivárványok a túlvilágot,
s úgy állok a pokol fölötti pipacsok özönében,
mint sziven-szúrt látomás
a mellkasból lövellő vérben,
mint a katona,
akinek már nincs futni hova.
S benne a halál felnő,
mint titáni virágfelhő.

Csak azt adom, amit adhatok!
Mi ez? Sors-dolog, szó-dolog!
Lehetetlenebb vágy,
mint mész-csűrös csontjaimnak
a nappali ágy,
mint a mindennapi ébredés-gyötrelem,
ébredés-győzelem.
Amit az ember testével örökölt.
S mi lesz még?
Mint a nyári tó párolognak az eszmék.
És mégse hagyom,
hogy aranykés döfjön agyon,

mint pusztán-ácsorgót a szárazvillám.
Hogy bezárjon ami volt,
mint halottat a koporsó,
mint koporsót a föld.
A rejtelem-vágy bennem, mint a korpuszkula-hullám.
Legyen a múlandóság az utolsó!

Egyszer Kassák Lajos
nézett ránk izzadó viasz-szegényen, redői közt a szégyen.
A való világot összerakó.
Mint egy őszapó.
Kezében szalmakazal a sárga világrost.
És magánya elektron-titokzatos.

Ki szereti a lét-alja varázs-koszt?

Árvák maradtunk, János.

Kassák-emlékbélyeg, 1987

Részlet Jelenczki István: *Kass János üzenete* című filmjéből

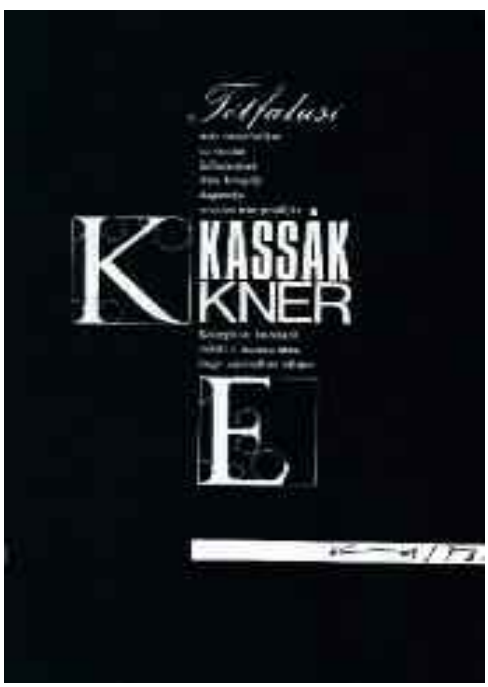

Bartók-emlékbélyeg, 1981

A Kass Galéria megnyitóján, 1985. 07. 26. Fotó: Nagy László (MFM)

Lukácsy András

BARTÓK ERKÖLCSE A MÉRCE

Kass János karácsony másnapján hetvenéves, s erre több esemény is emlékeztet. December 4-én a Bélyegmúzeumban nyílt tárlata, amelyet Dorozs Béla, a Magyar Posta elnöke nyitott meg, 9-én a Budapest Galériában életmű-kiállításának volt műsoros vernisszázsa; 19-én szülővárosában, a szegedi városházán mutatta be dr. Szalay István polgármester legújabb albumát – azon a Szegeden, amelyet hol hűtlen, hol mosolygós kedvesének nevez. Vajon most elégedett-e?

– *A budapesti kiállításon Szabó István idézte Kékszakállú „előversének" híres kérdését: „Hol a színpad, kinn-e vagy benn? – Urak, asszonyságok". A grafikus számára, akinek többnyire a „kint"-tel van dolga, hol az a bizonyos színpad? Honnét jön az inspiráció?*

– A gének. Vagyis nem tudni pontosan. Én magam csak a toll hegye vagyok. Az alkotás folyamatáról amúgy is nehéz beszélni, mert úgyszólván automatikus. Hasonlatos a költőéhez: beugrik egy sor, és vonzza maga után a verset.

– *Mi „ugrik be" a grafikusnál?*

– Egy élményemmel válaszolok. Kurtág György húsz-huszonöt esztendeje elment egy faházba dolgozni. Amikor meglátogattam, egy csomó vázlatfüzet hevert előtte, benne kottafejek, azután oldalakon keresztül csak különös kardiogramgörbék, mint egy orvosi felvételen; ez jelezte, hogy a szív, az elme állandóan dolgozik, olykor üresjáratban, ám egyszer csak rákerül a szöveg vagy a dallam. Erősen remélem egyébként, hogy ő fogja megírni a Kékszakállú mai átiratát, amint megtette a *Gyerekjátékok* esetében is, amely a *Mikrokozmosz* egyenes folytatása: gyökereivel abba kapaszkodik. Ezek a néhány perces (vagy inkább másodperces) darabok a 20. század magyar művészetének szintézisét adják. Mint gyémánt kristályszerkezet, amelynek minden lapja tükörfényesre polírozott. A Budapest Galériabeli kiállításon hét kapu szerepel, és az egyik éppen a Kurtág-kapu: *„Virág az ember (Hommage à Ligeti)"*

– *És a többi kapu magyarázata micsoda?*

– Az első a Juhász Ferencé (*Mi van a fejben?*) A Faludy György-kapu címe: *Huszadik század;* az újvidéki költő és festőművész Maurits Ferencé: *Képek Boszniából*; Kornai Jánosé természetesen: *Hiány*. Következik az én *Ars poeticám*, és végül a hetedik, ahol már kinyílik a színpad, mint a Bartók-opera végén, az a Gregor József kapuja. Lukin Mártával ő énekelte a kiállítás megnyitóján a Kékszakállút, a kiállított Bartók-jelmezterveim mellett.

– *Az egész kiállítás középpontjában tényleg a Bartók-opera áll. Mi ennek a sajátos művészi találkozónak az oka?*

– 1956. október 22-én este a Városi Színházban ültem: telt házzal ment a *III. Zongoraverseny*. De már előtte, június elején az Operaház bemutatta a *Csodálatos mandarin*t Harangozó Gyula feldolgozásában, Vashegyivel és a feledhetetlen Lakatos Gabriellával. Az olvadásnak ez az időszaka volt Bartók elhallgattatásának vége is. Az első ékeket a diktatúrába tényleg a kultúra verte: Németh László *Galilei*je, Madách és Keresztury *Mózes*e, Cziffra György első koncertjei, és hát Bartók. Azóta is lenyűgöz. S az élmény a néhány év előtti Salzburgi Ünnepi Játékokon tetőzött, ahol Bob Wilson rendezésében Robert Hole énekelte a Kékszakállút, Christoph von Dohnanyi vezényletével. Bizony eleredt a könnyem, mert elképzeltem, ha mindez Gregor Józseffel hangzana el, Szegeden, szabadtéren, s az én jelmezeimmel; szemben a Dóm, fent csillagfényes augusztusi éjjel.

– *Megfogalmazható ennek a Bartók-hatásnak a lényege?*

– Az absztrakt erkölcsi puritánság. Egy hegyi patak tisztasága: egyszerre jéghideg és kíméletlen, másfelől

a csillogás, a hordalék teljes hiánya. Az erkölcsre vetítve ez a teljes, a minden megalkuvás nélkül való jellemet példázza.

– *Lehet-e most, a betakarítás stádiumában, ebben a szerteágazó életműben, amely Mózestől meg a Bibliától az Ember tragédiájáig és az orvosportréktól a Fejekig terjed, a Bartók-sorozatot középpontnak tekinteni?*

– Mondjuk: a tisztaság iránti vágynak. Szülővárosomban, Szegeden él egy jó barátom, dr. Benyik György, a Hittudományi Akadémia professzora, vele szoktunk erről a témáról beszélgetni. Egyszer azt találtam mondani: neked közvetlenebb utad van a túlvilág felé, nem tudnál közvetíteni? Tőlem a hit kérdései valamivel messzebb esnek; mindig elakadok az erkölcs problémáinál: szükségem volna közvetítőre…

– *Akkor talán jól látom, hogy ebben az eklektikusnak mondott életműben az erkölcsi igény a szervező erő…*

– Szeretném remélni. Csak annyit tudok, hogy önfegyelem, alázat és aszkézis nélkül nem lehet maradandót alkotni.

– *A költők ezt az igényt észrevették. Ritkán fordulnak ilyen nagy számban egyetlen képzőművész felé. Talán csak Ferenczy Béni részesült hasonló figyelemben. Itt pedig Nagy László, Somlyó György, Juhász Ferenc, Bihari Sándor, Határ Győző hommage-ait olvashatjuk rendre.*

– És Aczél Gézáét, Bálint Péterét Debrecenből, Szokoly Tamásét Veszprémből: Szegedről Olasz Sándort, Szombathelyről Pete Györgyöt, aztán Szepesi Attilát. Hogy hogyan jöttek létre ezek a verses köszöntők? Odaadtam például egy polisztirol fejet Juhász Ferencnek, és egyetlen éjszaka körülírta verssel, s hasonlóképpen tett Nagy László is. Rájöttek, hogy egy ilyen fej – amely a huszadik század átlagpolgárának lehet jelképe – úgy működik, mint a fehér papír: kihívás, amelyre válaszolni kell.

– *A legelső fej, negyedszázada, egy formatervezői ötlet volt csupán, vagy munkált már valamiféle hátsó gondolat?*

– Kész program volt. Azt reméltem, úgy működik majd, mint egy méhkirálynő, aki lerakja a petéket, amelyek szemre egyformák, de más-más egyedekké válnak. Az természetes, hogy nemes anyagra nem lehet vacakot írni. De lám, a műanyag is: mintha üres mosóporos flakonokat raknék ki: vajon mit fognak majd beletenni. De sajnos, másként is a kor jelképe a műanyag. Itt van Barcsay Jenő: mindent megtett azért, hogy művei anyagukban, minőségükben és fakturálisan is tökéletesek legyenek. Mégis látni kiállításain, hogy a szénmonoxid lassan megteszi a magáét. Én se tudom már kiállítani sok fejemet huszonöt év után.

– *Minek lehet ez a jelképe?*

– Hogy nincs jövőm. És nincs a generációmnak sem. Hogy munkáim egy idő után el fognak múlni. De minek is maradnának meg? Hiszen nem működik napjainkban a vizuális nevelés, a gyerekek jövőjéről csak papolnak; kinek dolgozzam akkor?

– *Ennek tudható be, hogy az utóbbi időben ritkulnak az ötletek, s ezzel az erkölcsjobbító gondolatok is?*

– Nem egészen így mondanám. Én megtettem a magamét, mindent, ami tőlem tellett. Most már jöjjön a következő generáció. Vegyünk példát: Barcelonában találkoztam azzal a bizonyos világhírű ugrócsoporttal, amikor a magyar cirkusz kint járt. A számban az egész család közreműködik: Amikor az egyik már elnehezül a szaltóhoz, hát unterman lesz. Valaki majd az én munkámat is folytatja. Talán feltűnt, hogy a kiállításomon ott volt családom tagjainak egy-egy munkája is: Eszter lányom textil faliképe, feleségem, Hajnal Gabi három méteres textil zoknija, vejem üvegasztala, sőt még kis unokám legóból készült Eiffel tornya is. Vagy tovább: Kopcsik Lajos mestercukrász barátom Tavasz című marcipánfeje, amellyel tíz aranyérmet nyert, és Berlinben a gasztronómia Oscar-díját. De hát mennyire gyakori a művészet történetében ez a generációs váltófutás! Gondoljunk csak a Brueghel, a Bach, a Strauss vagy a Kner családra: nemzedékeken át bizonyították a kontinuitás fontosságát. Tradíciókban alakul ki a polgárság, és ma Magyarországon egyszerűen nincs más erő, mint ez a családokban rejlő erkölcsi tartalék. Ezért nincs igaza azoknak az ostobáknak, akik a családi folytonosság jogát kétségbe akarják vonni.

– *Az utóbbi időben sok angliai utazásáról érkezett hír. Mi volt ezek célja?*

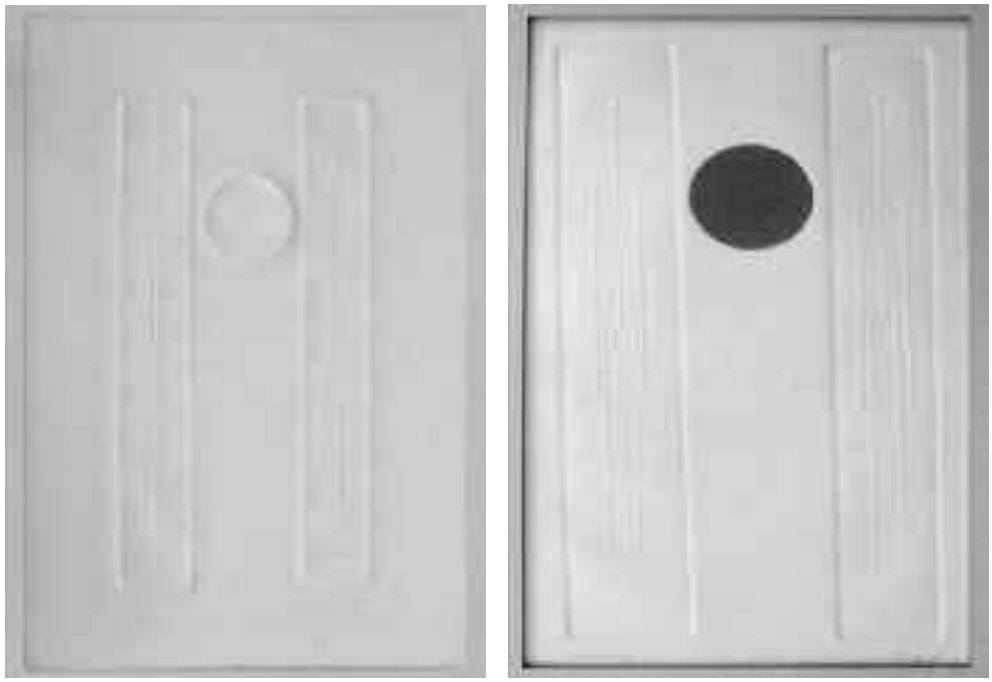

Hommage à Bartók, 1978

A *Kass és a zene* című kiállítás meghívója, 2015. április 8.

– Nem csak az utóbbi időben. A legelső lehetséges pillanattól küzdöttem, hogy ne zárják rám az ajtót. Ötvenhét májusában feleségestől már Bécsben voltam – legálisan, útlevéllel –, és nagyon sok embernek tudtunk segíteni. Papírokat vittünk ki, érettségi bizonyítványokat, diplomákat. '58-ban a brüsszeli világkiállításon Somogyi Józseffel, Kovács Margittal, Kerényi Jenővel próbáltunk propagandát csinálni Csontvárynak és Derkovitsnak. '60-ban már Londonban dolgoztam, és azóta csaknem minden évben jártam ott.

– *Mi lett ezen utaknak a hozadéka?*

– Egy példa. A Frankfurti Könyvvásáron bemutatott könyvek közül néhányat én illusztráltam. Így *Az ember tragédiáját* is, amelynek alapján meghívtak Londonba, ahol Gordon Fraser kért fel könyveinek illusztrálására, aztán jött a Herron Books, meg a Folio-Society kiadó és könyvklub számos megbízása. Ez hozta a meghívót tipográfiai és könyvművészeti konferenciákra, a felkérését különböző kurzusok szervezésére. Volt szerencsém előadni a Harvardon is. Úgy gondolom, hogy e tevékenység révén sokan megismerték ezt az országot, amely kultúrájában nem is olyan kicsi. Az előbb Amerikát emlegettük. Amikor Columbus ott kikötött, Mátyás könyvtárában már kétezer Corvina volt található. Vagy mondjam tovább? Említsem Tellert?, az atomtudósokat?, a hollywoodi filmgyártást?, Szent-Györgyit? És Európában is. Marlowe-ban átmegy az ember a hídon, ott van a kétnyelvű angol–magyar tábla, hogy ennek a hídnak nagyobb testvére Budapesten található. Ez természetesen a Lánchíd. Európa mindenekelőtt ezekben a kapcsolatokban egységes, s csak másodsorban alkalmi, jogi aktusokon keresztül. A mi családunkban németek, osztrákok, csehek és horvátok is éltek – én magam magyar vagyok. A Monarchiának egykor európai szerepe volt. Lemaradásunk tehát nem évezredes, mint azt hirdetni szeretik, csupán néhány évtizedes. S a világ ma is tele van élvonalbeli magyarokkal. Kurtágot említettem. Tegyük mellé Ligetit, az európai zene másik csúcsát. Harsányi most kapott Nobel-díjat, Gróf András az év embere, folytassam?

– *Ez a felsorolás impozáns; alighanem közéjük tehető a grafikus is. De ez a grafikus, úgy tűnik, megmaradt magyarnak.*

– Most már meg. Ha mégis lesz jövő, az különben is az ifjúságé. Ezért csináltam mindenkor gyermekkönyveket. Aztán meg példaként szolgálnak a tanítványaim. Öt-hatszáz fiatallal kerültem kapcsolatba a tizenöt esztendő alatt, amíg tanítottam. Számos tehetséget találtam köztük. Ezeknek egy része anyagiak hiányában elkallódott, mások megmaradtak. Mondhatok neveket is? Itt van Bányai István, a kiváló grafikus, elsőrangúan etikus lény. Aztán Jelenczki István, aki azt a nevezetes Mészöly Miklós-dokumentumfilmet csinálta, meg a másikat Papp Lajosról, a szívsebészről. Aztán Szokoly Tamás, a költő Veszprémből, vagy Pajer Imre, szintén lírikus (apjával együtt voltam az illegalitásban). Mondom Orosz Istvánt, egyike a legjobbaknak: grafikus és filmrendező. A mi generációnk, idősebbeké, óriási üresjáratok árán tudott csak bekapcsolódni a művészeti életbe. A maiaknak nemcsak a számítógép adatott meg és az Internet; nemcsak a magától értetődő útlevél és a légiutazás szabadsága, sok minden más is. Amiben ott rejlenek ennek a szabadságnak a veszélyei is. Nem szabad a csábításnak kritika nélkül engedni. Kis ország a mienk, de értékes ország. Geothe a nyolcezer lelkes Weimarban is világrangúvá tudott emelkedni. És önfegyelem, aszkézis, alázat nélkül a dolog amúgy sem megy. Sosem szabad a könnyebb ellenállás irányába menni: a jelentős alkotásokat mindig erőpróbák kényszerítik ki.

(*Magyar Hírlap*, 1997. december 24.)

Kass-kiállítás a művész 70. születésnapján. Budapest Galéria, 1997. december 9. (MTI Fotó: Kovács Attila)

BARTÓK'S MORALS ARE THE STANDARD

This interview was made on the occasion of János Kass's 70th birthday, together with several exhibitions and book launches. In the exhibition of his life's oeuvre in the Budapest Galéria he organized the show around seven doors, each of which conjured up a person of defining importance, and in arranging it the *organizing force* was the giving of an example, the demonstration of *moral standards*. Bartók's opera *Bluebeard* stood in the centre, representing 'abstract moral puritanism' and a 'desire for purity'. A sizeable portion of this exhibition was taken by plastic-polyester heads, on which he had asked artists to write their poems and texts. Kass believed that they realized that a head like this, which could be a symbol for the average citizen of the twentieth century, works like a blank sheet of paper: it is a challenge, which must be taken up. During the conversation they touched on the importance of visual education, the moral power present in families, the importance of continuity and traditions, and the artist's travels, which broadened not only the range of his creative work, but also the places Hungarian culture was represented. Throughout, Kass's oeuvre was defined by his addressing the younger generation. But for work, for creation, self-discipline, asceticism, and humility are necessary. In conclusion to the interview, János Kass said: 'One must never follow the line of least resistance: significant works are always the products of trials of strength.'

Kass János kiállítása Pozsonyban, Kass mellett balról Jarábik Gabriella, a kép jobb szélén Miroslav Cipár. 2004. január 23.

Tallósi Béla

VARÁZSKÖRÖKET HAJTVA

„AZ EGÉSZ ÉLETEMET VÉGIGKÍSÉRTE AZ IRODALOM”

„Esetemben óriási önfegyelem eredménye, hogy a kicsiknek készítek könyvet, mert nem vagyok tankönyvillusztrátor alkat. De a gyerekeket fel kell emelni” – mondja Kass János grafikusművész, akinek tavaly ősszel a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma az alsósztregovai Madách-kastélyban rendezett kiállítást Madách Imre *Az ember tragédiája* című művéhez készült illusztrációiból. A kiállítást követően a művész a teljes sorozatot a múzeumnak ajándékozta. Ebből az anyagból jelenleg Pozsonyban, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában látható kiállítás. A Borsos Miklós-tanítvánnyal, a kétszeres Munkácsy-díjas, Kossuth-díjas Kiváló és Érdemes művésszel készített nagyon érdekes beszélgetésből sok mindent megtudhatunk múltról, jelenről, rajzról, szóról, nyelvről, szeretetről, díjakról.

– *A pozsonyi megnyitón Ön és a múzeum igazgatója, Jarábik Gabriella kézjegyükkel látták el az adományozási szerződést. Milyen megfontolásból szánta el magát e nemes gesztusra, s miért tartja fontosnak, hogy ennek az anyagnak a adách-emlékházban legyen állandó helye?*

– Egy művészt annál nagyobb megtiszteltetés nem érhet, mint hogy Alsósztregován, Madách mellett, olyan helyen szerepelhet, amely a tragédiaköltő szellemiségét őrzi. Mint mindannyian, én is a piacról élek, ebben az esetben azonban nem anyagi megfontolás vezérelt. Még csak azt sem mondanám, hogy hazafias elszántságból ajándékoztam a múzeumnak ezt a grafikai sorozatot. Egyszerűen úgy gondolom, hogy ennek az anyagnak a Madách-kastélyban a helye. Hozzátenném, az igazgató asszony karizmatikus személyének is köszönhető, hogy ilyen szimpátiával és szeretettel tudtam, tudok közelíteni az ügyhöz, amelynek érdekében a múzeum dolgozik. Nem kevésbé befolyásolt döntésemben az a megbecsülés, amelyben ezzel a pozsonyi kiállítással is részesítenek, valamit a múzeum munkatársaival kialakított baráti kapcsolat, amelyről nyugodtan állíthatom, hogy több mint barátság. Mondhatnám, szeretet.

– *Kapcsolata Pozsonnyal nem új keletű, tehát nem most és nem ezzel a kiállítással kezdődik. Neve régóta összecseng a BIB-bel, vagyis a Gyermekkönyv-illusztrációk Pozsonyi Nemzetközi Biennáléjával.*

– Azt hiszem, a legjobban azzal tudom illusztrálni a lap olvasóinak, hogy ez a kapcsolat milyen messzire nyúló a múltba, ha elárulom, Simkó Margit készített velem egy beszélgetést az ötvenes években, az évre pontosan nem emlékszem, talán ötvenhétben. Ez volt az első írás, amely az Új Szóban megjelent rólam. Ekkor kezdődött. Aztán, amikor a növendékeimet áthoztam

A pozsonyi kiállításon Dušan Rollal, 2004

Pozsonyba, ez már a nyolcvanas években volt, ugyanő egy másik, nagyon szép, máig emlékezetes interjút készített velem. A főtéri nagy szálloda teraszán ültünk a város nyüzsgése fölött, gyönyörű napsütésben, most is pontosan emlékszem.

– *Mint ahogy, gondolom, a BIB-ekre is.*

– Igen, kitűnő barátokat leltem itt. Például Dušan Rollt. A husáki rendszerben ő volt ennek a kétévenkénti nagyszabású kiállításnak a mozgatója. Azért is volt ennek óriási jelentősége abban az időben, mert Csehszlovákia azon a kiskapun keresztül, amit ugye a BIB jelentett, tudott kijutni a nagyvilágba. A BIB-et valahogy nem bántották, hagyták, mert apolitikus, mert gyerekeknek szólt, és a gyerekek fontosak. És valóban nemzetközi tudott lenni, grafikai megjelenítésében is ötcsillagosnál jobb.

– *Említette, hogy nagyon sok barátra lelt a BIB révén. Milyennek látja szlovák illusztrátorbarátai közül a legnagyobbakat: Albín Brunovskýt és Miroslav Cipárt, aki pozsonyi kiállítását is megnyitotta?*

– Brunovský világklasszis. Nagyon zárt, nagyon csendes, hihetetlenül fanatikus művész volt. Belül mérhetetlen lobogással. Imádság, csak ehhez tudom hasonlítani, fohász az ő művészete. Úgy közelített a témáihoz, a modelljeihez, mint egy középkori szerzetes. Azzal az alázattal. Miroslav Cipárt hihetetlen őserő mozgatja. A hegyi favágókéhoz hasonlatos energia. Atomenergia-üzem dolgozik benne, amelyből elementáris művészet születik. Szlovákia büszke lehet rájuk.

– *Köztudott, hogy szoros a kapcsolata az irodalommal, nemcsak az illusztrált irodalmi művek, hanem a költők, írók révén is.*

– Szegeden születtem, ahol nagyapámnak szállodája volt, és annak az éttermében naponta megfordultak írók, költők, színészek. Móricz Zsigmond is ott lakott, amikor Szegeden járt. Arra is emlékszem, hogy Móra Ferenc a család állandó vendége volt. Amikor a harmincas évek elején a szálloda tönkrement, felkerültünk Budapestre, s itt a Logodi utcában kötöttünk ki. Abban az utcában, ahol a hírességek közül Márai, Kosztolányi, Csortos Gyula, Muráti Lili lakott. Lócival, Szabó Lőrinc fiával jártam egy gimnáziumba. Később Simon István és Kormos István is ott lakott. Nagy Lászlóval együtt felvételiztünk a képzőművészeti főiskolára, egymás mellett ültünk. Rosszul öltözött kis parasztgyerek volt, aki még csak ecsetet se hozott magával, amellyel megcsinálhatta volna a felvételi feladatot. Bár a toalettemmel akkor én se nagyon dicsekedhettem, nekem volt két ecsetem, az egyiket aztán odaadhattam neki. A hatvanas években az Új Írásnak voltam a művészeti szerkesztője, ahol Juhász Ferenccel és másokkal kerültem kapcsolatba. Az egész életemet végigkísérte az irodalom.

– *A gyerekirodalommal is szoros a kapcsolata. Újabban tankönyveket illusztrál, mert úgy nyilatkozott valahol, hogy nagyon fontos a gyerekekre figyelni, ők a jövő.*

– Négy éve írtam alá szerződést egy tankönyvcsalád elkészítésére, mert annyira fontosnak tartom a jó tankönyvet. A saját unokám esetében látom a gyerekek szellemi fejlődését: hat-hétéves, nyolcéves korban mesékkel meg Weöres Sándor Kutyafülű Aladárával le tudjuk kötni a figyelmüket, később, amikor már nyomkodni tudják a távirányító gombját, a Tom és Jerry meg a trükkfilmek elveszik a gyerekek figyelmét az olvasástól. Az első néhány évet kell megragadni, mert később alig van esély arra, hogy az értékek megtalálják a gyerekeket. Esetemben szinte mazochista erőfeszítés és óriási önfegyelem eredménye, hogy a kicsiknek tervezek, készítek könyvet. Keményen meg kell érte dolgoznom, mert nem vagyok tankönyvillusztrátor alkat. Viszont a gyerekeket fel kell emelni. Ezt most, idős fejjel egyre égetőbbnek érzem.

– *Mi váltotta ki ezt az érzést?*

– Diplomázó művésznövendékeket tanítottam tizenöt évvel ezelőtt, negyed- és ötödéveseket, tehát mesteriskolásokat, s tapasztaltam, hogy évről évre alacsonyabban képzett fiatalok kerülnek a kezem alá. Minden héten feltettem nekik a kérdést, mit olvastak, milyen filmet néztek meg legutóbb, milyen előadást láttak a színházban, milyen verset olvastak, milyen benyomások érték őket. A válaszok alapján kialakult egy elképesztő kép, amely évről évre negatívabbá változott. Egyszer, amikor egy értelmiségi családból származó

fiatalember növendékemet kérdeztem arról, hogy mit olvas éppen, Agatha Christie egyik regényének a címét mondta. De hát az nem magyar író, méltatlankodtam. Le van fordítva magyarra, hát magyar, intézte el ő ennyivel. Nem mintha berzenkednék Agatha Christie ellen, csak a magyar nyelv gazdagsága és a magyar irodalom iránti közöny lepett meg.

– *Ebből is kiderül, nem csak a szép rajz, a szép szó is közel áll Önhöz.*

– Sokszor feltették nekem a kérdést az elmúlt ötven év alatt, hogy miért maradtam itt, Magyarországon. Nem lustaságból nem mentem el. Azért maradtam, mert itt tartott a magyar nyelv, a kötődésem ehhez a nyelvhez. Nyelvünk gyönyörű gazdagsága, az a negyven- vagy hatvanezer szó, az az eszméletlen kincs, amelyet Arany János a balladái megírásához használt. Három nyelven beszélek, de az anyanyelvi gazdagságot és ugyanazt a szenzibilitást, amelyet a magyar nyelvvel, egyikkel sem tudom elérni.

– *Munkái épp azért fognak meg, mert ugyanazt a gazdagságot, szépséget, varázst érzem bennük, mint a mesterien megírt szövegben. Azért szólnak hozzám is, mert szívvel dobognak, érzelmekkel sugároznak. Vagy tévednék?*

– Nem. Jól látja, és megtisztel, amit mond. Ön már más nemzedékhez tartozik, s ha így érzi, mert önhöz is eljut ez az üzenet, amely nem tudatos, nem egy program, akkor az nagyon jó, hiszen a huszonegyedik században, 2004-ben nem is igazán szabad szeretetről beszélni.

– *Talán az is a baj, hogy a mai kortárs, mondjuk, installációs művészetben nincs ott annyira a szív.*

– Cáfolom. Itt van például Németh Ilona. Nem emlékszem, hogy direkt növendékem volt-e, de azt tudom, hogy nagyon figyeltem rá a főiskolán. Ő nemzetközileg is elismert, tipikus installáló művész. Nem mondhatnám, hogy abban, amit ő csinál, nincs szív. Hiszen nagyon is kötődik Szlovákiához, nagyon is kötődik a Felvidékhez és a Kárpátokhoz. Ő nem az egyént szólítja meg, hanem a társadalmat. Az, hogy valaki a szívhez vagy a társadalomhoz szól-e, nem minőségi kategória. Mindegyiknek megvan a maga feladata. Mert csak a legnagyobbak, Leonardo, Michelangelo, Picasso, Toulouse-Lautrec volt képes arra, hogy a szívet is és a társadalmat is megmozgassa.

– *Ezek szerint nem kell ettől a művészettől idegenkedni, hanem meg kell találnunk a hozzá vezető utat.*

– Jogunk van ehhez is, ahhoz is. Szabad emberek vagyunk, tizennégy éve szabadságban élünk, állítólag. A véleményünk is szabad, és állandóan változik. Ahogy a bőr, úgy a gondolkodásunk is hámlik. Ma ez, holnap az. Ez nem a szélkakast jelenti, hogy egyik nap ide, a másik nap oda, ma ezt mondjuk, holnap azt, hanem hogy az ember meggyőződése változik. Nem vagyunk ugyanazok ma, akik tegnap voltunk, és nem tudjuk, mi leszünk holnap.

– *Ám ha nem értjük a kortárs vizuális nyelvet, az előbb-utóbb elszakadáshoz vezet.*

– A képzőművészet már elszakadt a társadalomtól. Ez az egyik nagy probléma. Ám az idő olyan, mint a szita: kiszűri a jót, a másod- és harmadrendű pedig eltűnik a süllyesztőben. Borsos Miklós-tanítvány voltam a főiskolán. A kollégáim már akkor Henry Moore-szerű hatalmas rajzokkal próbálkoztak. Nagy, összefogó, sommás formákkal dolgoztak, mert az információs csatornákon, ha próbálták is elzárni azokat, azért csak beszivárogtak a hírek Moore-ról, a metróban készült rajzairól. Én meg olyan részletező rajzokat vetettem papírra, mint Dürernek a nyula vagy az imádkozó kéz. Borsos odajött mellém, és azt mondta, János, maga miért ebbe az irányba megy. Mester, magyaráztam, nekem absztrakció egy kéz is, és a nyúl pofája a szőrszálakkal is absztrakció. Jó, mondta, akkor folytassa. Nekem az volt a meggyőződésem, hogy így kell. S ha a meggyőződés igaz, őszinte, mély, akkor az akceptálható, mert a szándék átsüt az eredményen. Ha az embert elkapta egy áramlat, egy szélfuvallat, amely valahonnan az angol szigetekről érkezett, s amelyet Henry Moore indított el, lehetett menni azzal az áramlattal is. Az évtizedek bizonyították Moore igazát. Egy angol megengedheti magának, hogy úgy építsen fel magának művészetet, ahogy Moore. Nekem viszont az a véleményem, hogy itt Közép-Európában más a feladatunk.

– *Konkretizálható ez a más feladat?*

– Ez változik. A vízbe bedobott kő és a hullámverés, vagyis a kő csobbanása nyomán keletkezett

Miroslav Cipár és Kass János a szegedi Cipár-kiállításon, 2004

gyűrűk példáját hoznám fel. Madách Sztregován bedobta a követ, s az azóta rezeg, és sokakat megihlet. Az a művész feladata, hogy a követ dobja be, és az önmagát sokszorozza.

– *A tanítványoknak mit lehet átadni?*

Nagyképűség lenne azt kijelenteni, hogy semmit. Holott én valóban soha nem tanítani akartam a növendékeimet. Csak tereltem, terelgettem őket, mint a pulikutya, és próbáltam ösztönösen baráti viszonyt kialakítani velük, mert a baráti kapcsolatot fontosabbnak tartottam a tanításnál. Tanítani egyébként se lehet, mert a mi leszel, ha nagy leszel kérdése már a génekben eldől. Ezért is valahogy furcsállottam, amikor tőlem is megkérdezték, miért lettem képzőművész.

– *És miért is képzőművész lett?*

– Egyszerű, nem? Minden gyerek rajzol, csak aztán egy idő után abbahagyja. Én a pubertás korban, amikor változik az ember, nem hagytam abba. Tovább rajzoltam.

– *Azért mégsem ilyen egyszerű, belőlem például, ha nem hagytam volna abba, sem lehetett volna képzőművész, mert nem volt tehetségem a rajzoláshoz.*

– Kikötött volna az absztrakciónál. Ma ugyanis a képzőművészethez nem kell rajztudás. Mindenki azt csinálhat, amit akar, bármit. Csak hát az absztrakció olyan, mint a macesz. Száraz.

– *Sok-sok elismerést kapott. Fontosak, kellenek a díjak?*

– Nagyon. Soha nem lehet tudni, mit hozhatnak a díjak az ember életében. Elmesélek egy gyönyörű történetet, amely a BIB-hez kötődik. Kétszer-háromszor is kaptam díjat ezen a biennálén, a zsűribe is meghívtak, és mindig nagy örömmel jöttem. De most ugrok egyet, Bolognába, ott van a másik nagy nemzetközi gyerekkönyv-illusztrációs kiállítás, amelyen annak idején díjat nyertem Ezópus Állatmeséihez készített munkáimmal. Ennek kapcsán felhívott Olaszországból egy házaspár. A férfi olasz orvos, a trópusi betegségek kutatója, a felesége, Asuntion Balzola Bonacci, az egyik legjobb spanyol, pontosabban baszk illusztrátor. Annyira megszerették az Ezópus Állatmeséihez készült illusztrációimat, hogy szerettek volna megismerni. Ha Torinóban vagy Bolognában jártam, nem mulasztottuk el a találkozást. A hölgynek autóbaleset következtében megsérült a gerince, megbénult. Egyre rosszabb idegállapotba került, annyira, hogy egy idő után haza is költözött Spanyolországba. Londonban voltam, onnan beszéltünk telefonon, s arról panaszkodott, hogy milyen erősen eluralkodott rajta a letörtség. Próbáltam vigasztalni.

– *És sikerült?*

– Nem. Ezért Londonból nem hazajöttem, hanem átmentem hozzá Barcelonába, és hosszan beszélgettünk. Meggyőztem őt, hogy a depresszió ellen az egyetlen terápia a munka. Biztattam, hogy dolgozzon. Beszéltem neki a pozsonyi nemzetközi gyermekkönyv-illusztrációs biennáléről, és azzal akartam erőt önteni bele, s a munkára motiválni, hogy biztattam, ő olyan kvalitás, akinek részt kell vennie a BIB-en. Sikerült meggyőznöm, elkezdett dolgozni, és a soron következő évben ott is voltak a munkái Pozsonyban. Én azelőtt itt már kaptam bronzérmet, ezüstérmet, egyebeket. Ő első alkalommal állított ki a BIB-en, s akkor, abban az évben megkapta az Aranyalmát. Bár nem tudott eljönni, hogy személyesen vegye át a díjat, ezt a súlyosan depressziós beteg embert így is pozitív sokk érte. Micsoda gesztusa a sorsnak e felé a beteg ember felé! Asuntion Balzola, a törékeny mozgássérült kis madárka ezzel a díjjal kapott még tíz-tizenöt évet a sorstól. Ezért kellenek a díjak, ezért kell az elismerés.

(*Új Szó*, 2004. február 14. szombat)

MAGIC CIRCLES

In the early 2000s the Museum of Hungarian Culture in Slovakia held an exhibition in the Madách Castle in Alsósztregova (Dolná Strehová) consisting of Kass's illustrations made for Imre Madách's work *The Tragedy of Man*. After the exhibition the artist donated the entire series to the museum. In 2004 this material featured in a show in the Museum's exhibition room in Bratislava. The conversation between the artist and the ethnic Hungarian journalist revealed much about the past, the present, drawing, words, language, love, and awards. Kass's relationship with Bratislava began long before this exhibition, for he has long been a collaborator in the Bratislava International Biennale of Children's Book Illustrations, and several of his friends are Slovak illustrators. János Kass has a close relationship with literature not only through the illustration of children's books, novels, and volumes of poetry, but also through the writers and poets he has met over the years. He confesses: 'My whole life has been lived alongside literature.' His affinity for the Hungarian language is what kept him in Hungary, for he felt that this language, this poetry and literature, represented a task to him, a task he had to complete here.

Kass János kiállítása. Kass Galéria, 1992. Fotó: Enyedi Zoltán (MFM)

A Kass Galéria előtt Csizmazia Györggyel, 1998. szeptember 18. Fotó: Nagy Ádám (MFM)

A Kass Galéria megnyitóján, 1985. 07. 26. Fotó: Nagy László (MFM)

Gál József

CSAK A MUNKÁVAL TUDJUK LÉTÜNKET IGAZOLNI…

INTERJÚ KASS JÁNOSSAL

A 20. század második felének legjelentősebb képzőművészei közé tartozik. 1927 karácsonyának másnapján született Szegeden. Szülei a Kass Szálló tulajdonosai voltak, amíg az 1930-as évek gazdasági válsága ki nem forgatta őket tulajdonukból. A szálloda számos művészember találkozóhelye volt, a város egyik kulturális központja. Gyermekkori élményei egyre fénylőbben ehhez a városhoz kötik, máig életének egyik legfontosabb városa Szeged. Az elemi iskolát már a fővárosban kezdte. A Werbőczy (ma Petőfi) gimnázium ugyancsak számos élménnyel gazdagította. Előbb az Iparművészeti, majd Képzőművészeti Főiskolán szerzett oklevelet. 1960-61-ben a lipcsei Grafikai és Könyvművészeti Főiskolán mélyítette el ismereteit. Kass elementáris tehetségét nem lanyhuló szorgalommal, és folytonosan gyarapodó műveltséggel egészítette ki. A képzőművészet számos ágában alkotott maradandót. 1979-ben írta önéletrajzában: „Elzúgtak az évek, évtizedek. Festettem porcelánt, öntöttem gipszet, faragtam követ, terveztem könyvet, tipográfiát." Ekkor már bizton kiegészíthette volna így: „terveztem bélyeget, készítettem plasztik fejeket, elmondtam gondolataimat a hivatásról, a világ dolgairól…" John Halassal, azaz Halász Jánossal együtt – Európában elsőként – Londonban létrehozta az első komputer technikával készült rajzfilmet, a Dilemmát, amelynek témája évtizedeken át foglalkoztatta: az emberi kultúra története, sorsa. Kiállításait országszerte és a határokon átlépve is láthatták/csodálhatták. Számos könyvillusztrációja – aligha kaphat ennél többet művész – az illusztrált művektől elválva ma már önálló életet él. A Kékszakállú herceg, Az ember tragédiája és a Hamlet tépelődő hősei, a Psalmus Hungaricus izgatott figurái még sokáig Kass János „nyelvén" szólalnak meg.

Szülővárosa díszpolgárát egyik tisztelője Szeged reneszánsz polihisztorának nevezte.

Az illusztrációról

– 23 évesen egy Karinthy Ferenc–Benedek András-féle Noszty fiú átdolgozást, a következő évben Geréb László Búvár Kund című regényét illusztráltad, 1953-ban a Móricz művek értelmezését segítetted rajzaiddal. Hogyan kezdődött illusztrátori pályafutásod, hiszen az Iparművészeti Főiskola kerámia szakát végezted el, igaz, két évvel később (1951) a Képzőművészetin is diplomáztál.

– A mi indulásunkat, a mi életünket akkoriban a háború után kialakult kegyetlen helyzet befolyásolta. Akik itthon maradtak, azoknak nem volt választásuk, még egérút sem látszott. … Az itt élned-halnod kell törvénye szerint éltünk. Minden ennek volt alárendelve: legyen mit enni, legyen hol aludni. Az elemi létezés problémáival küszködtünk. A kerámiakészítés pedig akkoriban szóba sem jöhetett, hiszen nem voltak meg a feltételei. Nem volt agyag, máz, gyakran még elektromos áram sem. És nem volt piac! Németországban – ezt tudom – más volt a helyzet. A Rosenthal-féle porcelángyár a háború után élte másodvirágzását, mert a nagymama bombázások alatt elpusztult porcelán edényeit pótolni kellett. Tevan Andor a háború után került fel Békéscsabáról a Móra, akkori nevén az Ifjúsági Kiadóba. Megbízást adott a Don Quijote illusztrálására. A kötet nagy siker volt, 18 ezer példányban jelent meg. Ez meg Ferenczy Béni kezébe került, aki egy interjúban elmondta: itt van egy tehetséges fiatalember, akinek feladatot kell adni. Hát így történt.

Azzal természetesen tisztában vagyok, hogy a legjobb publikációs fórum még ma is, néhány évtizede pedig egyértelműen az illusztráció volt. A könyvet elolvasás után nem dobjuk ki, eltesszük, mások is elolvassák. A hetvenes években pedig – ez a már szinte elképzelhetetlen – több ezres példányszámban jelentek meg a könyvek. A *Tanár úr kérem*et,

ha jól emlékszem több mint tízszer adták ki, minden alkalommal több ezer példányban Egy kiállítást pedig – ha sikere van – legfeljebb 1-2 ezer ember lát. Kivételt képeznek természetesen a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Galéria közelmúltban rendezett különleges kiállításai. Valóban sokat illusztráltam, így ez volt jobban szem előtt. De csináltam perfomance-okat, terveztem bélyeget, könyvet, könyvborítót, szobrokat. Elkészítettem Kovács Margitnak, Zelk Zoltánnak, és Juhász Ferenc első feleségének, Erzsikének a síremlékét. *Fejek* címmel egy műanyag fejekből álló sorozatot készítettem, amelyeket első ízben Szombathelyen, a Savaria Múzeumban mutathattam be, Hajnal Gabriella kárpitjaival együtt. Máig hálás vagyok Szentléleky Tihamér akkori múzeumigazgatónak, és a kultúrát pártoló Gonda György tanácselnöknek, akik támogatták ezt a Budapesten akkor „nemszeretem" kiállítást. Sokan írtak a fejekre, Örkény István, Karinthy Ferenc és mások. Juhász Ferenc Mi van a fejben c. versével beborított egy ilyen fejet, és Somlyó György is írt verset Fej – Mese Kass János szobrára írva címmel. Ezt a közhelyet vállalom is, hiszen létünk nem más, mint közhelyek sorozata. Közhely a születés, a halál és, sajnos, közhely a napjainkat is átható gyűlölet. Életünk ezeknek a közhelyeknek a története. 2006 októberében Szegeden, a Kass Galériában, újra csak alkalmaztam a közhelyeket. Az '56-os gyászt is fehér fejekkel, utcaövekkel, gyertyákkal jelenítettem meg.

– Mi az illusztráció? Erről 1988-ban írtál néhány oldalt Gondolatok a könyvillusztrációról *címmel, amely azóta többször is megjelent. Ebben több oldalról – néhány művészettörténeti adalék révén is – értelmezed, nem is annyira a fogalmat, sokkal inkább a célját. Írásodban az emberiség történetét végigkísérő illusztrációt a korról való híradásnak nevezed. Hiszen Rembrandt és Chagall is illusztrálta a Bibliát. Miért készítünk újabb és újabb rajzokat? – kérdezed. Miért kell újabb Tragédia-illusztráció Zichy Mihály után? Miért firkálnak a gyerekek minden lehetséges helyre? Mi ad értelmet telerajzolni-festeni a fehér lapokat, majd kinyomtatni száz vagy sok száz példányban? – sorjázod magadnak a kérdéseket. Húsz év után mi a válaszod?*

– Ugyanaz, mint akkor. Az egyik lehetséges válasz: a sokszínű természet is önmagát reprodukálja saját jövőéért. Úgy látom, hogy a lét gazdagsága teszi elviselhetővé a létet.

– Axiómaszerűen hogyan határoznád meg az illusztráció fogalmát?

– Egyenrangú társa a szövegnek, egyenrangú társa az olvasónak is, mert nem terheli, hanem segíti a megértésben. De a funkcióját is nézni kell. Más a szerepe a szakkönyvekben (Kopp Mária a közelmúltban válogatott a rajzaimból egy orvosi pszichológia tankönyvhöz). Más a Weöres-féle kutyatár-szerű gyermekversek esetében, és ismét más a tankönyvekben. Az elmúlt években készítettem a szegedi Mozaik kiadónak olvasókönyveket az általános iskola első három osztálya számára. Ezekben helyenként a játékossághoz igazodtam, helyenként direkt rajzokat kellett csinálni: egy tárgyat, egy növényt, vagy az aradi vértanúk arcképét nem változtathatom meg, mert az félrevezető volna.

– Hogyan kezdesz hozzá egy könyv illusztrálásához? Van-e valamilyen technológiai rended?

– A legfontosabb: elolvasni a kéziratot, jól elolvasni, néha többször is. Át is kell élni. Ha az átélés élménye elmarad, akkor reménytelen jót készíteni. Én olvasás közben a szituációt látom három dimenzióban. Móricz Bethlen Gáboráról olvasva látom a kőfalat, a berendezést, az ételeket felszolgáló, fehér fejkendős asszonyokat. Időnként az emlékeim is meghatározóak. Móricznál maradva a Rokonok egyik nőalakjának unokanővérem testét-lelkét kölcsönöztem.

– Közel 400 olyan könyv jelent meg – némelyik többször is –, amelyekben több-kevesebb rajzzal segítetted a megértést. Ebben a számban nincsenek a könyvborítóid, amelyek felkeltik az érdeklődést az olvasóban, és nincsenek benne az általad tervezett, tárgyiasult elismeréssel jutalmazott könyvterveid sem. Kivel nem találkoztál, és kivel szerettél volna találkozni munka közben az élő magyar irodalom szereplői közül?

– Kormos Pistával, aki időnek előtte elment.

– Úgy tudom, Weöressel sem.

– Dehogynem. A Brueghel Gyermekjátékok c. képe alapján készült leporellót együtt csináltuk. Személyesen is többször találkoztam vele, amikor az Új

Kass János: *Nagy László-fej*

Kass János: *Fej*

Kiállítás a Kass Galériában az 1956-os forradalom évfordulóján, 2006. november 4.

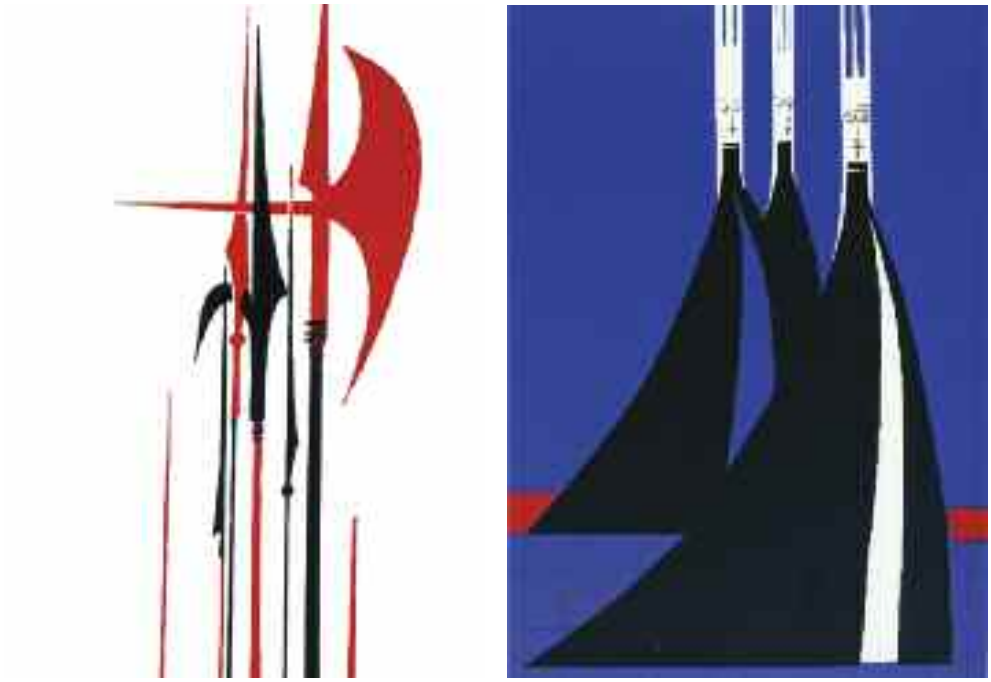

A kékszakállú herceg vára, 1970

Írás művészeti szerkesztője voltam (1968–1973). Ő sok nyelvből fordított, magyarított, kép- és betűverseket, irkafirkákat alkotott. Ezek megformálásában segítettem neki. Egy részük talán meg sem jelent, lehet , hogy kallódnak valahol.

– *A világirodalomból kivel találkoztál volna szívesen?*

– Cervantesszel. Don Quijote-jának, az általa képviselt spanyol kultúrának olyan intenzív kisugárzása van, mint az atomenergiának. Állandóan pulzáló intellektualitás, amely máig is dolgozik benne, Don Quijote kalandjainak a tanulsága olyan mély, mint a Biblia könyveinek a tanulsága.

– *Mióta foglalkoztat a Biblia világa, amelyről készült egy nagyszerű rézkarc-sorozatod is? Volt-e valami konkrét esemény, amely a Bibliában való elmélyedésre ösztönzött?*

– 1966-ban adta ki a Magvető Madách Mózesét, amelyhez illusztrációkat készítettem. A Mózes késztetett arra, hogy az Ószövetséggel az általános műveltséghez tartozó ismereteken túl is foglalkozzam. De hát a Biblia minden felelősen gondolkodó embert foglalkoztat… vagy kellene, hogy foglalkoztasson. A Biblia minden törvénye évezredes emberi tapasztalatok non plusz ultrája, a tízparancsolat pedig az emberiség közös történetének tíz, felszólító módban, egyszerűen megfogalmazott, letisztult parancsolata. Ezek nem ismerete, nem ritkán tudatos semmibe vétele idézte és idézi elő ma is az emberiség minden kínját. Ott van a Ne ölj! parancsa. Betartják? Ma is ugyanúgy, mint az évezredek során mindig, emberek ölnek ember milliókat. Mi jogon fosztanak meg hatalmon levők, vagy erősebbek másokat az életüktől? Hiszen minden halál újabb halált szül, arról nem is beszélve, hogy a hétpróbás gazembereknek a halál nem igazi büntetés.

– *1986-ban jelent meg egy mappád* Képek az Ótestamentumból *címmel. Nagy siker volt, akár csak 20 évvel korábban – az azóta több alkalommal, különböző formátumban, Magyarország határain túl is – kiadott* Az ember tragédiája.

– A Tragédia illusztrálásakor is nyíltan saját koromról beszéltem, a XX. század második felének pragmatikus világáról. Fel is tették nekem a kérdést, miért az űrre, a falanszterre helyeztem a hangsúlyt, áttörve

Madách Imre: *Mózes*, 1966-67

a hagyományos felfogás korlátait. A Tragédia nyersanyag, amelyben minden kor emberének a tragédiája visszatükröződik. Ma olyan ismereteink vannak, amelyekről Madách még nem tudhatott. A relativitás-elmélet korszakában a technikai és szellemi eredmények jegyeinek megfogalmazására, melyeknek tudatlanságból fakadó, gondatlan kezelése okozhatja a ma emberének életében a legnagyobb katasztrófát.

A madáchi lángoló alkotóerő további művekre is ösztönzött. Madách és a Tragédia ihlette 1980-ban a *Dilemma* című animációs filmemet, amely az első komputerrel készült rajzfilm volt Európában. Ekkor is Madách látomása munkált bennem. A filmmel áttekintettem az emberiség történetét, a XX. században rá váró sorsáig.

– *A maradandó alkotások közé tartozik a Hamlet is.*

– Ha azt mondtam, hogy a Tragédia nyersanyag, amelyben minden kor emberének a tragédiája tükröződik vissza, akkor a Hamletre sem mondhatok mást. Nagyon sokat kínlódtam vele. A technikán túl is szinte Canossa-járás volt nekem ez a dráma. Többször is vissza akartam adni a Helikonnak, de volt türelmük kivárni, ahogy most is kivárt többször is a szegedi Mozaik kiadó, amely számára tankönyveket illusztráltam. Úgy haladtam, mint a bányász, rétegről rétegre. Nekem is alá kellett dúcolnom időnként a vájatot, hogy rám ne omoljon a föld. Így kerestem azt a belső fényű, nemes anyagot, amit Shakespeare megírt. Nagyon mélyen érintett ez a dráma is. Shakespeare ugyanolyan modern, mint a Biblia, a görög drámák, vagy Madách Tragédiája. Örök érvényűen, mélyen fogalmazza meg minden tisztességes, nemes emberi jellem kételyeit, a kérdéseket és a válaszokat is.

A zene vonzásában

– A Biblia, a Tragédia, a Hamlet mellett legismertebb illusztrációid közé tartoznak a zeneművek illusztrációi. Az agitatívan drámai erejű Psalmus Hungaricus, a derűsen elbűvölő Háry vagy A Kékszakállú herceg vára. Ezek is az önálló életet élő alkotásaid közé emelkedtek. A Kékszakállú Hercege és Juditja a Kass János-i életmű emblematikus figurájává érett. Nem nehéz feltételezni, hogy az illusztráláson túl is sok közöd volt és van a zenéhez.

Psalmus Hungaricus, 1976

– Életünk sokszínűségét, a változatosságot, a gondolatcsere impulzusainak egyikét a műveltség, a művészet, a muzsika adja. Történelmünk során gyakran segített a művészet – és a zene is – az emberek számára érthetővé, talán inkább élhetővé tenni a velünk történteket. A zene az emberi élet vitaminja, akinek a zene öröme nem adatott meg, talán egy kicsit a színvakság börtönében szenved. A zene az én életemet is végigkísérte. Elemistaként – szopránt énekeltem – és gimnazistaként is tagja voltam a Bárdos Lajos vezette iskolai kórusnak. A *Forr a világ bús tengerét* nem lehet elfelejteni. Tagja voltam annak a kórusnak, amely az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus alkalmával a Hősök terén énekelt. Felejthetetlen, fölemelő érzés egy ilyen hatalmas kórusban énekelni. A klasszikus zenével kapcsolatban van egy ifjúkori emlékem, 1944-ben vagy 45-ben történt. Még javában lőttek, bombázták Budapestet. Fölmentem Pukánszky professzorék budai lakásába. Pukánszky Béla a debreceni egyetem német tanszékének volt a professzora, a fiával együtt jártam gimnáziumba. A lakásból jó lehetett látni, hogy hogyan lövik a budai Várat, és közben gramofonról szólt az egyik Brandenburgi koncert, és valahogyan azt reméltük, hogy mi nem kapunk aknát. Akkor meg is úsztuk Később, amikor Lipcsében tanultam, gyakran hallgattam Bachot a Tamás templomban. Kodály Zoltánnal is találkoztam, de sajnos, sem a Háry Jánoshoz, sem a Psalmushoz készült műveimet nem láthatta, mert 1967-en meghalt, ezek pedig a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján születtek. Jártam a Köröndön levő lakásában. Kodálynak megfellebbezhetetlen tekintélye volt. Nemzetközileg is nagyra becsült művészeink közül egyedül ő maradt itt a háború után, és így bizony előfordulhatott, hogy még Rákosit is megleckéztette. Van egy hétköznapibb emlékem is Kodályról. Az 1950-es években Tihanyban pihent. Emlékszem, hogy egy „milleniumi stílusú" fürdőnadrágban, első feleségével, Emma asszonnyal kézen fogva sétáltak a térdig érő vízben. A mai zeneszerzők közül elsősorban Kurtág Györggyel voltam jó barátságban. Két művéhez is készítettem rajzokat. Szó volt arról, hogy elkészítjük a Kékszakállú rajzfilm változatát. Ebből részemről két percnyi anyag el is készült, azután elsodorta az élet…

– *Hogyan találkoztál a Kékszakállúval?*

– A Helikon Kiadó kért fel Balázs Béla költeménye illusztrálására. Gondolkodtam, hogyan tudnám a legjobban megcsinálni, amíg rájöttem, hogy a kék-vörös-fekete-arany színvilág a megoldás. A domináns a kék és a vörös kontrasztja. A történet nagyon egyszerű, ősi történet. Nő és a férfi párharca, akiknek csak a harci eszközei változnak, a „cél" valójában nem más, mint a nő kínozza a férfit, a férfi a nőt. Örökké ölik egymást. A Kékszakállú a két nem közötti feszültség története, megjelenési formája.

– *Mit mond neked a Psalmus?*

– A Psalmus az én személyes sorsom, mindnyájunk sorsa. Ez a XVII. századi Vég Mihály zsoltár sajnos ma is aktuális. 1923-ban mutatták be Kodály művét, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 50. évfordulója alkalmából. Az emberek mögött ott volt az első világháború szörnyűsége, Trianon, a magyar történelem 1000 évének az összeomlása, s a belőle fakadó teljes csömör. Gyűlölik, bepanaszolják egymást az emberek, barát fordul szembe baráttal, és ellenségekké válnak, a pusztába kell elbujdosniuk. Ma is olyasmi zajlik körülöttünk, amivel nem érthetünk egyet, amit nem vállalhatunk. Nem fogadhatjuk el azt a romboló hangot, amely körülvesz bennünket. A Psalmus éget, belénk égeti üzenetét, s mi nem tanulunk belőle. Minden generáció ugyanazt éli át, s mégsem tanul belőle.

– *Mindkét mű drámai, amint mondod, mindnyájunk drámáiról van szó. Gondolom saját életedből sem maradtak ki a drámák.*

– Gyermekkoromtól kezdődően kísértenek: háború, halál, kiszolgáltatottság, éhezés.

– *A műalkotások a katarzissal oldják a feszültséget Te hogyan tudtad mindezt elviselni?*

– Nem engedheti meg az ember, hogy megzavarodjon, pedig sokszor közel álltam hozzá, mindig mások miatt, a másikért való rettegés, a kiszolgáltatottság miatt. Az abszurd helyzeten, a kafkai lidércnyomáson nem segíthet senki, azt magadnak kell elviselni. Ki kellett alakítani az embernek egy belső ellenállást. Csak az első ütés a fájdalmas, a többi már kevésbé fáj. A megalázottságot volt nehezebb elviselni.

Kass János kiállítása – bélyegterveivel. Lippai Pál polgármester – bélyeggyűjtő, Tandi Lajos, Kass János. Kass Galéria, 1992. Fotó: Enyedi Zoltán (MFM)

Bélyegkiállítás a Kass Galériában, 2007. október 4. Fotó: Veréb Simon

Kass otthon, a Hankóczy úti lakás teraszán

– Az illusztráció azt jelenti, hogy kénytelen voltál sokat olvasni. Kényszerűség ez vagy szükséglet? Mit jelent számodra az irodalom?

– A nyelv és az irodalom. Nem győzöm csodálni anyanyelvem szépségét, gazdagságát. Ezzel tudom magyarázni, hogy itt maradtam ebben az országban. Melyik nyelven tudnak Weöres-féle verseket írni az őszi éjjel izzó galagonyáról, és Bóbita ködfalú várától? Azt hiszem, nincs olyan bonyolult gondolat, amelynek a megfelelő szavai ne lennének meg a szókészletünkben. Sohasem éreztem kényszerűségnek az olvasást, ezt igazolja, hogy nagyon korán kezdtem olvasni. Gyerekkorom legkedvesebb könyvei Móra írásai voltak. Szinte mindennapos vendég volt nálunk a Kass Szállóban. Gyakran megfordult ott Móricz is. Juhász Gyula gyakran kísérte anyámat sétáin. De nemcsak a családi kör, az otthon, de későbbi budai lakhelyem a Logodi utcában is irodalmi sziget volt. Arrafelé lakott Babits, Kosztolányi, Márai. Szabó Lőrinc fiával egy iskolába jártunk. Lőrinc – emlékszem – mindig gyalogosan járt az Attila utcában, szinte ma is látom. Tíz évesen tudtam, ki Márai. Látszott rajta, hogy előkelő ember, nyersselyem öltönyben, panamakalapban járt. Az irodalom természetesen ma is nagyon fontos. Novemberben részt vettem a debreceni irodalmi napokon. Nem kötelező feladatként, hanem érdeklődő partnerként voltam ott jelen. Figyeltem az előadásokat, sokat jegyzeteltem. Különösen tetszett Vasy Géza igen érdekes előadása az 1956-ban az irodalmi lapokban leközölt versekről. Több íróval ma is tartom a kapcsolatot. A fiatalokat már kevésbé ismerem, de megpróbálok rájuk is odafigyelni. A debreceniek közül jól ismerem és becsülöm Aczél Gézát, az Alföld főszerkesztőjét, és Bálint Pétert, aki az irodalmi napok alkalmából kapott Alföld-díjat. Olvastam kéziratban levő új kötetét, nagyon jónak tartom. Mindkettőjük könyveit illusztráltam is. Kapcsolatban vagyok a Tiszatájjal, jó barátja vagyok a főszerkesztőnek, Olasz Sándornak és Ilia Mihálynak. Kapcsolatom van a Híd-dal is.

A közelmúltban elhunyt két barátom, Faludy György és Határ Győző, őket is illusztráltam. Határ Győző Golgheloghi című kötetét háromszor is elolvastam, mielőtt illusztrálni kezdtem. A Határ Győző-i bonyolult jelképrendszer a többszöri olvasásra késztetett.

Bélyegvilág

– Munkásságodban fontos szerepet kapott a bélyeg is. Az első kettőt 1973-ban tervezted, amelyek Madáchot és az 500 éves magyar könyvnyomtatást ünnepelték. Azóta közel száz ilyen „mini-grafika" került ki a kezed közül. Legutóbb idehaza Balassi Bálint, Bajza József és Segner János András portréi, a Marshall-szigeteken pedig Andersen meséit megidéző bélyegek. Érdekes, hogy más műveid között nagyon kevés a portré, a bélyegeid zöme viszont arckép. Bélyegre „vittél" írókat (Babits Mihály, Berzsenyi Dániel, J. W. Goethe, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Vajda János, Vörösmarty Mihály), tudósokat (Isaac Newton, Szilárd Leó, Jendrassik György, Széchenyi Zsigmond, az orvostudomány nagyjai) képzőművészeket (Ferenczy Béni, Pór Bertalan, Uitz Béla), zeneszerzőket (Bartók Béla, W.A. Mozart), színészeket (Blaha Lujza, Jászai Mari), és filmeseket (John Halas, Cukor György). A felsorolt nevek jelzik, hogy jobbára olyan személyiségek bélyegképét tervezted meg, akiket a közönség többé-kevésbé ismer, legalább is hallott róluk. A bélyegeken való életre keltésük a Magyar Posta tisztelgése a kultúra, a tudomány és emlékezetes események előtt. Dicséretes ismeretterjesztés ez.

Mennyire ad szabad kezet a Posta egy-egy bélyeg megtervezésében?

– A Postának természetesen minden bélyeggel kapcsolatban vannak kívánalmai, de ez nem vonatkozik a megjelenítés hogyanjára. Abban minden tervező szabad kezet kap, és én is igyekszem az általam legjobbnak tartott elképzelést megvalósítani. Ennek többféle útja lehet. Alkalmanként „hozott anyagból" dolgozom. Babitsot, Juhász Gyulát Rippl-Rónai festményeinek a felhasználásával mutattam be. Máskor egy-egy képzőművész saját alkotását formálom át a bélyeg nyelvére. Leggyakrabban persze a saját elképzeléseimet valósítom meg.

– Ilyen elképzelésből született a Kaffka Margitot ábrázoló bélyeg?

– Kaffka Margit nem tartozott a szép nők közé. Jelentős író volt azonban, és egyben a női egyenjogúság harcosa is. Kissé idealizált portréval kívántam tisztelegni az írónő előtt. Tudatosan szépítettem meg, és ebben segített a szecesszió díszletvilága is. Ezt a jól sikerült bélyegeim között tartom számon.

– *Mozart?*

– Ez viszont nem igazán sikerült. Elégedetlen vagyok vele. Amikor ez készült (1991), az egész világ a zeneköltőt ünnepelte, s bármennyire is el akartam kerülni a bonbonos dobozok Mozart figurái elől, nem sikerült, és a bélyeg nagyon konvencionális lett.

– *Bartók?*

– Ez a bélyeg egy kissé a bürokrácia áldozata lett. Valaki túl nagy méretűnek találta az eredetit, ezért végül is össze kellett préselnem. De jó szívvel csináltam, szerettem ezt a munkát. Ferenczy Béni Bartók-rajzát vettem alapul.

– *Az orvosportrék?*

– Ez különleges szerelem volt, nagy élvezettel csináltam. Az orvosportrék először nagyobb méretben készültek, azokat ajánlottam fel a Postának. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor én ajánlottam témát. A sorozat nemzetközi sikert is aratott. Érdekesség, hogy az a grafikusokat, nyomdászokat, kiadókat tömörítő londoni klub, a Double Crown Club, amely tagjává választott, abban az épületben székel, ahol William Harvey, a vérkeringés felfedezője dolgozott (Harvey is szerepel az orvosportré sorozatban). Harvey rézmetszetű arcképe lett egy 1999-es Budapesten tartott nemzetközi kardiológiai kongresszus emblémája is.

– *Cukor György?*

– Ezt is jókedvemben csináltam, szinte egyszuszra. Hajnali négykor kezdtem, és kilencre már készen is voltam az egyetlen filmszalagból kialakított portréval.

– *Mesesorozatod nem tartozik a portrés bélyegekhez, mégis a kedvenceid közé sorolod.*

– Igen. 1979-ben, a sorozat a Nemzetközi Gyermekév alkalmából készült, s nemrég újra kiadták a Marshall-szigeteken Örülök, hogy friss, nem járt el felette az idő.

– *És a bélyegek felett általában nem járt el?*

– Nem tudjuk. Tény, hogy az elektronikus híradással egyre fogy a postán küldött levelek száma. A különböző cégek is alig használnak már bélyeget. A postáskisasszony is szinte csak kérésre ragaszt bélyeget a leveleimre. A levél nekem ma is az intimitások fontos közvetítője, bár a borítékba zárt, bélyeggel díszített levél egyre ritkább, pedig a bélyeg hozzátartozik egy magára adó ország képéhez.

A fotós

– *A Kass János-i életmű egyik szelete a fotózás is, a fotókiállítások rendezése. Miért volt fontos a fényképezés?*

– A háború után nagy nehezen sikerült egy kis Retina gépet venni, amivel amatőr módon elkezdtem fotózni. Később ez egyre tudatosabb lett, amihez hozzájárultak fotós barátaim: Escher Károly, Koffán Károly, Gink Károly, a Reismann testvérek, Sándor Zsuzsa, a nagyszerű természetfotós Vajda Ernő. Nekik gyakran megrendeztem a kiállításaikat is. Escher! Még a hatvanas évek elején találkoztam vele a Móra Kiadóban, amelynek az irodái a New York palotában voltak. A kapualjban ott állt Escher, hosszú kabátban, elkeseredetten, és én akkor borzasztóan öregnek láttam. Lehetett már 60 éves is… Arra panaszkodott, hogy neki már többé nem lesz kiállítása. Azt mondta: engem a múlt emberének tartanak. Én úgy tudtam, hogy nem egészen volt így, hiszen Mihályfi Ernő, és később Boldizsár Iván is tartotta fölé a védő ernyőt, de hát ő így élte meg. Én akkor azt feleltem neki: lesz neked kiállításod, megpróbálom megrendezni. Föl is mentem Pogány Ö. Gáborhoz, a Nemzeti Galéria akkori igazgatójához, aki bizony nem fogadott. Később, a titkárnő segítségével a találkozó mégis létrejött. Azt hitte, magamnak akarok kiállítást rendezni. Amikor kiderült, hogy Eschernek, rögtön fölajánlotta a Nemzeti Galéria dísztermét. (a Galéria akkor a mai Néprajzi Múzeum helyén volt). Megelégedtem volna az előcsarnokkal is, ő azonban erősködött a díszterem mellett, így ott rendeztük meg a kiállítást. Escher 70. születésnapjára rendeztem egy bemutatót, amelynek érdekessége volt, hogy sok képét felnagyítottam. Például a Csodálatos Mandarin Lányát táncoló Lakatos Gabriellát ábrázoló fotót életnagy-

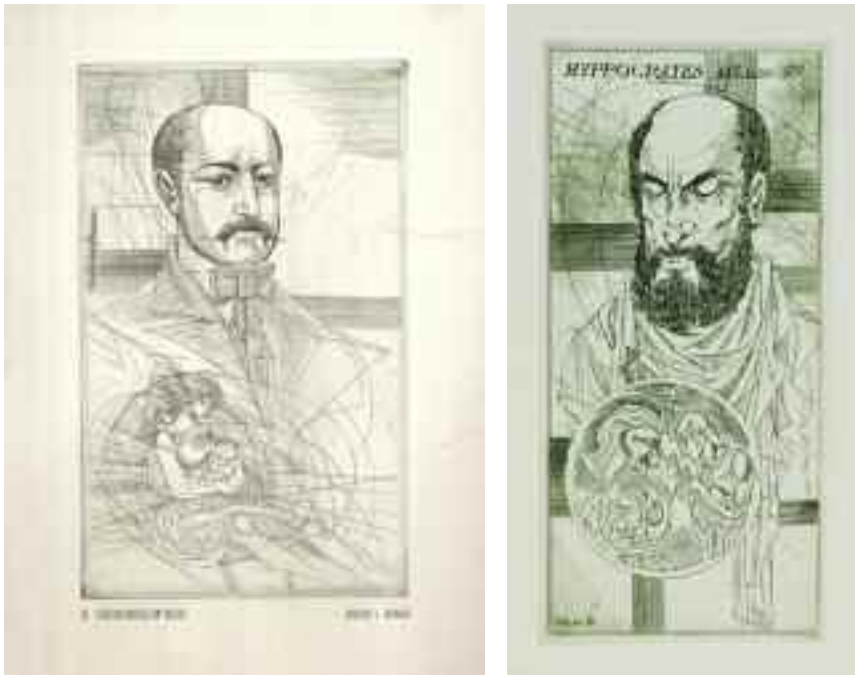

Kass János: Orvosportrék (Semmelweis, Hyppocrates, Paracelsus, Avicenna), 1980

Trogmayer Ottóval és Faludy Györggyel a Kass Galériában, 1989. április 12. Fotó: Nagy László (MFM)

Buday György kiállításának megnyitása. Balról: Trogmayer Ottó, Buday Margit, Kass János, Lengyel András, elöl Kalmár László unokája. Szeged, MFM, 1982. április 8. Fotó: Dömötör Mihály (MFM)

ságúnál nagyobbra. Escher képei kívül még tíz nagyszerű fotográfusnak rendeztem meg a kiállítását. Valamennyi nagy siker volt. Akkoriban ilyesmit nem lehetett látni Magyarországon, mert a fotográfiát nem tartották művészetnek. Engem pedig megtiszteltek a fotósok, beválasztottak a szövetségükbe, látva, hogy tudnak velem valamit kezdeni. Én is sokat fotóztam, kellett a munkámhoz, sok mindent szükséges volt dokumentálni. Volt egy szürke korszakom, amikor a mások és a saját fotóim inspiráltak. Az említett ódzkodás után a fotó hirtelen szalonképes műfaj lett, szinte kötelezővé vált a fotózás. Fotós barátaim gyakran vendégeskedtek nálunk. Egyszer Reismann János elhozta a híres francia fotóst, Henri Cartier-Bressont, aki a feleségemről és rólam is készített portrét. Én is sok érdekes embert fotóztam. Kassákot, Huszárikot, Lukács Györgyöt, Marguerite Yourcenart. Hatalmas anyag gyűlt össze, amelyet jó lenne egyszer rendezni. Hogyan fotóztam Lukácsot? Ez is a hatvanas évek elején történt. Egy angol barátom megkért, hogy segítsek két londoni fiatalembernek. Három kívánságuk volt, mint a mesében: találkozni Lukács Györggyel, megnézni egy Jancsó filmet és látni a magyar pusztát. Mindhárom teljesült. Almási Miklós, Lukács tanítványa segítségével eljutottunk Lukácshoz. Emlékszem, vasárnap 11 órára várt bennünket. Kezében az elmaradhatatlan szivarral fogadott, s a két fiatalemberrel másfél órán át vicceket meséltek egymásnak angolul. Filozófiáról egy szó sem esett, én meg közben fotóztam Lukácsot.

A főiskolai tanár

– Tevékenységed egyik bizonyára nemcsak érdekes, de fontos része volt főiskola tanárságod 1967 és 1981 között. Hogyan tanítottal? Mit tartottál fontosnak az oktatásban?

– A tanítás nekem önkontrollnak volt jó. Amíg tanítottam, közel 600 fiatallal találkoztam, közülük egy tucattal ma is jó barátságban vagyok. Hagyományos értelemben nem tanítottam. Én beszélgettem velük, és tanultam tőlük. Nem is korrigáltam a rajzaikat. Az volt a módszerem, hogy rendszeresen megbeszéltem velük olvasmányaikat, a látott filmeket, különleges élményeiket. Meg szoktam kérdezni a véleményüket a közelmúlt eseményeiről. Így jól le tudtam tapogatni a köröttük levő világot, és hogy azt hogyan értelmezik. Én is elmondtam nekik tapasztalataimat, benyomásaimat. Meggyőződésem, hogy az ember elsősorban a saját példájával taníthat. Azt vallom: egy művészt nem lehet tanítani. Én sem tanultam igazán rajzolni, amit tudok, azt magammal hoztam. Ez a hozadék predesztinálja az embert, ezt persze lehet csiszolni, javítani, és kell is.

A Kass Galéria

– 1986-ban Szegeden, a Vár utca 7. szám alatt nyílt meg a nevedet viselő galéria. A bejárat néhány lépésnyire van a város főterétől. Könnyen odatalál az is, aki nem keresi. Megnyitását a szegedi újságok mellett országos lapok is köszöntötték. Hogyan született meg ez a különös hangulatú intézmény?

– Közel négy évtizedes tevékenység után egyre többet foglalkoztatott munkáim utóélete. Szerettem volna, ha életművem együtt maradhatna. Kerestem a helyet, az öblöt, a kikötőt, ahol horgonyt vethetek. Ilyen meggondolásból ajánlottam fel szülővárosomnak, Szegednek munkásságom legjobbnak tartott darabjait. A város elfogadta, barátaim pedig azt gondolták, hogy ezeket a lapokat, plasztikákat nem a raktárban kell őrizni. Dr. Trogmayer Ottónak, a kiváló régésznek, a Móra Ferenc Múzeum akkori igazgatójának az ötletére alakították ki a ma látható, L alakú bemutató termet, amely korábban a Somogyi Könyvtár gyermekrészlege volt. A Kass Galéria ma a városé, szakszerű üzemeltetéséről a Móra Ferenc Múzeum gondoskodik, immár 21. éve.

– Az egyik részében állandó kiállításon Kass alkotások láthatók, a másikban időszaki kiállításokon ifjabb és kevésbé ifjabb kollégáid munkáit ismerheti meg a közönség. Általában te is köszöntőt mondasz a megnyitókon. A művészeteket is te választod ki?

– Nem, nemcsak én. Mások javaslatait is szívesen fogadjuk. A köszöntőket sem mindig én mondom. Egykori kiváló tanítványaim kiállításait azonban mindig nagy örömmel méltatom és rendezem.

– Hány kollégádat láthatta a közönség?

– Pontos számot nem tudok mondani, évente általában 4-5 képzőművészt tudunk vendégül látni. A helyiség nem nagy alapterületű, ezért inkább csak festők, grafikusok, fotósok, karikaturisták alkotásait tudom méltó módon elhelyezni.

– *A kiállítás-laudációk általában írásban is megjelennek. Ezeknek az 50-60 soros mini-esszéknek – amelyek találó jellemzései egy-egy művészi teljesítménynek - elsősorban az Alföld és a Tiszatáj ad fórumot. Fontosnak tartod, hogy művészi lelkiismereted szerint szavakkal is felhívd a figyelmet ezekre a teljesítményekre?*

– Hát persze! Sok kiváló képességű fiatal és kevésbé fiatal kortárs él közöttünk, akiknek nincs elég publikációs lehetősége, alkatuknál fogva alkalmatlanok a könyöklésre, a hangoskodásra, következésképen nincsenek a horizonton, bár nekik is ott lenne a helyük.

Találkozások

– *A Pályám emlékezete (Íme, itt az idő, rám került a sor) és a Brazil (ez egy pesti eszpresszó neve volt az 1950-es években) című írásaidban több olyan közismert művész nevét említed, akikkel a találkozásod fontos vagy emlékezetes volt. Ez a kör az elmúlt évtizedekben bizonyára alaposan kibővült. Tudom, nem könnyű választani közülük, mégis, arra kérlek, idézd ide néhányuk alakját.*

– Valóban nem könnyű. Holnap lehet, hogy másokat említenék, de megpróbálom. Elsőként Kassák emléke jelenik meg. Vele 1966 őszétől csaknem fél évig dolgoztam együtt. Szinte hetente találkoztunk, az Új Írás Kassák-számát készítettük elő, amely 1967. márciusában, a 80. születésnapjára jelent meg. A látszólag zord Kassák a közös munka hevében feloldódott, vonzó lénye, egyénisége, egy-egy eredmény láttán megjelenő mosolya átformálta kemény, faragott vonásait. Kassákkal már jóval korábban, 1947-ben is találkoztam, akkor a 60. születésnapját ünnepelték, s mi egy előadását hallgattuk. A 80. születésnapja alkalmából több ünnepségen is köszöntötték Az egyik legemelkedettebb volt ezek között a Fészek Klub-beli laudáció, ahol Latinovits Zoltán *A ló meghal, a madarak elrepülnek* című híres-hírhedt Kassák verset mondta el. A közvetlenebb emlékekből is idézhetek. Egy alkalommal megnézte egy kiállításomat. A véleményét egy máig őrzött levélben írta le „Gratulálok a rajzok tömbösségéhez és erősugárzásukhoz. Nem azt mondom tehát, hogy szépek (anynyian értenek már a szép, sőt csinos dolgok előállításához), hanem tömörek és meggyőzőek". Máskor arról beszélt, hogy gyanús az, ha valakit dicsérnek. Azt hiszem, elmondhatom, hogy korábban talán igen, de az 1960-as években már nem üldözte őt senki sem. Kassák ki is tudta harcolni a megbecsülést. Rendszeresen oppozícióban állt a hatalommal, gyakran elmondta azt is, hogy a hatalmat sohasem lehet kiszolgálni. Ez számomra a legfőbb tanulság. A beszélgetésünk elején említettem, hogy amikor Ferenczy Béni meglátta a rajzaimat, egy interjúban a támogatásomra buzdította azokat, akiknek erre lehetőségük volt, Ferenczyvel hamarosan kapcsolat alakult ki, jobban mondva a feleségével. Erzsikével, Ferenczy ugyanis nagyon visszahúzódó ember volt. A vele kapcsolatos első maradandó élményem 1956-hoz kötődik. Akkor ők a Margit-híd pesti hídfőjénél laktak. A november-decemberi hónapokban a kijárási tilalom miatt néha nem tudtunk hazamenni, és akkor szinte mindig náluk pihentünk. Később átköltöztek Budára, a Hermann Ottó utcába, hozzánk közel. Gyakran jártam náluk, többször magammal vittem 3-4 éves Eszter lányomat is A Mester akkor már nem tudott beszélni, de a kislányommal közel kerültek egymáshoz. Ez a kommunikáció nem egy-két percig, hanem fél órákig is eltartott. Úgy láttam, örült a kislány jelenlétének. Ferenczy türelme, humanizmusa mindig is vonzó volt számomra. Csak nagyon kevés embernek adatik meg az mély emberség, amelynek a birtokában volt. Emellett valami utolérhetetlen elegancia és kozmopolitizmus is jellemezte.

– *Kondor Bélával hozakodom elő. Beszélnél róla?*

– Kondor nagy művész volt. De Kondor nem volt barátkozó természetű ember. Kondor inkább csak felhasználta az embereket. Akikre gyakorlati okból nem volt szüksége, azokkal nem tartotta a kapcsolatot. Nem törődött a politikával sem, ugyanakkor nagyon odafigyelt a környezetére. Jól érzékelte, honnan érkezik veszedelem, honnan sérülhet. Kondor nagyon okos ember volt és nagyon jó művész. Nem lehet mindenkitől elvárni a barátkozást.

Mi akkoriban olyanok voltunk, mint az oroszlánkölykök: harapdáltuk egymást.

– *A barátaid sorában ott voltak és vannak írók és költők is. Nagy Lászlót nem egyszer emlegeted, Juhász Ferenc pedig már régóta minden fontos születésnapodon verssel is köszönt.*

– Nagy Lászlóval együtt felvételiztünk az Iparművészeti Főiskolán. Mellettem dolgozott, de már a folyosón feltűnt ez az alacsony sánta parasztfiú. Mind szegények voltunk, de neki még ecsetje sem volt. Az enyémet adtam oda, s igazából ezzel kezdődött barátságunk. Halála előtt néhány héttel még együtt voltunk Szigligeten, januárban meghalt. Többször dolgoztunk együtt. Néhány alkalommal együtt készítettük a költészet napjára a plakátot, például 1974-ben is. A vers a *Hegyi beszéd* volt, amelynek első sora – Műveld a csodát, ne magyarázd! – azóta szinte szállóigévé vált. Egy női fejet formáztam a versből. Akkoriban az ilyen típusú képversek nem nagyon voltak divatban, de ma is úgy látom, hogy ez jól sikerült. 1956 után először Nagy Lászlónak jelent meg kötete. Egyszerű az ok, már a forradalom előtt ki volt szedve. Érdekes helyzetjelentést adott a korról ezekben a versekben. Szép címet adott a kötetnek: *Deres majális*. Költészete ma is elevenen él bennem. A versek látszólagos naivitása valójában kifinomult gondolkodást takar. Ha hasonlattal szeretném illusztrálni, versei úgy hatnak, mint a zsendülő vetésen végigsuhintó tavaszi zápor. Nagy kár, hogy olyan fiatalon elment. Ma már nem is tudom pontosan megmondani, mikor kezdődött a barátságunk Juhász Ferenccel. Azért is nehéz, mert a negyvenes évek végén mindenki ismert mindenkit. Akkoriban még áttekinthető sziget volt a szellemi élet. Ha vetítettek egy olyan filmet, amit „meg kellett nézni", akkor természetesen ott voltunk. Egy darabig még 1956 után is ilyen világ volt. Amikor Sütő András *Csillag a máglyán* című darabját bemutatták, aki számított, ott volt a bemutatón. Ma ilyen nincs. Az is lehet persze, hogy van, csak én nem vagyok ott. Akkor kezdődött a szorosabb kapcsolat Juhász Ferenccel, amikor bekerült az Új Írás szerkesztőségébe. Akkor tértem haza Lipcséből, tele friss grafikai, könyvészeti ismeretekkel, és kérte, hogy segítsek neki. Szívesen vállaltam, és ettől kezdve a szerkesztőségben is – meg a Szépirodalmi Kiadóban is, ahol ő lektor volt, én meg számos kiadványt illusztráltam – sokat dolgoztunk együtt. A munka szüneteiben beszélgettünk a világ dolgairól, arról, hogy talán hamarosan kitisztul a szellemi világ. Azt nem hittük, hogy az oroszok elmennek. Most, 55-60 év tapasztalatával, azt látom, hogy a dolgok nem hogy nem tisztulnak le, hanem a demokráciával jóval bonyolultabbá váltnak, és kevésbé reményt keltőek, mint 15-20 éve hittük. Míg Nagy László '56 után kinyílt, Juhász Ferenc becsukódott. 1956 nagy trauma volt a számára. Évekig nem publikált, kötete sem jelent meg.

– *És a fotósok?*

– Escher Károlyról már szóltam. Úgy emlékszem, hogy az ő kiállítását Vajda Ernőé követte. Vajda nagyszerű természetfotós volt, Reismann Mariann férje. *Öreg fák* címmel egy könyvet is terveztem neki. Vajda révén ismertem meg Pásztory Dittát, mert Vajda volt

Kondor Béla (balról)
Molnár Edit fotográfussal.
Fotó: Kass János

a magyarországi Bartók hagyaték gondozója. A Kékszakállú herceg várát Pásztory Ditta dedikálta nekem. Vajda fontos ember volt számomra. Jogászi logikával, hihetetlen érzékeny idegrendszerrel megáldott ember volt, aki minden rezdülésre reagált. Órákig el tudtunk beszélgetni. Nagyon szerettem hallgatni őt. Nem a művészetről, hanem az élet alapvető kérdéseiről, az élet lehetséges értelméről beszélt. Az ő filozófiai fejtegetéseit hallgatva el tudtam fogadni – nem találok rá jobb szót – az ő hívő-ateista világát. Nagyon letisztult fogalmai voltak például a tisztességről, az egyenességről, a jog tisztaságáról, az emberi viszonyokról, a cselekvés és nem cselekvés közötti nagyon finom kapcsolatról. Többször hallottam tőle: akkor is cselekszel, ha konkrétan nem cselekszel, csak fejben teszed meg az utat. A gondolat a cselekvés előszobája. Ha elfáradsz, ha cserben hagy a kreativitásod, akkor is végig kell gondolni a dolgokat, és nem elhessegetni azokat magadtól.

– *Remélem, hamarosan folytatni tudjuk az emlékidézést. Mielőtt elköszönök, Téged idézlek. A Pályám emlékezete sorozatban megjelent, lírai hangvételű önéletírásodban leltárba vetted az örömöt jelentő eseményeket, állapotokat, és a bánatod forrásait. Ez az emelkedett hangú vallomás feladat-meghatározással zárul. Érvényesnek tartod-e ma is?„…nincs irgalom és nincs elízium, nincs a világnak egy olyan pontja, ahol nyugalmat találhatnánk. Nincs elefántcsonttorony, és nem is volt. Csak a munkával tudjuk létünket igazolni, és van-e nagyszerűbb dolog egyben kérdezőnek és felelőnek lenni, az összefüggéseket megérezni, kutatni, kifejezni… Megütött húrként rezonálni, rendet, rendszert teremteni. Szépet adni a szépre vágyónak, kibeszélni a bánatot. A távolságok megszűntek, válaszolni kell a kínzó kérdésekre, tanúja lenni a kornak. Krónikásai vagyunk korunknak. Ha csak egy kis részt, ha csak egy keveset hozzátehetünk a nagy műhöz, ha csak egy vörösvérsejtje lehetünk a nagy vérkeringésnek, tettünk valamit.„*

– Ma is ezt vallom.

(*Életünk*, Szombathely, 2007. április)

Bélyegkiállítás a Kass Galériában, 2008. január – Szőkefalvi-Nagy Erzsébet, Kass János, Töreky Ferenc

Kiállítás a Somogyi Könyvtárban, 2007. december 11. Szőkefalvi-Nagy Erzsébet és Kass János

Az Olasz Kultúrintézet rendezvényén: Lator László, Kárpáti Éva, Jancsó Miklós és Kass János. Fotó: Bánki Vera

A Fények és tények című könyv bemutatóján, 2007. május 23. – Hajdú Éva, Kass János, Bánkuti András. Fotó: Eifert János

ONLY THROUGH WORK CAN WE JUSTIFY OUR EXISTENCE…

János Kass is one of the most important artists of the second half of the 20th century. He was born the day after Christmas 1927 in Szeged. His parents were the owners of the Kass Hotel, until the depression of the 1930s deprived them of their property. The hotel was a meeting-place for many artistic folk, and one of the cultural centres of the town. It is increasingly clear how his childhood experiences bind him to Szeged, and to this day it is one of the most important towns in his life.

He started primary school in the capital, Budapest. The Werbőczy secondary school (today the Petőfi) also provided many a rich experience. He obtained certificates first at the Applied Arts College, then at the Fine Arts College. In 1960–61 he deepened his knowledge at the Leipzig College of Graphic Art and Book Design.

Kass's elemental talent was complemented with unremitting hard work, and a continually broadening cultural background. He has created lasting works in many branches of art. In 1979 he wrote in his autobiography: "The years, decades, have buzzed by. I've painted porcelain, made plaster casts, carved stone, designed books and typography." Then he could certainly have continued: "I've designed stamps, made plastic heads, expounded my thoughts on my vocation, the things of the world…" Together with John Halas (János Halász), in London he was the first in Europe to create a computer-generated cartoon film, *Dilemma*, the theme of which has preoccupied him for decades: the history and fate of human culture. His exhibitions have been viewed and admired throughout Hungary and beyond.

His many book illustrations (an artist can hardly obtain more) live a life of their own, independently of the illustrated works. The heroes of *Duke Bluebeard*, *The Tragedy of Man* and *Hamlet*, and the agitated figures of *Psalmus Hungaricus* speak in the "language" of János Kass.

One admirer of this freeman of Szeged called him the town's renaissance polymath.

On Illustration

– *At the age of 23 you illustrated a reworking of the book "The Noszty Boy" by Ferenc Karinthy and András Benedek, the following year László Geréb's novel "Kund the Diver", and in 1953 your drawings helped many to interpret Móricz's works. How did your career as an illustrator start? Initially you graduated as a ceramist from the College of Applied Arts, though two years later (1951) you also graduated from the College of Fine Arts.*

– Starting out in life back then was influenced by the harsh post-war circumstances. Those who stayed in Hungary had no choice, there were no loopholes… We lived according to the law of "live here, die here". Everything was subject to this, be it what to eat or where to sleep. We struggled with basic problems of subsistence.

Making ceramics was out of the question then, because circumstances didn't allow it. There was no clay, glaze, and often no electricity either. And there was no market! In Germany, I know, things were different. The Rosenthal china factory flourished anew after the war, because grandmother's crockery destroyed in the bombing had to be replaced.

Andor Tevan came to Móra Publishers (then known as Youth Publishers) from Békéscsaba. He commissioned me to do illustrations for Don Quixote. The book won great acclaim, and was published in 18 thousand copies. It found its way to Béni Ferenczy, who said in an interview: here is a talented young man who should be given work. That's how it happened.

Of course I'm well aware that even today, but a few decades ago without a doubt, the best forum for publication is illustration. We don't throw a book away after reading it; we put it aside, and others read it too. In the seventies (it's almost inconceivable today) books were published in several thousand copies. If I remember well, "Please Sir" (Tanár úr kérem) of Frigyes Karinthy was published more than ten times, each time in more than a thousand copies, but an exhibition (if it's successful) is seen by one or two thousand at most. An exception to this of course are the special exhibitions organized recently by the Budapest Museum of Fine Arts and the Hungarian National Gallery.

Indeed, I did a lot of illustrating, so I was more focussed on that. But I did performance art, designed stamps, books, book covers, and made sculptures. I made the sepulchral monuments for Margit Kovács, Zoltán Zelk, and Ferenc Juhász's first wife, Erzsébet.

I made a series of plastic heads, entitled Heads, which I showed first in Szombathely, at the Savaria Museum, with Gabriella Hajnal's tapestries. To this day I am grateful to the then curator, Tihamér Szentléleky, and arts patron council chairman György Gonda, who supported this exhibition, which was unwelcome in Budapest.

Many people wrote on the heads, István Örkény, Ferenc Karinthy and others. Ferenc Juhász covered one of the heads with the poem *What's in the Head*, and György Somlyó also wrote a poem entitled *Head – Story for János Kass's sculpture*.

I confess to this cliché, for our life is nothing but a series of clichés. Birth is a cliché, as is death, and unfortunately, the hate that permeates these times. Our life is the story of these clichés.
I only used clichés again in October 2006, in the Kass Gallery in Szeged. I portrayed the mourning for '56 with white heads, cobbles and candles.
– *What is illustration? In 1988 you wrote several pages on this, entitled "Thoughts on Book Illustration", which has been published several times since. In this you interpret not so much the concept, as the purpose, from several angles, with the addition of several examples from art history. In the writing you say that illustration, which has been present throughout the history of mankind, gives news of the time. After all, even Rembrandt and Chagall illustrated the Bible. Why do we make more and more drawings, you ask. Why do we need more illustrations of the The Tragedy of Man after Mihály Zichy's? Why do children scribble in every available space? What is the point of filling the blank pages with drawings and paintings, and printing them in hundreds, thousands of copies, run your questions. Twenty years later, what is your answer?*
– The same as it was then. One possible answer: nature in its diversity reproduces itself for its own future. As I see it, it is the richness of existence that makes it bearable.
– *How would you define the concept of illustration, in axiomatic terms?*
– It's an equal companion to the text, and to the reader too, because it doesn't burden him but helps him to understand the text. But its function also has to be looked at. It has a different role in specialist books (Mária Kopp recently selected some of my drawings for a clinical psychology text book). It has one role in the case of Weöres' verses for children on dogs, and a different one in text books. Recently for Mozaik publishers in Szeged I have made readers for the first three classes of elementary school. In these in places I was led by playfulness, elsewhere I had to make direct drawings: I couldn't change an object, a plant, or the portrait of the martyrs of Arad, because it would have been misleading.
– *How do you set about illustrating a book? Do you have some kind of technical order?*
– The most important thing is to read the manuscript, to read it well, several times even. You have to experience it. If this experiencing of the text is skipped, there's no hope of producing good work. While reading, I see the situation in three dimensions. Reading Móricz's account of Gabriel Bethlen I see the stone walls, the furniture, and women in white headscarves serving food. Sometimes my memories are important. Staying with Móricz, I borrowed the body (and soul) of my cousin for one of the female figures in *Relations*.
– *Almost 400 books have been published, some of them more than once, in which you have assisted understanding with drawings. This figure includes neither your book covers, which arouse interest in the reader, nor your book designs, which have won objective acclaim. Which members of today's world of Hungarian literature have you not met, and who would you have liked to meet?*
– István Kormos, who passed away before his time.
– *If I'm right, you didn't meet Weöres either.*
– Yes, I did. Together we made the leaflet based on Breugel's picture *Children's Games*. I met him personally several times, when I was the art editor at *Új Írás* [New Writing] (1968-1973). He translated from many languages, adapted things into Hungarian, made poems in pictures and letters, and doodles. I helped him to form these. Some of them, perhaps, haven't been published, and might be tucked away somewhere.
– *In world literature, who would you like to have met?*
– Cervantes. His *Don Quixote*, and the Spanish culture he represents, emits a radiation as strong as atomic energy. The continually pulsating intellectuality, which operates in it to this day, the lesson of the adventures of Don Quixote is as deep as the lesson of the books of the Bible.
– *You have made a splendid series of etchings on the Bible. How long has this world occupied you? Was there some concrete event that prompted you to delve into the Bible?*
– Magvető published *Moses* by Madách in 1966, and I did the illustrations. Moses motivated me to work with the Old Testament on a deeper level than required by general knowledge. But then the Bible occupies every responsibly thinking person… or it should do. Every law of the Bible is the non plus ultra of millennia of human experience, and the Ten Commandments are ten simply expressed imperatives, clarified commandments, of the common history of humanity. That these are not known, and are often consciously ignored, has brought about and continues to bring about all human suffering. There's the commandment: Thou shalt not kill. Is that kept? Today, just as all down the millennia, people kill millions of people. By what right do those in power or a position of strength deprive others of their life? Every death gives birth to another death, not to mention that for unmitigated rascals death is not a true punishment.
– *In 1986 you published a folder called Pictures from the Old Testament. It was a great success, just as was The Tragedy of Man, published 20 years earlier, and since then republished in various formats, even abroad.*

– When illustrating *The Tragedy* I spoke openly of my own time, the pragmatic world of the second half of the 20th century. I was even asked why I had emphasized outer space and the phalanx, transgressing the boundaries of the traditional interpretation. *The Tragedy* is raw material in which the tragedy of the man of every era is reflected. Today we have knowledge that Madách could not have. In the era of the theory of relativity, we have knowledge of the nature of technological and intellectual achievements, whose careless management due to ignorance may cause the greatest tragedy in the life of contemporary man.
The burning creative power from Madách prompted me to other works too. Madách and *The Tragedy* inspired the animated film *Dilemma* in 1980, which was the first computer-generated cartoon in Europe. Then too, it was Madách's vision that operated in me. In the film I surveyed the history of mankind, up to the fate awaiting it in the 20th century.
– *Another enduring creation is Hamlet.*
– If I said that *The Tragedy* is raw material in which the tragedy of the man of every era is reflected, then I have to say the same of *Hamlet*. I agonized a lot over it. Apart from technique, this drama was like "going to Canossa" for me. Several times I wanted to give it back to Helikon [Publishers], but they were patient enough to wait, just as the publishers Mozaik in Szeged for whom I illustrated textbooks waited several times. I proceeded like a miner, from stratum to stratum. I too had to prop up the passageway, to prevent the earth caving in on me. In this way I sought the noble material with its inner light, which Shakespeare wrote. This drama too affected me very deeply. Shakespeare is just as modern as the Bible, the Greek dramas, or Madách's *Tragedy*. He expresses with eternal validity and depth the doubts and questions of every respectable noble human spirit, and the answers too.

Drawn to Music

– *Alongside the Bible, The Tragedy and Hamlet, amongst your best-known illustrations are those for musical works. The Psalmus Hungaricus, with its agitated dramatic power, the cheerily magical Háry János and Bluebeard's Castle. These two have taken their place amongst those of your works that have an independent life. The Duke and Judit in Bluebeard have become emblematic figures of the János Kass oeuvre. It's not difficult to suspect that beyond the illustration, you were and are close to music.*
– Culture, art and music give life diversity, variety, and one of the impulses to exchange ideas. Through the ages, art (and music too) has often helped people in making what happened to them more understandable, perhaps rather more bearable. Music is man's vital vitamin; if somebody is not gifted with the enjoyment of music, perhaps he suffers a little in the prison of the colour-blind.
Music has been with me all my life. At primary school (I sang soprano) and at secondary school I was a member of the school choir conducted by Lajos Bárdos. It's impossible to forget *Forr a világ bús tengere* [The melancholy sea of the world is boiling]. I was a member of the choir that sang in Hero Square [Budapest] at the Eucharistic Congress in 1938. It was an unforgettable, uplifting feeling to sing in such a vast choir.
In connection to classical music I have a youthful memory. It happened in 1944 or '45. They were still shooting and bombing in Budapest. I went up to the home of Professor Pukánszky in Buda. Béla Pukánszky was the professor of the German department at Debrecen University. I went to school with his son. From their home we had a good view of how they were shooting at the Buda Castle, and meanwhile one of the Brandenburg concertos was on the gramophone. Somehow we hoped that we wouldn't be hit. We weren't.
Later, while studying in Leipzig, I often listened to Bach in the St Thomas Church.
I met Zoltán Kodály but unfortunately he did not see my works based on Háry János or the *Psalmus Hungaricus*, because he died in 1967, and these were created in the late 70s and early 80s. I frequented his home on the Körönd in Budapest. Kodály enjoyed incontrovertible respect. He was the only internationally esteemed Hungarian artist to remain here after the war, so it's quite possible that he gave even Rákosi a piece of his mind. I have a more mundane memory of Kodály. In the 1950s he was resting in Tihany. I remember he was in "turn of the millenium"-style swimming trunks, walking hand-in-hand with his first wife Emma, knee-deep in the water.
Of today's composers, I was good friends mainly with György Kurtág. I made drawings for two of his works. There was talk of us making a cartoon version of *Bluebeard*. I made two-minutes-worth of material for it, then life moved on…
– *How did you come across Bluebeard?*
– Helikon Publishers asked me to illustrate Béla Balázs's poem. I thought over how I could best do it, until I realized the answer was the colour world of blue, red, black and gold. The dominant element is the contrast of blue and red. The story is a very simple, ancient story. A battle between man and woman, whose tools of battle are all that change. The "aim" is really none other than their mutual torture one of the other. They kill each other eternally. *Bluebeard* is the story, a form of representation, of the tension between the two sexes.
– *What does the Psalmus say to you?*

– The *Psalmus* is my personal fate, and the fate of all of us. Mihály Vég's psalm from the 17th century is unfortunately still pertinent today. The Kodály work was premiered in 1923, for the fiftieth anniversary of the unification of Pest, Buda and Óbuda. Under the surface was the monster of the First World War, the Trianon treaty, the collapse of 1000 years of Hungarian history, and the resulting utter nausea. People hate and complain about one another, friends turn against friends, and become enemies, and have to hide in the wilderness. Today too, something is going on around us with which we cannot agree, which we cannot consent to. We cannot accept the destructive mood that surrounds us. The *Psalmus* brands its message into us, and we do not learn from it. Every generation goes through the same thing, yet does not learn from it.

– Both work are dramatic, as you say, and deal with the drama of all of us. I imagine your own life had its share of drama.

– Its been with me from my childhood: war, death, vulnerability, hunger.

– Works of art resolve tension through catharsis. How did you manage to bear all this?

– You can't let yourself to become disoriented, though I often came close, always because of terror of and for others, and vulnerability. Nobody can help you in absurd situations, in a Kafkaesque nightmare; you have to bear it yourself. People had to develop an inner resistance. Only the first blow is painful; after that it hurts less. Humiliation was more difficult to bear.

– Illustration meant that you had to read a lot. Was it an obligation or a need? What does literature mean to you?

– Language and literature. I never cease to wonder at the beauty and richness of my mother tongue. That's how I explain that I stayed here, in this country.

In what language can poems like that of Weöres be written about the "hawthorn glowing on an autumn night", and the "fog-walled castle of Bóbita"? I believe there is no thought so complex it cannot be expressed with words we have at our disposal. I never felt reading to be an obligation. That's shown by the fact I started to read very early on. As a child my favourite books were by Móra. He came over to us almost every day in the Kass Hotel. Móricz often came in too. Gyula Juhász often accompanied my mother on her walks.It wasn't only the family circle at home that was a literary oasis, but later my home in Buda, in Logodi utca. That was where Babits, Kosztolányi and Márai had lived. I went to the same school as Lőrinc Szabó's son. I found out who Márai was at the age of ten. You could see he was a distinguished man; he wore a raw silk suit and a panama.

Literature is of course important today too. In November I took part in the literature days in Debrecen. I was under no obligation to be present but was an interested partner. I listened to the lectures, and made many notes. I particularly liked Géza Vasy's interesting talk on the poems published in literary journals in 1956. I'm in contact with several writers today too. I know the young ones less, but I try to pay attention to them too. Of the Debreceners I know well, and admire, Géza Aczél, the editor-in-chief of Alföld, and Péter Bálint, who received an Alföld prize at the literature festival. I read his new book in manuscript, and I think it's very good. I've illustrated books by both of them too. I'm in contact with *Tiszatáj*, and a good friend of the editor-in-chief, Sándor Olasz, and Mihály Ilia. I'm in contact with *Híd* too.

Recently two of my friends died, György Faludy and Győző Határ. I illustrated for them too. I read Győző Határ's book *Golgheloghi* three times before I started to illustrate it. Győző Határ's complicated system of symbols demanded several readings.

The World of Stamps

– Stamps have also had an important place in your work. You designed the first two in 1973, to commemorate Madách and 500 years of Hungarian book printing. Since then you have produced almost one hundred "mini graphics". Most recently in Hungary stamps with portraits of Bálint Balassi, József Bajza and János András Segner, and on the Marshall Islands ones with references to Andersen's fairy tales. Interestingly, there are very few portraits amongst you other works, but most of your stamps are portraits. Your stamps feature writers (Mihály Babits, Dániel Berzsenyi, J. W. Goethe, Gyula Juhász, Margit Kaffka, Gyula Krúdy, Sándor Márai, Zsigmond Móricz, János Vajda, Mihály Vörösmarty), scientists (Isaac Newton, Leó Szilárd, György Jendrassik, Zsigmond Széchenyi, the great men of medicine), artists (Béni Ferenczy, Bertalan Pór, Béla Uitz), composers (Béla Bartók, W.A. Mozart), actors (Lujza Blaha, Mari Jászai) and film people (John Halas, György Cukor).

The names listed show that on the whole you designed stamps of people to some extent known by the public, at least to their having heard of them. Bringing them to life of stamps was Magyar Posta's way of paying respect to culture, science and commemoration. A praiseworthy educational undertaking.

How far does the Post office give you a free hand in designing stamps?

– Naturally the Post Office has requirements for every stamp, but this doesn't relate to the method of depiction. Every designer is given a free hand, and I try to realize what I feel is the best thing I have imagined. There are

several ways to do this. At times I work from "given material". I represented Babits and Gyula Juhász using the paintings by Rippl-Rónai. At other times I reformulate the creations of an artist in the language of stamps. Most frequently, of course, I realize my own concepts.
– *Did the stamp depicting Margit Kaffka spring from your own imagination?*
– Margit Kaffka wasn't what one would call a beautiful woman. However, she was an important writer, and also a fighter for equal rights for women. I wanted to pay homage to the writer with a slightly idealized portrait. I consciously made her more beautiful, and the art nouveau ornamentation helped too. I consider this to be one of my well executed stamps.
– *Mozart?*
– That one didn't really work out. I'm dissatisfied with it. When it was made (1991), the whole world was feting the musical poet, and no matter how much I wanted to avoid the chocolate-box images of Mozart, I didn't manage, and the stamp was very conventional.
– *Bartók?*
– This stamp became something of a victim of bureaucracy. Someone felt the original was too large, so in the end I had to squeeze it. But I did it willingly. I liked this work. I used Béni Ferenczy's drawing of Bartók as a basis.
– *The portraits of doctors?*
– That was a special love affair. I thoroughly enjoyed it. The portraits of doctors were first made in a larger size, and I offered them to the Post Office. This was the only time when I suggested a theme. The series won international acclaim. Interestingly, the London Double Crown Club, comprising graphic artists, printers and publishers, which elected to have me as a member, is based in the building where William Harvey, who discovered the circulation of blood, worked. (Harvey also features in the series of doctors' portraits.) Harvey's etched portrait also became the emblem of an international cardiologists' congress held in Budapest in 1999.
– *György Cukor?*
– I enjoyed making this too, and did it almost in one breath. I started at four in the morning, and by nine I had finished with a portrait made from one single film.
– *Your series of fairy tales is not one of your stamp portraits, but you still class it as one of your favourites.*
– Yes. In 1979, the series was made on the occasion of the International Year of the Child, and was recently re-released in the Marshall Islands. I'm pleased it's fresh, and has stood the test of time.
– *And have stamps generally?*
– We don't know. It's true that with electronic communication the number of letters sent by post is diminishing. Various companies now hardly use stamps at all. The girl in the post office only sticks a stamp on my letters if I ask. To me, a letter is still an important way of conveying intimacy. Although a letter enclosed in an envelope bearing a stamp is increasingly rare, a stamp is part of a self-respecting country's image.

The Photographer

– Another slice of the János Kass oeuvre is photography, and the organizing of photograph exhibitions. Why was photography so important?
– After the war I managed, with great difficulty, to buy a small Retina camera, with which I started to take amateur pictures. Later this became more and more conscious, and my photographer friends contributed to this: Károly Escher, Károly Koffán, Károly Gink, the Reismann brothers, Zsuzsa Sándor, and the splendid nature photographer Ernő Vajda. I also often organized exhibitions for them. Escher! Back in the early sixties I met him at Móra Publishers, whose offices were in the New York Café building. There stood Escher in the doorway, in a long coat, despondent, and he looked terribly old to me. He may already have been 60… He complained that he wouldn't be having any more exhibitions. He said: "I'm seen as a man of the past." I know this wasn't quite the case, because Ernő Mihályfi and later Iván Boldizsár spread a protective wing over him, but that's how he saw things. Then I said to him: "You will have an exhibition. I'll try and organize it." And I went up to Gábor Ö. Pogány, then director of the National Gallery, who sure enough, would not meet me. Later, with his secretary's help, the meeting took place after all. He had thought I wanted to organize an exhibition for myself. When he found out it was for Escher, he immediately suggested the great hall of the National Gallery. (At the time the Gallery was located where the Ethnographic Museum is today.) I would have been content with the lobby, but he held out for the great hall, so we organized the exhibition there.
For Escher's 70th birthday I organized a presentation, interesting because I enlarged many of his pictures. For instance, the photo of Gabriella Lakatos dancing the role of the Girl in the *Miraculous Mandarin* to larger-than-life-size.
Besides Escher, I organized exhibitions for ten great photographers. They were all a huge success. At the time such things were not seen in Hungary, because photography wasn't thought of as art. But photographers respected me, and chose me as their ally, seeing that they could get somewhere with me.

I took many photos too, I had to for my work. I had to document lots of things. I had a grey phase, when my own and others photos inspired me. After the reluctance I referred to earlier, photography suddenly became an in genre, and almost de rigueur.
My photographer friends received guests at our place. Once János Reismann brought the famous French photographer, Henri Cartier-Bresson, who made a portrait of me and my wife. I also photographed many interesting people. Kassák, Huszárik, György Lukács, Marguerite Yourcenar. A wealth of material accumulated, which ought to be sorted one day.
How did I photograph Lukács? This too happened in the early sixties. An English friend asked me to help two young men in London. Just like a fairy tale, they had three wishes: to meet György Lukács, to watch a Jancsó film, and to see the Hungarian Puszta. All three came true. We got to Lukács with the help of Miklós Almási, a student of Lukács's. I remember, he was expecting us on Sunday at 11. He greeted us with the customary cigar in his hand, and for two hours told jokes in English with the two young men. Not a word was spoken about philosophy, and meanwhile I photographed Lukács.

The College Teacher

– One not only interesting, but important part of your work was your being a college teacher from 1967 to 1981. How did you teach? What did you see as important in education?

– Teaching was a good form of self-control for me. While I taught, I met nearly 600 young people, a dozen of whom I am still good friends with today.
I didn't teach in the traditional sense. I chatted to them, and learnt from them. I didn't correct their drawings. My method was regularly to talk with them about what they were reading, the films they saw, their special experiences. I used to ask their opinions about events in the recent past. In this way I managed to feel my way around the world surrounding them, and how they saw it. I too told them of my experiences and impressions. I am convinced that it is primarily through our own example that we teach. I believe an artist cannot be taught. I didn't really learn to draw either. What I know I brought myself. This starting capital predestines the man, though of course it can and should be polished and improved.

The Kass Gallery

– In 1986 the gallery bearing your name opened at 7, Vár utca in Szeged. The entrance is a steps from the town's main square. Even people who aren't looking for it can find it. As well as Szeged papers, the national press greeted its opening. How did this institution, with its special charm, come to be?

After working for nearly four decades, I was increasing preoccupied by the subsequent fate of my works. I would like my oeuvre to stay together. I sought a place, a harbour or port, where I could drop anchor. That was the reason behind my offering to my home town, Szeged, what I see as the best of my work.
The town accepted it, and my friends thought that these sheets and models shouldn't be left in some storage room. Dr. Ottó Trogmayer, the excellent archaeologist, and then director of the Ferenc Móra Museum, had the idea of using the L-shaped showroom you can see today, which was once the children's section of the Somogyi Library.
Today the Kass Gallery belongs to the town, its professional management is overseen by the Ferenc Móra Museum, for 21 years now.

– In one part works by Kass can be seen in the permanent exhibition, and in the other in temporary exhibitions the public can see works by your younger and not-so-young colleagues. Generally you say a few words at the openings. Do you choose the artists as well?

– No, not just me. We are happy to receive suggestions. I don't always say the words of welcome, either. But I'm always very happy to open and organize exhibitions by excellent former students.

– How many of your colleagues has the public been able to see?

– I can't give you a precise figure, but we can host about four or five artists a year. The ground-space is not large, so we can only give decent accommodation to works by painters, graphic artists, photographers, and caricaturists.

– The words of welcome usually appear in print too. These mini-essays of 50-60 lines, which are perceptive descriptions of each artist's production, are published primarily in the journals Alföld and Tiszatáj. Do you feel it important, in your artistic conscience, to draw attention to these creations in words too?

– Of course! There are many highly able young and not-so-young contemporaries among us, who don't have enough opportunities to publish, and because of their nature are not the type to shout and elbow their way forward, so they can't be seen anywhere, though they deserve to be.

Meetings

– *In your writings A Pályám emlékezete (Íme, itt az idő, rám került a sor) [A memory of my career (Behold, my time has come, it's my turn)] and Brazil (the name of a café in Budapest in the 1950s) you mention the name of several well-known artists who it was important or memorable for you to meet. This range of people must have grown over the last few decades. I know it's not easy to choose, but still, I'd like to ask you to mention a few.*

– Indeed, it isn't easy. Perhaps I might mention different names tomorrow, but I'll try. The first memory that comes to mind is that of Kassák. I worked with him from autumn 1966 for almost six months. We met almost weekly, preparing the Kassák issue of [the journal] *Új Írás*, which was published for his 80th birthday in March 1967. The outwardly severe Kassák relaxed in the heat of working together. His hard, carved features were transformed by his attractive personality, and his smile at seeing the progress made. I had met Kassák much earlier, in 1947, when his 60th birthday was being celebrated, and we heard him give a lecture.

For his 80th birthday he was welcomed at several celebratory events. One of the most eminent was the laudation at the Fészek Club, where Zoltán Latinovits read Kassák's famous (infamous) poem "The horse dies, the birds fly away".

I can remember less formal things too. Once he saw my exhibition. He wrote down his opinion in a letter, which I have kept to this day: "Congratulations on the modularity of the drawings, and the energy they radiate. I'm not saying they are beautiful (so many can produce beautiful, even pretty things) but they are concise and convincing." Another time he said it was suspicious if somebody is praised. I think I can say that though perhaps earlier he was persecuted, by the 1960s he was left in peace. Kassák managed to achieve respect. He regularly stood in opposition to the authorities, and often said that the authorities should never be served.

That is the greatest lesson for me.

At the beginning of our chat I mentioned that when Béni Ferenczy saw my drawings, in an interview he encouraged those who could to support me. Soon a relationship formed with Ferenczy, or rather his wife, Erzsébet, because Ferenczy was a very withdrawn person.

My first lasting memory connected to him is linked to 1956. At the time they lived by the Pest bridgehead of Margit Bridge. In the months of November and December, because of the curfew, sometimes we couldn't go home, so we almost always rested at their place.

Later they moved to Buda, to Hermann Ottó utca, close to us. I was often at their place, and several times I took my daughter Eszter, 3 or 4 years old.The Master could then no longer speak, but he and my daughter became close. This communication lasted not one or two minutes, but half-hours. It seemed he was pleased at the presence of the little girl.

Ferenczy's patience and humanism was always attractive to me. Only very few people are gifted with the deep humanity he possessed. In addition, he was peerlessly elegant and cosmopolitan.

– *I'm going to bring up Béla Kondor. Would you say a few words about him?*

– Kondor was a great artist. But it was not in Kondor's nature to make friends.

Rather, Kondor just used people. He didn't keep in contact with people he didn't need for some practical reason. He didn't bother with politics either, but he took care of his environment. He had a good sense of where danger comes from, where he might be injured. Kondor was a very clever person and a very great artist. Friendship can't be expected of everybody. Back then we were like lion cubs: we bit at each other.

– *Amongst your friends there were, and are, writers and poets too. You sometimes mention László Nagy, and Ferenc Juhász has long greeted you with a poem on every important birthday.*

– I did the entrance exam to the Applied Arts College with László Nagy. He worked next to me, but I had already noticed this short, limping peasant boy in the corridor. We were all poor, but he didn't even have a paintbrush. I gave him mine, and actually that was the beginning of our friendship. A few weeks before his death we were together in Szigliget. He died in January.

We often worked together. Sometimes we did the poster for poetry day together, in 1974 for instance. The poem was "The Sermon on the Mount", the first line of which ("Work the miracle, don't explain!") has since become almost a slogan. I made a female head from the poem. At the time such picture-poems weren't really in fashion, but even today I think it worked well.

After 1956, the first book to be published was by László Nagy. The simple reason is that it was already typeset before the revolution. He gave an interesting picture of the time in these poems. He have a fine title to the volume: *Deres majális* [Frosty May].

His poetry lives on in me to this day. The apparent naivety of the poems actually conceals refined thinking. To use a metaphor, his poems affect me like the spring showers sweeping over the seedlings. It's a great pity he passed away so young.

I can't say precisely when my friendship with Ferenc Juhász began. One reason it's difficult is because at the end of the 40s everyone knew everyone else. Back then, intellectual circles were an island that could be surveyed at a glance. If a film that "had to be seen" was shown, then of course we were there. For a while the world was like that after 1956 too. When András Sütő's piece *Csillag a maglyán* [Star on the pyre] was premiered, everyone who counted was there at the premiere. It's not like that now. Or maybe it is, it's just me that's not there.

I came into closer contact with Ferenc Juhász when he started working on the editorial staff of *Új Írás*. I had just come back from Leipzig, full of new knowledge about graphics and books, and he asked me to help him. I was happy to, and from then on we worked together a lot in the editing work, and at Szépirodalmi Publishers, where he was a proof-reader, and I illustrated many publications. In breaks from work we chatted about world affairs, and how perhaps soon the intellectual world would be cleaned up. We didn't think the Russians would leave. Now, with the experience of 55-60 years, I see that it's not that things don't get cleaned up, but with democracy they have become far more complicated, and hold less hope than we though 15-20 years ago.

While László Nagy flourished after '56, Ferenc Juhász wilted. 1956 was a great trauma for him. He didn't publish for years, not one book.

– *And the photographers?*

– I've already spoken of Károly Escher. As I remember, his exhibition was followed by Ernő Vajda's. Vajda was a great nature photographer, Mariann Reismann's husband. I designed a book for him, called *Öreg fák* [Old Trees]. Through Vajda I met Ditta Pásztory, because Vajda was the administrator of the Bartók estate. Ditta Pásztory dedicated *Duke Bluebeard's Castle* to me.

Vajda was an important person for me. He was gifted with a lawyer's logic and an incredibly sensitive nervous system, which reacted to every tremor.

We could chat for hours. I loved to listen to him. He spoke not about art, but about the basic questions of life, the possible meaning of life. Listening to his philosophical discourse, I could accept (I can't find a better word) his atheist-believer world. He had very clear ideas about honour, rectitude, legal clarity, human relations, and the fine relation between acting and not acting. I often heard him say, "Even when you don't act concretely, you act; you just do it mentally." Thought is the antechamber to action. If you get tired, if your creativity deserts you, you still have to think things through, and not shoo them away.

– *I hope we can soon continue conjuring up these memories. Before I say goodbye, I'd like to remember you. In your lyrical autobiographical piece published in A Pályám emlékezete series, you made an inventory of the events and states that bring you joy, and the sources of your sorrow. This lofty confession concludes by defining a task. Do you still see it as valid today? "…there is no mercy and no Elysium, there is no point in the world where we can find rest. There is no tower of ivory, and there never was. Only through work can we justify our existence, and is there anything more splendid than to be the questioner and answer, to feel, seek out and express connections… To resonate like a plucked string, to create order and systems. To give beauty to those who desire it, to unload sorrow. Distances have ceased to be; the burning questions must be answered; be a witness of the era. We are the chroniclers of our era. If only a little, if we can add only a small piece to the great work, if we can be only a red blood-cell in the greater circulation of blood, we have done something.*

– I still believe it.

(translation: Richard Robinson)

Published: Életünk [Our Lives] (Szombathely) April 2007

Főiskolai évek

Kass János tanítványaival a sukorói kertben (balról: Keresztes Dóra, Orosz István, Gyárfás Gábor, KASS János, Felvidéki András /takarva/ Dános Judit, Békés Rozi, Zörgő János, Kardos Katalin, Kiss Ilona, elöl Lipták György)

Kiss István

BESZÉLGETÉS A KÖNYVRŐL – KASS JÁNOSSAL

Kass János, sokak véleménye szerint, az elmúlt ötven év legnagyobb hatású könyvillusztrátora. Pályájának íve töretlen, itthon és külföldön is nagyra tartott alkotó. Számos díj, elismerés övezi életútját, a legutóbbi az 1999-ben neki ítélt Kossuth-díj. A lipcsei tanulóévek után nagy lendülettel érkezett a hazai művészeti életbe. Bravúros rajztudása és műveltsége, széles látóköre révén számos kötet illusztrátora volt. A mai középkorúak jórészt az általa illusztrált gyermek- és ifjúsági könyveken nőttek fel. De kortárs költők, írók műveinek is avatott interpretátora. A rézkarc mestere. A Bibliát feldolgozó lapjai vagy a Shakespeare-drámák ihlette rézkarcsorozata ma is kiállításainak ékkövei. Gyönyörű, rétnyomású bélyegtervei annak idején mindenkihez eljutottak.

Az Iparművészeti Főiskola Tipo-grafika tanszéke tanáraként számos illusztrátort indított útjára. Sokan – többek között magam is – tanulhattam meg tőle a szakmai tudnivalókat, de látásmódot, etikus magatartást is. E néhány emlékező sorból is kiderül, hogy Kass János erős szálakkal kötődik a könyvhöz, a nyomtatványokhoz. Beszélgetésünk is e témakör körül forog majd.

– Kedves Tanár Úr, mi a véleményed a könyv kultúrában betöltött szerepéről? (Kézenfekvő a válasz, de azért mégis…)

– A könyv az emberiség emlékezete. Gondoljunk csak a Bibliára, amely nemcsak szent könyv, de olyan is, amely az emberlét örök kérdéseivel foglalkozik. Alaptörvények jelennek meg benne: ne ölj... ! Olyanok ezek, amelyek már az írás kitalálása előtt megfogalmazódtak, és generációkon keresztül ezek szerint éltek az emberek. A kultúrát jelentő tudáshalmazt könyvtárakban gyűjtötték össze. Így hasznosíthatták ezeket különböző korok olvasni tudó emberei, fejlesztve az elődök ismereteit. A könyvek mind olcsóbbá lettek, egyre több olvasóhoz jutott el a bennük foglalt tudás, ismeret. Sajnálatos, hogy a társadalom nagyon kis töredéke, talán ha öt százaléka olvas. Nagy részéhez nem jutnak el az újonnan megjelent művek, amik pedig alakítják a közgondolkodást és új utakat kínálnak.

– Érdekelne, hogy mit gondolsz a mű, az illusztráció és az ezeket hordozó, a közönséghez eljuttató könyv viszonyáról? Hogyan válik ez a három különböző minőség egységgé?

– Ha ismét a Bibliára gondolunk, és eszünkbe jutnak ezzel kapcsolatban a bibliai jelenetek középkori ábrázolásai, máris az illusztrációnál tartunk. A korábbi emberek is szükségét érezték a képi megjelenítésnek, gondoljunk a Szegények Bibliájára, a Biblia Pauperumra. Ez, mint egy képregény szöveg nélkül, az olvasni nem tudókkal ismertette meg a történeteket. De a templomfalak freskói, Giotto vagy éppen Michelangelo egyes művei is illusztrációknak tekinthetők.

– Hogyan szólítja meg a könyv az olvasót? Mindannyiunknak vannak szeretett könyvei. Olyanok, amelyekre vágytunk és megszereztük, vagy jól megválasztott ajándékként valaha kaptunk. Mitől tetszik, mitől válnak emlékezetessé a könyvek?

– Szerintem a jól sikerült könyvnek lelke van, a lélek dolgozik benne. Az ember katarzist él át vele kapcsolatban. Munka közben sokszor átéltem ezt. Éreztem, hogy megfogtam a gondolatot, hogy a kezemben van, és a magam eszközeivel fel is tudtam fűteni a könyvet azzal a gondolattal, ami engem megfogott. Ilyen volt egy évtizedekkel ezelőtt készült kötet, a Gilgames eposz, amelyet Rákos Sándor magyarított. Az újonnan alakult Helikon Kiadóban Kaesz Gyulával dolgoztam ezen. A közös munka valami olyan kamaramuzsikálássá vált, hogy eredménye ma is megállja a helyét. Az akkori szegényes viszonyok, a papírhiány és a kötészeti anyagok szűkös választéka ellenére is valahogy nemes tárggyá vált ez a könyv.

Emlékbélyegek az 500 éves magyar könyvnyomtatás alkalmából, 1973

– Úgy gondolom, hogy a varázslat sikeréhez mégis csak a magas színvonalú illusztrációkon, a jól megválasztott formátumon, az illő tipográfián, megfelelő betűválasztáson keresztül vezet az út.

– Egyértelműen. De ennek a fordítottja is igaz. Sokszor meggyűlöltem a létrejött kötetet. Úgy éreztem, olyan mint egy hűtlen szerető. Sok keserves órát éltem át emiatt, és az ember nehezen tudja kiheverni a kudarcot. Minden alkotó ismeri ezt az érzést. Mi meg különösen, hiszen a könyv ott pihen a könyvtárak polcain, akár évszázadokon át. Õrzik hibáinkat, de sikeres megoldásainkat is.

– Visszatérve az illusztrációra, ez nem lapgrafika, nem a kiállítótermek vagy otthonok falain jelenik meg, hanem a könyvek lapjain.

– A használatba vétel mozgatja meg és indítja el a folyamatot. Olvasás közben találkozunk az illusztrációval, és a csoda ebben van elrejtve. Amikor a szöveg és a megformálás találkozik egymással és az ember egységet tud teremteni közöttük. Néha azonban hiába erőlködünk, mégsem tudjuk ezt a csodát létrehozni.

– Hallani időnként azt a véleményt, hogy az illusztráció megköti az olvasó fantáziáját, és ezzel befolyásolja vagy éppen korlátozza a mű érvényesülését. Ugyanakkor a könyvnyomtatás kezdeteitől kíséri a szöveget kép, illusztráció, és csatákról, koronázásokról, városok égéséről tudósítják az olvasót. Fölmerül a kérdés: mi az illusztráció szerepe, mi az illusztrátor szerepe? Kell-e illusztrálni a könyveket, milyen a jó illusztráció?

– Úgy látom, hogy az emberek nagy többségének kevés a képzelőereje. Talán a drogos is azért él a szerrel, mert az agyberendezése akkor telik meg színekkel, formákkal. Nekünk nincs szükségünk drogra, mert számunkra ez maga a munka.

– Hogy befolyásolom-e az olvasót? Igen, befolyásolom, persze! Az olvasók általában olyan emberek, akik végzik a dolgukat, gyárban, hivatalban dolgoznak, pénzt keresnek. Nagyon kevesen vannak azok, akik tehetségükkel, képességeikkel olyan értékeket tudnak átadni sokaknak, amelyekhez ők másként nem jutnának hozzá. Én nem tudnék zenét írni, pedig nagyon közel áll hozzám. Sajnos csak befogadó vagyok.

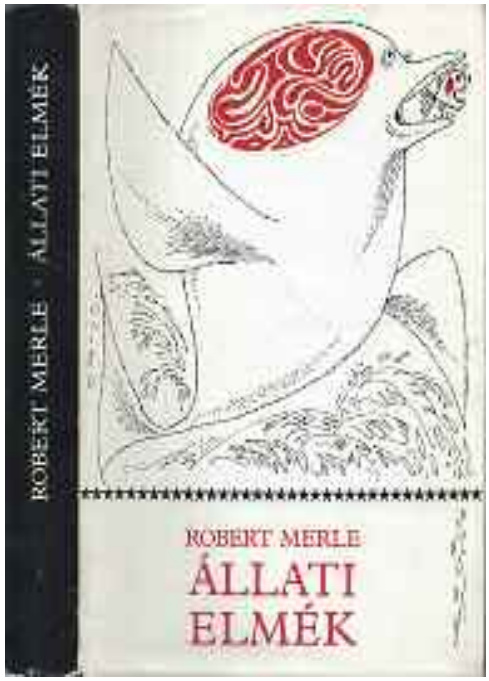

Állati elmék, 1979

Rászorulunk mások munkájára, tevékenységére. Szakácsra van szükségünk, pincérre, aki elénk tálalja az ebédet, mert nincs ilyen irányú tudásunk. Nem mindenki felfedező, nem mindenki Kolumbus, akinek olyan fantáziája volt, hogy elképzelte, nyugat felé indulva is meg kell találnia Indiát. Erős hitre és képzelőerőre volt szüksége, hogy kitartson az úton, a megpróbáltatások ellenére is. Magyarországon van egy olyan gondolatkör, amely az illusztrációt harmadrangú műfajnak tartja, és úgy véli, hogy nem olyan súlyú, mint a képzőművészet. Ezt a vélekedést cáfolja az a tény, hogy a legnagyobb művészek mindegyike illusztrált, Botticellitől kezdve Picassóig, de említhetném Matisse-t vagy Dalít is. A kritikusok nem támadják ezt a műfajt, csak vállvonogatva beszélnek róla. Pedig vadidegen emberek megszólítanak a boltban, és örömmel emlékeznek egy-egy általam rajzolt könyvre. Tehát nyomot hagytam bennük és jó emlékeket őriznek gyermekkori olvasmányaikról. Gyermekkönyveket különben Eszter lányom miatt is illusztráltam, mert szerettem volna számomra is megfelelő könyvekkel ellátni a gyerekeket.

– *Emlékezetem szerint gyerekeknek szánt kottákat is készítettél, különlegesen kedves nekem a* Gordonkamuzsika *fedele.*

– Harminc éven át készítettem ezeket, és örömöm telt benne. Érdekességként elmondom, hogy a Zeneműkiadó harminc évvel ezelőtt rendelte meg tőlem a terveket. Elkészítettem a sorozatot, de nem akarták elfogadni. Volt a kiadónak egy nagyon jó üzletembere, aki kivitte ezeket Angliába, és ottjártamkor a legelegánsabb könyvüzlet kirakatában láttam viszont a sorozatot. Négy-öt kottát a fő helyen. Jóleső érzés volt, igazolt engem.

– *A fehér oldalakon margók alkotta keretben fekete betűkből álló sorok. Ezt a sorfolyamot szakítja meg egy-egy színes vagy fekete-fehér rajz. Milyen kettejük viszonya? Mi a véleményed a betűkről?*

– Kötetbe szánt rajzaimat mindig befolyásolta az, hogy milyen betűk közé kerülnek majd. Az, hogy milyen betűtípust használunk bizonyos alkalmakkor, zenei példával szólva a klaviatúrának olyan billentési lehetőségeit jelenti, amely a zeneértőknek sokat elárul a művészről. A szakma igazi ínyencfalatai.

– Milyen betűket használtál szívesen, hogyan viszonyulsz az egyes betűtípusokhoz?

– Távolról kezdem a választ. Már a háború alatt megszerettem Le Corbusiere építészetét, gondolkodásmódját. A helyszíni találkozás épületeivel elemi erővel hatott rám. Amikor azután a hatvanas évek elején felkértek az egyik akkori irodalmi újság, az Új írás megtervezésére, azonnal arra gondoltam, hogy Le Corbusiere munkáit idéző groteszk betűt, az Univers típust fogom használni a lapban. Nem tudod elképzelni, micsoda felzúdulást váltott ez ki. Formalizmussal vádoltak, újságok cikkeztek arról, hogy a groteszk betű olvashatatlan, rontja a szemet. Ha ma a kezünkbe kerül egy lapszám, meg sem értjük az okozott felháborodást, hiszen egyszerű, szinte primitív megjelenésű volt. Újdonságnak számított az is, hogy képzőművészek munkáival tettem érdekessé a lapot, hiszen Németországból hazatérve feltűnő volt számomra az irodalmi lapok unalmassága, egyformasága.

– A szemléletet Németországból hoztad magaddal? Ott láttál jó példákat?

– Szó sincs róla. Én Kelet-Németországban tanultam, és ott semmi forradalminak nevezhető jelenség nem volt. De könyvtárakba jártam, ott elsősorban a „nagyokat", Dürert és a Bauhaus tipográfiáját tanulmányoztam. A Bauhaus eredményeivel az akkori NDK-ban nem lehetett találkozni, mert nem illett bele a hivatalos kultúrpolitika gondolat- rendszerébe.

– Mit gondolsz, miért lehetséges az, hogy több évszázada tervezett betűk manapság is használatban vannak? Mit tartasz megfelelő betűhasználatnak?

– Ezzel a kérdéssel Németországban sokat foglalkoztam. Sőt, készítettem egy statisztikát arról, hogy melyek a 20. század leginkább használt betűi. Több ezer betűtípust ismerünk, a használat mégis 20-25 betűtípusra redukálódik. A konklúzióm a következő volt: a betű a kultúra kvinteszszenciája, a római hagyományokon alapuló antikva pedig annyira letisztult formákkal rendelkezik, hogy ennek variációi is alig térnek el egymástól. A klasszikus betű a megtestesítője a lélek és a gondolkodás egyensúlyának. Az a harmónia, amit a betű kifejez és az a logika, amely a betűben kódolva van, örökéletűnek látszik, sőt egyre keményebbre kalapálódik.

– Mi a véleményed a korábbi magyar nyomdászat eredményeiről? Mely műveket tartasz olyannak, amelyek máig hatóan szólnak a szakmához, a könyvet szerető közönséghez?

– A Kner Imre által tervezett, Kozma Lajos metszeteivel díszített *Monumenta Literarum* köteteit olyanoknak tartom, amelyek nemcsak magasan meghaladták a kor színvonalát, de örök érvényűnek látszanak. Egy 20. századi csoda, ahol a papírnak, a nyomtatásnak és a tipográfiának fokát hozta létre, amely példátlan volt addig, és talán utána is. Visszatérve a betűképre és az abból fakadó harmóniára, jut eszembe az 1966-ban, Prágában tartott nagy konferencia, ahol jelen volt a még fiatal Herman Zapf és a nagy svájci betűtervező és tipográfus, Jan Tschihold, aki akkoriban 60 körül járt. A múlt és jelen kapcsolatáról vitatkozva Zapf úgy jellemezte Tschihold munkásságát, hogy az olyan, mint azé a kertészé, aki aprólékos gonddal ápolja kertjét, neveli virágait. A miénk, fiataloké azonban – jelentette ki Zapf – a tömegtermelés.

Nagy pengeváltás volt. Ismerjük Zapf óriási eredményeit, számtalan szebbnél szebb betűtípusát, de Tschihold sem maradt adós, munkájával bizonyított: az általa tervezett betűkön kívül sokat tett a megfelelő ékezetek, idézőjelek kialakításáért.

– Hogyan hasonlítanád össze a hagyományos könyvtervezést a mai, számítógépet használó tervezéssel?

– 1990-ben, Oxfordban volt egy nagyon érdekes konferencia, amely illusztrációval és tipográfiával foglalkozott. Ott megjelent néhány Macintosh számítógép, amelyeket ki is próbálhattunk és megismerkedhettünk lehetőségeikkel. Ezek persze szerényebbek voltak a maiakénál. A számítógépes tipográfia a tervező számára közvetlen kapcsolatot biztosít a létrehozandó művel. Pontos, de van veszélye annak is, hogy jellegtelen, közhelyszerű munkák szülessenek. Úgy látom, hogy forradalom zajlik a szakmában, és ez tovább folytatódik, nem futotta ki még teljesen magát.

(*Magyar Grafika*, 2005/5)

A Móra Ferenc Múzeum előtt, 2006. március 17. – Felvidéki András, Kass János, Kiss István. Fotó: Bánki Vera

ON BOOKS

One of János Kass's favourite students conducted a conversation with him about the role of the book in culture, and voiced the opinion: 'A book is the memory of humanity. Suffice to think of the Bible, which is not only a holy scripture, but deals with the eternal questions of human existence. It contains basic laws: thou shalt not kill... ! These are things that were put into words before writing was invented, and people lived by these laws for generations. The mass of knowledge representing culture has been gathered into libraries. In this way they could be exploited by the literate folk of various eras, developing the knowledge of their predecessors. Books became cheaper, and the knowledge they contained reached an increasing number of readers. It is a pity that a very small fraction of society, perhaps five per cent, reads. A large part remains untouched by newly published works which shape the thinking of society, and map out new paths.' In the rest of the discussion they exchanged views about book art, the relationship between the book and the illustration, its role in people's lives, issues of book design and computerised typography, and the dominant values of Hungarian printing.

Tanulmány-kötet a debreceni kiállításhoz

Kass János kiállítása. Debrecen, 1977. október 4. Fotók: Vencselley Isrván

Molnár László kiállításnak megnyitója. Debrecen, Déri Múzeum, 1978. április 28.

Kass János

GONDOLATOK A KÖNYVILLUSZTRÁCIÓRÓL

A 18. század közepén (pontosabban 1768-ban) Cook kapitány felfedezőútjára magával vitt egy ifjú botanikust, Joseph Banks-et és egy rajzolót, Sydney Parkinsont, aki több mint hétszáz ragyogó rézmetszetet készített hosszú útja során. Ma is rejtély, akkor miért nem publikálták ezeket a gyönyörű lapokat.

Most egy angol folyóirat arról számol be, hogy számozott bibliofil kiadásban megjelentették a rendkívüli műgonddal, különleges papíron, a művész által megadott instrukciók alapján kinyomott műveket. A trópusi növényekről készült metszetek hallatlan frissességgel, elevenséggel hoznak hírt a trópusi világról. Egyben képet adnak egy ritka képességű művész tüneményes tehetségéről, átélő képességéről, türelméről. Az élmény elementáris! A folyóiratban közölt reprodukciók bemutatják a lemezeket, az újranyomtatás rendkívüli precizitását, gondosságát, az alkotó szándékához való hűségét. Az eredmény: színekben gazdag, kristálytiszta és pontos, lehelletszerű finom tónusok, gazdag részletek. Hatalmas élmény. A közel háromszáz éve megmetszett rézlemezek páratlan frissességgel adják vissza a művész közvetlen élményét. Profán hasonlattal: akár a mélyhűtött gyümölcs, és szinte testközelben érezzük magát a művészt is. A hatás hasonló az egyiptomi sírkamrák megnyitásához, ahol a műveket és a szándékot egyszerre érezzük azonosnak. Itt viszont nem névtelen a mester, aki huszonhárom évesen indult el Ausztrália felé.

Íme egy távoli csillagról térben és időben messziről elindult fénysugár, szupernóva-villanás. Az energiaforrás már régen megszűnt létezni. A haszonélvezők mi vagyunk. Az impulzus a mi létünket gazdagítja. Felmerül a kérdés: ki profitál a műből? Az alkotó? Az utókor? Mi késztet egy művészt arra, hogy a publikálás legkisebb reménye nélkül is hatalmas vállalkozásba fogjon egy hajó fedélzetén, párában és hőségben, majd az elviselt fizikai megpróbáltatások következtében még útközben meghaljon.

Egy másik példa – a Magyar Helikon gondozásában megjelent *Török miniatúrák* – épp a fenti történet ellenkezőjét bizonyítja. Ezek a miniatúrák aktuális híradások a magyarországi hadjáratokról, a nagy Szulejmán tetteit örökítik meg – gúzsba kötve, a kötelező kánon szerint, mely megköti a miniatúrafestő kezét. Mégis az elementáris közlési vágy és tehetség, ami sarkallja a művészt, remekműveket teremt, és tüneményes színekkel, részletekben tobzódva, gazdagon illusztrálja azt a történelmi eseménysorozatot, amit mi a magunk szemével tragikusnak látunk. Legyőzöttnek lenni nem öröm, de az idő összemossa a két nézetet. Gyönyörködünk a győzelmes török sereg diadalútját, hódítását ábrázoló mesteri képekben, megfeledkezve arról, hogy mi voltunk a vesztesek. A lapok részletesen ábrázolják a várfalakról a Dunába hajigált magyar vitézeket, a láncra fűzött rabokat, a levágott fejek piramisait, a győzelmes török sereg diadalútját, Szulejmán Szigetvár alatti halálát, ennek eltitkolását. A 20. században is megirigyelhető konspirációval hazacsempészett, kirúzsozott tetemét szállító díszmenet útját követhetjük figyelemmel.

Remek kompozíció, síkban ábrázolt perspektíva, tragikus háttér, de mindent feledve élvezzük ezt a híradószerű képsort. Valójában a maga idejében híradó volt, a telexgépeken közölt hírekhez hasonló rövid szövegek ragyogó illusztrációja. Illusztráció? Híradás a korról? Ismét egy kérdés: ma a televízió korában élünk, s mi szükség van az illusztrációra?

Kezemben tartok egy könyvet, fenn északon, Skócia legfelső csücskén, egy kilométernél kisebb szigeten mindössze egyetlen család él, a hajókat irányító világítótornyot kezelik. Erről a szigetről, madár- és növényvilágáról ad hírt egy fiatal művész, aki éveket töltött ott – nem turistaként, hiszen a sziget érdektelen a turisták számára. Ez nem Galapagos, itt zavartalanul él ma is az ősi jégkorszakot követő vegetáció, békés ökológiai egyensúlyban madarak, rákok, apró emlősök, fókák. Nem vadásszák őket.

Szoborterv Szántó Tibor 80. születésnapjára

Sem füst, sem benzingőz nem fertőzte még meg a környezetet. Köztudott: az elmúlt ötven év többet pusztított el az evolúció során létrejött fajokból, mint az ezt megelőző évszázadok, évezredek!

Ezek az illusztrációk tökéletes rajzokkal és akvarellekkel, abszolút pontossággal beszámolnak minden kis részletről. Rögzítik a kis sziget vándorait, őslakóit, s arról szólnak, hogy a kíméletlen civilizációtól véletlenül, szerencsére megkímélt kis terület milyen gazdag, színes, sokrétű. A tudósoknak is képet adnak a jelenlegi helyzetről, hiszen az egyik madárrajzon feltűnik egy kis piros jel, amivel a vándorlás során valahol megjelölték, s azután útjára bocsátották az állatot. Gyönyörű kiadásban megjelent fontos híradás! Remény!

A rajzoló eufóriája sugárzik a rajzokból. Éveket töltött ezzel a munkával, magányban és csöndben, ha csöndnek nevezhetjük a sok madár állandó mozgását, kiáltozását, az örökösen fújó szél hangját, a hullámok csapkodását a sziklafalon. Mi adta az értelmét, mi inspirálta a művészt egy ilyen látszólag nem látványos munkára? A közlésvágy vagy a menekülés a neonfényes, otromba civilizációból? Védekezés, üzenet a jövőnek?

Nem lényeges! A lényeg a lét kimeríthetetlen változatossága, millió fénytörése s a szándék, ami már megvolt a lét hajnalán is, mert szénnel és korommal a vadászó ember rögzítette a bölényt, a mamutot. Szüksége volt a leképezett jelekre, melyek magát a létet is jelentették, talán a húst, amit majd meg fog enni, vagy a jövőt, amit csak ösztönösen értett!

De folytathatjuk a sort, mi inspirálta Picassót *Ovidius-illusztrációk* megrajzolására, Gustav Dore-t és Szalayt a *Don Quijote-sorozat*ra? Dürer miért metszette fába az *Apokalipszis Négy Lovasát*, vagy Buday György *Székely népballadái* mitől születtek meg? Rembrandt és Chagall után miért van szükség újabb *Biblia-lapok*ra? Zichy Mihály *Az ember tragédiája* miért fontos nekünk? A gyerekek miért firkálnak a falakra, s mi kényszeríti fontos közlésre a graffitik spontán rajzolóját? William Morris mescalin-álmai. Weöres és Cocteau firkái, vonalrajzai. Tandori levélnyomatai, Hockney *Andersen meséi*. Albin Brunovsky szlovák legendái. Hincz *Nyársforgató*ja.

Dubout *Pajzán Históriá*ja. Kozma Lajos és Kner Imre együttműködése. Matisse tiszta színei. Maillol *Sapph*oja. Konecsni *Bánk bán*ja. Szász *Villon-rajz*ai. Paul Flora drótkatedrálisa. Cranach *Szent Kristóf*ja. Alois Mucha frivol dámái. Hokusai *Tengeri vihar*a. Ismeretlen miniátorok remekművei. Henri Toulouse-Lautrec litográfiái. Sendac karmos gyermekillusztrációi. Oldenburg és Segal. Emil Nolde és Willy Baumeister. Braque *Apollinaire-illusztráció*ja vagy Josef Beuyss kietlen jégsivataga. Akár a természet megszámlálhatatlan verziója, végtelen variációja. Mi készteti a madarakat tolluk szivárványszínének csillogására? A védekezés, a túlélés, a fajfenntartás, a párzás hívójele? A feltűnés vagy az eltűnés? Ez is, az is! Mi készteti a gazdagon tenyésző műfajt újra és újra új művek létrehozására, illusztrálására. A megbízók, a kiadók, a feladat? Mi inspirál újabb és újabb *Biblia-variáció*k, értelmezések alkotására Chagall, Rembrandt után ismét? Mi ad értelmet telerajzolni-festeni a fehér lapokat, majd kinyomtatni száz vagy százezer példányban?

Talán egy lehetséges válasz: a sokszínű természet is önmagát reprodukálja a jövőért. A lét gazdagsága teszi elviselhetővé a létet!

Más szemmel látta a világot a papiruszra pingáló egyiptomi írnok. Másképpen ad hírt a kolostori magányban munkálkodó középkori miniátor, transzcendens ihlettől vezérelve. Más képe van a száguldó, türelmetlen 20. századi vándorló embernek az elsuhanó tájról. Az űrhajósok közül is többen rajzoltak a totális csöndben, lassan forogva saját tengelyük körül. Egyszer a koromfekete égboltot, az űrt látva, máskor a futball-labda nagyságú, távoli földet. Tökéletes magányukban is arra vártak, hogy visszatérhessenek az ezer apró gonddal, szennyel és mocsokkal borított, demagógiával elrontott, de mégis ragyogónak tűnő Földre, ahol a dolgok sokfélesége, burjánzása, és nem az Ég és Föld közötti lebegés, de az élet minden gazdagsága adja az emberi sors hitét s hitelét a jövőért reménykedő és remegő emberiségnek.

Ebben a színpadképben foglalja el helyét a sokak által megkérdőjelezett tevékenység, az illusztráció is. Minden divat, így szidni egy műfajt is, de a gyermek első könyve, amit a kezébe vesz, és a *Biblia* is, amivel temetni mennek, illusztrálva van. A teoretikusok szerint az illusztráció másodrendű műfaj, de ez inkább csak egy vélemény itt, Európa szegletében, s végül nem is a szavak, hanem a művek kvalitása szabja meg az értékét és rangját minden tevékenységnek, és ez mindaddig így marad, amíg könyv és könyvtár létezik a földön.

(Kass János: *Írások és képek*.
Bp., 2006. Holnap Kiadó)

Kass János, Reich Károly, Feledy Gyula, Würtz Ádám a Művész Bisztróban, 1970-es évek

THOUGHTS ON THE ILLUSTRATION OF BOOKS

In the middle of the eighteenth century (1768 to be precise), on his exploratory voyage Captain Cook took a young botanist, Banks, and an artist, Parkinson, who during the long voyage made over seven hundred impeccable copper engravings. To this day, it is a mystery why these exquisite pages were never then published.

Now a British journal reports that the works, printed with painstaking care on special paper according to the instructions given by the artist, have been published in a limited edition for bibliophiles. With unparalleled crispness and vitality, the engravings of tropical plants bring tidings of the Torrid Zone.

At the same time, they give a picture of a rarely gifted artist's phenomenal talent, of his capacity for empathy and his patience.

The experience is elemental. The reproductions shown in the journal depict the plates, the exacting precision and care taken in the reprinting, and faithfulness to the artist's intention.

The result: rich in colour, crystal clear and accurate tones of airy delicacy, and rich detail. A marvellous experience. The copper plates, engraved almost three hundred years ago, convey the direct experience of the artist with unparalleled crispness. To use a profane simile: like frozen fruit, and we seem to feel the artist close at hand. The effect is similar to the opening of Egyptian tombs, where all at once we feel the works and the intention to be identical. Here, however, the master who set off to Australia at the age of twenty-three, is not anonymous.

Behold, a ray of light from a star distant in time and space, the flare of a supernova. The source of the energy ceased to exist long ago. We are the beneficiaries. The impulse enriches our lives. The question arises as to who profits from the work. The artist? Posterity? What moves an artist to embark on a mammoth undertaking without the slightest hope of publication, on board a ship, in humidity and heat, then as a consequence of the physical tribulations endured to die during the voyage.

Another example, the Török miniatúrák [Turkish Miniatures] published by Magyar Helikon demonstrates the opposite of the story above. These are contemporary bulletins of the crusades in Hungary, and record the deeds of Suleiman the Magnificent. According to accepted canon, the artist of the miniatures was bound hand and foot. And yet what spurs the artist is elemental desire and talent to communicate. He creates masterpieces, and with splendid colour and luxuriant detail, he richly illustrates the series of historic events which to us seem tragic. To be defeated is no pleasure, but with time the two points of view merge. We delight in the triumphal procession of the victorious Turkish army, in the masterful pictures depicting their conquest, forgetting that we were defeated. The plates depict with detail the Hungarian soldiers hurled into the Danube from the castle walls, the chained prisoners, the pyramids of severed heads, the triumphant procession of the Turkish army, Suleiman's death at Szigetvár, and the efforts to conceal it. We can follow the parade smuggling home the rouge-painted corpse, with conspiracy enviable even in the twentieth century.

Excellent composition, perspective depicted in the plane, a tragic background, but forgetting everything we enjoy this newscast-like series of images. In its own time it was a genuine form of news, a splendid illustration of brief texts similar to the news conveyed by telexes.

Illustration? Contemporary news?

Another question: today we live in the age of television, and what need do we have of illustration? I hold in my hand a book: far in the north, in the uppermost tip of Scotland, on an island less than

half a mile long, lives one single family, who man the lighthouse directing the ships. A young artist gives news of the bird and plant life of this island; he spent years there, not as a tourist, for whom the island is of no interest. This is not Galapagos; here today the vegetation that followed the ancient Ice Age flourishes undisturbed; birds, crabs, small mammals and seals live in ecological balance. They are not hunted. The environment is polluted by neither smoke nor petrol fumes.
It is well known that over the last fifty years more species created through evolution have become extinct than in the previous centuries or millennia!
These illustrations report of every detail in perfect drawings and watercolours, with absolute precision. They record the wanderers and the ancient inhabitants of the small island, and tell of how rich, colourful and varied is this small area, protected by chance and fortune, from pitiless civilisation. To scientists too it gives a picture of the current situation, for on one of the bird drawings a red sign appears, with which at some point during migration the bird was tagged and then set free on its way. This important news has been published in an exquisite edition.
Hope for the future.
The drawings radiate the artist's euphoria. He spent years on this work, in solitude and silence – if we can call the continuous movement and calling of the many birds, the sound of the forever blowing wind, the crashing of waves on the cliff face silence. What gave it meaning, what inspired the artist to such an apparently unspectacular work? The desire to convey, or retreat from the neon lights of vulgar civilisation? Protection, or a message to the future?
It doesn't matter. What matters is the inexhaustible variety, the millions of refractions of existence and the intention which existed even at the dawn of existence, because hunting man depicted bison and mammoths with charcoal and soot. He needed the condensed signs, which represented existence itself, perhaps the meat he would eat, or the future, which he understood only instinctively.
But we can continue: what inspired Picasso to draw illustrations to Ovid, or Gustav Dore and Szalay to their Don Quixote series? Why did Dürer make woodcuts of the Four Horsemen of the Apocalypse, and what gave rise to the birth of György Buday's Székely Folk Ballads? After Rembrandt and Chagall, what need is there for new Bible leaves? Why is Mihály Zichy's The Tragedy of Man important to us? Why do children scribble on the wall, and what prompts the spontaneous graffiti artists to say something important? William Morris's mescaline dreams. Weöres's and Cocteau's scribblings and line drawings. Tandori's leaf prints, Hockney's Andersen's Tales. Albin Brunovsky's Slovak Legends. Hincz's Merrie Tales of Jacques Tournbroche. Dubout's Bawdy Stories. The collaboration between Lajos Kozma and Imre Kner. Matisse's pure colours. Maillol's Sappho. Konecsni's Bánk Bán. Szász's Villon drawings. Paul Flora's wire cathedral. Cranach's St. Christopher. Alois Mucha's frivolous women. Hokusai's Great Wave. The masterpieces of unknown miniaturists. The lithographs of Henri Toulouse-Lautrec. Sendac's clawed children's illustrations. Oldenburg and Segal. Emil Nolde and Willy Baumeister. Braque's Apollinaire illustrations or the desolate ice fields of Josef Beuyss. Or even the countless versions and infinite variety of nature. What prompts birds to paint their feathers the colours of the rainbow? Defence, survival of the individual or the species, a mating signal? Exhibition, or disappearance? Both! What prompts, over and again, a richly flourishing genre to create new works, to illustrate them? The commissioners, the publishers, the task itself? What inspires the creation of more and more Bible variations and interpretations? Even today after Chagall and Rembrandt? What meaning is there to drawing and painting on white sheets, then printing one hundred, one hundred thousand copies of them?

Perhaps one possible answer is that nature in its variety reproduces itself for the future. The fullness of existence makes existence bearable!
The Egyptian scribe painting on papyrus saw the world differently. A medieval miniaturist, guided by transcendental inspiration, working in the solitude of a monastery, gives a different kind of news. The rushing, impatient wanderer of the twentieth century has a different image of the fleeting landscape. Several of the astronauts drew in complete silence, spinning slowly around their own axes. At times they would see pitch-black space, at other times the distant earth, the size of a football. Even in perfect solitude, they waited to be able to return to Earth, with its countless petty problems, covered in filth and dirt, spoilt by demagogy, yet still glorious to see, where the manifold variety and proliferation – not floating between Earth and Heaven – but every richness of live gives credibility and faith in human fate to mankind as he hopes and fears for the future.
It is against this backdrop that illustration, an activity questioned by many, takes its place. Everything is fashion, even berating a genre, but the first book a child takes in his hands is illustrated, and so is the Bible taken to funerals. According to theoreticians illustration is a secondary genre, but that is rather a local opinion, here in this corner of Europe. After all, it is not words, but the quality of works that determines the value and rank of every activity, and so it shall be as long as books and libraries exist on earth.

Faludy György. Fotó: Kass János

Elsősöknek rajzoltam című kiállítás. Szeged, 2002. február 19. MTI Fotó: Németh György

Bélyegkiállításon, 2007. október 4. Fotó: Veréb Simon

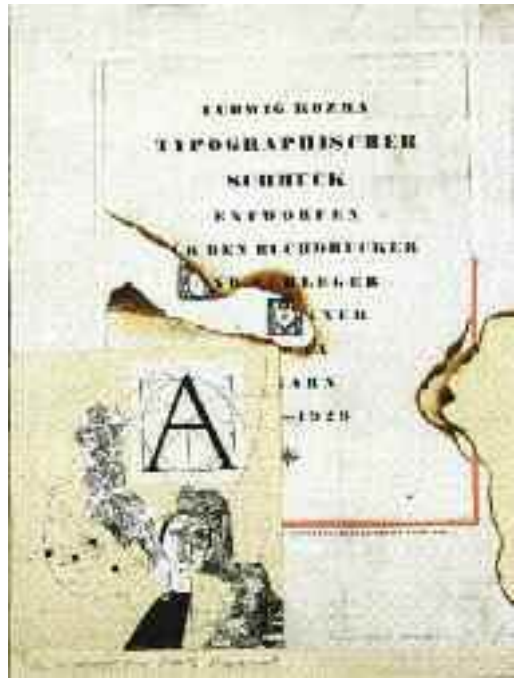

In memoriam Kner Imre, 1967

Kass János az Iparművészeti Főiskola tanáraként, 1972. március 4. MTI Fotó: Molnár Edit

Kass János

A KÖNYV MESTERE – KNER IMRE

Kner Imre huszonöt éve halott. Illés Endre görög tragédiákhoz méri sorsát. Ma művei féltve őrzött ritkaságok, nevét az ország legnagyobb nyomdája viseli. Szülőházában, egykori munkahelyén múzeum létesült.

Tanúi vagyunk a magyar könyvművészet megújulásának. Művészete aranyalap, forrás, amelyből egy új generáció merít. Emberi nagysága szétsugárzik és művekben ölt testet.

Az utas, aki a fekete békési tájat járja, a vendégmarasztaló sárból, a széles horizontból messzire kimagasló tornyot lát, az új Kner Nyomdát. Korszerű gépek hatezres fordulattal ontják a Kner névvel fémjelzett termékeket. Gyoma ma már világhírű könyvei a világ minden tájára eljutnak. A magyar könyvművészet reneszánsza a kis Kner nyomdából indult el, de a könyvégetőknek nemcsak a művek, az alkotójuk is útban volt. Milyen erő kellett az élet elviseléséhez, s azután a halálhoz, s micsoda erő gyűlt össze egy emberben, akit embersége, művészete a legnagyobbak közé emelt. Bartók Béla és Radnóti Miklós kortársa volt. Utolsó műve, a „Mentség", Kodály biztatására született.

Misztótfalusi Kis Miklós, Kner Imre magukra hagyottan küzdöttek a közönnyel, erőfeszítésük korukban gyanút, ellenségeket, alkotásuk meg nem értést szült. Németh Lászlót Kis Miklós sorsa ihlette meg, de drámája Kner Imréről is szól.

A háború pusztítása után egy évtizeddel a bénultságból lassan talpra álló gyomai nyomda egyszerre megmozdult. Még marhapasszusokat nyomtattak az egyik gépen, de a másikon már bibliofil alkotásokat. Az azóta eltelt néhány év alatt könyvművészeti versenyek díjai Lipcsétől Sao Paulóig elismerést és új hírnevet szereztek a nyomdának. Kner Imre vetése most érik be. Az újjászületett Kner nyomdára hatalmas feladat vár, hiszen

Az Iparművészeti Főiskolán diákokkal Haiman György tanszékvezető tanár (b) és Kass János tanár (j), 1976. október 29. MTI Fotó: Molnár Edit

Kiállítás Kass János 80. születésnapja köszöntésére a Koller Galériában, 2007. november 10.

az egész világon a nyomtatás, a nyomtatott betű forradalma megy végbe. Gutenberg óta az ezerkilencszázas évekig a fejlődés lassú és egyenletes volt. Az elmúlt két évtized nemcsak a nyomtatás technikájában hozott forradalmi változást: ólombetű helyett a fényszedést, de a példányszámok, a könyv mennyisége is robbanásszerűen nőtt meg. A publikáció és a nyomtatással szemben támasztott igény évről évre hatványozottan nő, s ennek csak tudatos tervezéssel lehet eleget tenni. József Attila, Kner Imre jó ha száz példányt adhatott értő kezekbe. Ma tömeg bibliofiliáról beszélünk. Paradox szó: tömeg és bibliofilia, de a tömegek igénylik a szép könyvet, nemcsak a nyomtatott betűt. Kner Imre izzó hite, fanatikus akarata a jó talajban megfogant. Láthatatlan gyökereivel észrevétlenül befonta a gondolkodás gazdag termőföldjét, gyönyörű virágzásnak indult. Termése szemünk előtt bontakozik ki.

A nagy fordulatszámú gépek követelik a papírt, és egy év alatt termelnek annyit, mint Kner Imre egész életében. A gépeket automatikus lyukkártyák vezérlik. Mérnökök, magas képzettségű szakemberek készítik elő a bonyolult munkát. A húszas években parasztlányok és szabad idejükben kaszáló nyomdászok váltották valóra Kner Imre törekvéseit, elképzeléseit. Ma bonyolult társadalmi igényt kell kiszolgálni, részletekre bontott, sokrétű tervezéssel, gazdaságosan.

Az idő ismét Kner Imrét igazolja: letisztult szerkezetre épített műveivel, klasszikus tisztaságú tipográfiájával megelőzte korát. Ma a gépesítés, a nagyüzemi technika ezt a tiszta szerkezetet, végletekig fokozott egyszerűséget, a fekete és a fehér tökéletes harmóniáját igényli. A rohamosan fejlődő nyomdának új, ismeretlen nehézségekkel kell megküzdenie, mégis az új terhek mellett maradt energiája saját erőből létrehozni egy múzeumot, amely a Kner hagyatékot s a magyar nyomdászat úttörőit mutatja be. Szükség van a hagyományoknak, a múlt eredményeinek a megismerésére. Az öreg gépeket, betűket már rég beolvasztották, a régi nyomda sokszorosára bővült, s a nyomdászok között már csak kevesen vannak, akik személyesen is ismerték Kner Imrét.

Veres Péter írta: mi temetni és gyorsan felejteni nagyon jól tudunk.

Nagy igazság!

De azok, akik béklyókat raktak rá, alkotó kedvét alázták, tönkretették, eltűntek. Élete, művészete keserű tanulság: minden erőfeszítés, gondolat, tett tiszteletet követel, minden értéket menteni, megbecsülni, támogatni kell. Nem vagyunk gazdagok, mégis elherdáltuk legjobb erőinket: Bartók, József Attila, Radnóti magukra hagyva egymás után, ki emigrációban, ki a tömegsírban pusztult el. Szeretni, segíteni, biztatni kell az alkotót, mert amit létrehoz nem a sajátja, hanem a jövőé. Az egyház, a pápák tudták ezt, falakat adtak a festőnek, kéziratot az illuminátornak, követ a szobrásznak, hogy dolgozzanak. Ma milyen dúsan kamatozik ez a befektetés! Kner Imre száz példányban adta ki legszebb könyveit, az erő, az energia ugyanaz, ha száz, ha tízezer példányról van szó.

Az igazságért ki-ki a maga eszközével küzdött. Illyés Gyula megírta a 'A puszták népé"-t, Bartók a Harmadik zongoraversenyt.

Kner Imre nagy alkotó korszaka mindössze tíz évre sűrűsödött össze, később már csak vergődött. Utolsó erejéből a „Mentség"-et nyomtatta ki.

Zsigmond Attila és Szántó Tibor a Budapest Galériában Kass János 70. születésnapi kiállításán, 1997. december 9. MTI Fotó: Kovács Attila

THE MASTER OF THE BOOK

Throughout his life, János Kass held the work of Imre Kner to be of defining importance in the creation of Hungarian book art. His art was a source from which generations could draw inspiration. His greatness as a human being was manifest in many wonderful works. It was the little Kner printing works that started the renaissance of Hungarian book art. In Kass's view the passing years have proved Imre Kner right: his works based on a clarified structure, with classically pure typography, were before their time. Today automation and factory technology demand this purity of form, this extreme simplicity, the perfect harmony of black and white. Today's Kner Printing Works (writes Kass in his article) had to grapple with new, unknown difficulties, and yet managed single-handedly to create a museum that presents the Kner legacy and the pioneers of Hungarian printing. We need traditions, we need to be familiar with the achievements of the past; we need to save and support our values, for they are all we have to build with.

„Most van az éjnek rémjáró szaka…" (Hamlet)

„Hatvanöt év, majd hatvanhat, / A versem lassan megtelik halállal. (Orbán Ottó)

Tarján Tamás

FAGYBAN LOBOGÓ LÁNG
EGY KASS JÁNOS TERVEZTE KÖNYVRŐL

(ORBÁN OTTÓ: AZ ÉJNEK RÉMJÁRÓ SZAKA)

Amikor 1992-ben, ötvenhat éves korában átvehette a Kossuth-díjat, Orbán Ottó költő már nem volt teljesen egészséges, sőt nem is áltatta magát azzal, hogy lassú, megállíthatatlan előrehaladásúnak ismert betegsége támadását valaha is végérvényesen visszaverheti. A kór elviselésére és szívós mindennapi fizikai-lelki harcra rendezkedett be. Állapotában jobb és rosszabb periódusok váltakoztak, melyekről versei (és televíziós portréfilmek) is hírt adtak. 1999-ben, elkerülhetetlenné vált műtétjét követően reménykedőbben nézett a világba (takaréklángú bizakodásáról az operáció után, a szigligeti alkotóház parkjában készült fényképfelvétel is tanúskodik), ám sajnos a javulás nem mutatkozott huzamosnak. Az egyre korlátozóbb élet- és mozgáskörülményeit hősiesen viselő Orbán Ottó – alkotóerejét mindvégig megőrizve – 2002. május 26-án, hat nappal a hatvanhatodik születésnapja után, az olyannyira szeretett szigligeti azilumban váratlanul elhunyt (nem közvetlenül a hosszú ideje fojtogató betegség okozta halálát). Az utolsó évtized Orbán-verseskötetei bázis-kiadója, a Magvető mellett viszonylag sok kiadó jóvoltából készültek s szinte mindegyiknek más a könyvtervezője. Vagy a címbetűket kiugrató, élénk, szokatlan borítószín-választás, a mozgalmas képiségű, színgazdag köntös jellemző rájuk – vagy a fekete–fehér színek ütköztetése. Talán nem csupán utólagos belelátás, hogy az eleven kolorit, a fedlap képzőművészeti dinamikája az életteljességhez való ragaszkodást is jelképezhette, míg a fekete és a fehér együtt is, külön is azt a komolyságot, méltóságot hordozta, melyben már bejelentette szokásrendi, kultikus-szimbolikus külsőségeit az elmúlás, a gyász.

Vegyük sorra. Az *Egyik oldaláról a másikra fordul, él* – hátsó borítóján a „Köszöntjük 1992. évi Kossuth-díjas szerzőnket felirattal" – a Magvető műhelyét hagyta el, Horváth Péter csak tipográfiai eszközöket bevető címlaptervével. A feketét és fehéret összeszikráztató, kizárólag a szerző (és a kiadó) nevével, valamint a műcímmel élő fedlapot 1994-ben Horváth ismét alkalmazta a Magvetőnél *(Cédula a romokon)*. E kiadónál 2002-ben Pintér József feketébe burkolta az *Ostromgyűrűben* költeményeit, igaz, a borító 1. sárgás égbolt, szürkes kopár erdőség hasadékával ékelte a sötét tömböt. Ugyanitt éjmélyi borítóval, mindössze három fehér betűsorral (szerzői név, cím, kiadó) látta el Kass János a 2002-es, *Az éjnek rémjáró szaka* című posztumusz versgyűjteményt. (Erről esik szó az alábbiakban.)

A feltűnően színes sort a Századvégnél *A kelföljancsi jegyese* nyitotta 1992-ben (tervező – Paul Klee festményének felhasználásával – Környei Anikó). A válogatott versek egy speciális formájaként is felfogható *A költészet hatalma (Versek a mindenségről és a mesterségről)* a sárga és barna színt meg a kettő összemosódását aknázta ki 1995-ben a Kortárs Kiadónál, Zátonyi Tibor terve és tipográfiája szerint, kváziszövegeket (neveket) is indukáló horizonto-vertikális betűképpel. A lángoló írógép címlaprajzával és a betűbillentyűzet-címfelirattal ható *Kocsmában méláz a vén kalóz* harsány, zöld–narancssárga attakú burkolása Kemény György nevéhez fűződik a Helikonnál, 1995-ben. A Magvető a fekete szín poétikája mellett a nyitottabb palettától sem idegenkedett (*Hallod-e te sötét árnyék*, 1996, Szilágyi Lenke fotójának felhasználásával tervezte Várnagy Tibor; *Lakik a házunkban egy költő*, Pintér József szín- és formakontrasztos megoldásával, 1999).

Az éjnek rémjáró szaka – immár elsősorban Kass János munkássága felől nézve, de Orbán Ottó halál utáni versüzenetét sem feledve – az újabb magyar

könyvkiadás egyik legszebb könyve, legautentikusabb könyvtárgyi remeke. A *magnus luctus* tematizálódása – fekete–fehér szimbolikában elbeszélve. Az ötvenegy oldal közül az egyiken (35.) fekete alapra nyomták a fehér betűkkel szedett művet, vagyis megfordult a tipográfiai hagyomány, feleselő dialógusba került egy mű az összes többi verssel *(Dal a semmiről)*. A tervező Kass a piktogram és a plakát inspirációinak végletei közt elhelyezkedő grafikai alakzatai, vonal- és foltrajzai, a szorongás, a fenyegetettség, a diszharmónia és a haláltudat élményére koncentráló – vagy diszpergált voltukban erről az élménykörről tudósító – ábrái nem egyszerűen kísérői a füzetnyi versnek. A puha borítók közé fűzött huszonkét költemény (a félbemaradtságában is teljesnek ható kötet) szövegei irodalmi, művészetközi, sőt bölcseleti kíséretet kaptak Kass kezétől: mintegy a szövegek első, képzőművész-olvasói elemzését, vizuális reflexióját. A művésztárs, a barát piktori szemszögű, a két színben és az elvontan geometrizáló formákban kifejezésre jutó olvasata: textusértelmezés, mely beleforr a befejezett egésszé már nem váló, de kompakt könyvbe. A félbetört vers-sorozatával önálló kötetnek talán nem elegendő kései Orbán-termés az illusztrációkkal együtt hiánytalan egészként hat.

Tekintetünk cikázik, csapong a relatíve szokatlan, kicsiny, majdnem négyzetes formátumú kiadvány oldalpárjainak képzőművészeti (bal) és szépirodalmi (jobb) fele, felségterületei között. E szabályszerűség alól nem egy kivétel mentesíti magát. A kép áttolulhat a versoldalra, egybefoghatja az oldalpárt, terjedelme folytán a költemény is kiterjeszkedhet páratlan és a páros oldalra is. Kettős-egy módon tárulnak fel azon tartalmak, szépségek, gondolat-kezdemények és gondolat-folytatások, dilemmák és antagonizmusok, amelyeknek hamleti színpadán (hiszen a könyvcím és a mottó is Shakespeare tragédiájára és Arany János fordítására céloz) mindig a vers a főszereplő, a rajz(olat) pedig a példás önmérsékletű és épp ezért szuverén kulissza. Fekete közeg, bakacsin díszlet.

A kötet képi világának meghatározó nyitánya, szerves része az a fotográfia, amelynek elhelyezéséből következően az elcsigázott költő – mondhatni – végső pillantást vet művére, az utolsó alkotások induló-befejezetlen sorára. Felméri töredékes testamentumát, hagyatéka utolsó árkusait. Ezen a felvételen Orbán Ottó – úgy véljük – az idős Goethére hasonlít. A lírikus-fejedelemre, akit nemegyszer tisztelgőn megidézett, vagy paródiaszerű strófákban kipellengérezett. A fénykép mutathatna ereje teljében levő férfit – a portré 2000-ben készült, Bánki Veronikának köszönhetjük –, ha a szem tükre nem az éjnek rémjáró szakát félné-kutatná. A 38. oldalon a *Zsoltár* mellé rendelt, majdnem az egész papírmezőt beterítő, árnyrajzszerű fekete profillal Kass maga is megismétli a fényképbe égett *láthatatlan nézés*t, annak irányát és vélhető tartalmait is. A rímtelen *Zsoltár*, e forrón erotikus, emelkedett szerelmi vallomás zárlatában az éj/éj-szak/rémület álomtalansággá szelídül: „És alszom én is, álomtalanul, mélyen, egyhuzamban reggelig".

A számtalan nagyszerű könyvtervezői ötlet egyike a 30. oldalon a balról jobbra felfelé húzó, diagonálisan ránduló, vaskos 66-os szám társítása a *Dal a test fáradtságáról* című nyolc sor mellé. A 77-et, a hetvenhetedik évet szokás „két kaszásnak" nevezni, a fenyegető halálra utalva. (A kasza-asszociáció a 40. oldalon nyomatékosan feltűnik, talán egy sírkő véseteként, de *A kapuboltozat alatt* című vers illusztrációjaként is. Orbán a *Dal a megrendült eszményekről* soraiba foglalta bele: „Már nem tudok másfajta verset írni, / Csak olyat, melyben a halál kaszája cseng".) A 66 tömb-feketéjének szűk hurkai, a számok szárának visszagörbedő kampói szintén halálközelség-tartalmakat hordoznak a kontrasztszínek arányai révén (immár Orbán fentebb leírt végnapjának, az épp betöltött, a versekben többször is említett hatvanhat esztendőnek az ismeretében). A hurkos alakzatot az örvénylővel kombinálja a 28. oldalon a *Dal a keserű ízről* kígyózó rajza. Kass mintázatainak roskasztó súlyát és a könyv esztétikai energiáit növeli, hogy a két versciklus közül a teljesnek mondható elsőben tizenöt *dal* kapott helyett: tehát „énekelhető", „könnyed tárgyú" alkotás – de ezeknek illusztrációs anyaga egynemű a második, formailag vegyesebb ciklusével.

A kör és a háromszög mértani kombinációjának epikusan feltöltődő szép példája a 18. oldalon

Kass János illusztrációi
Orbán Ottó kötetéhez

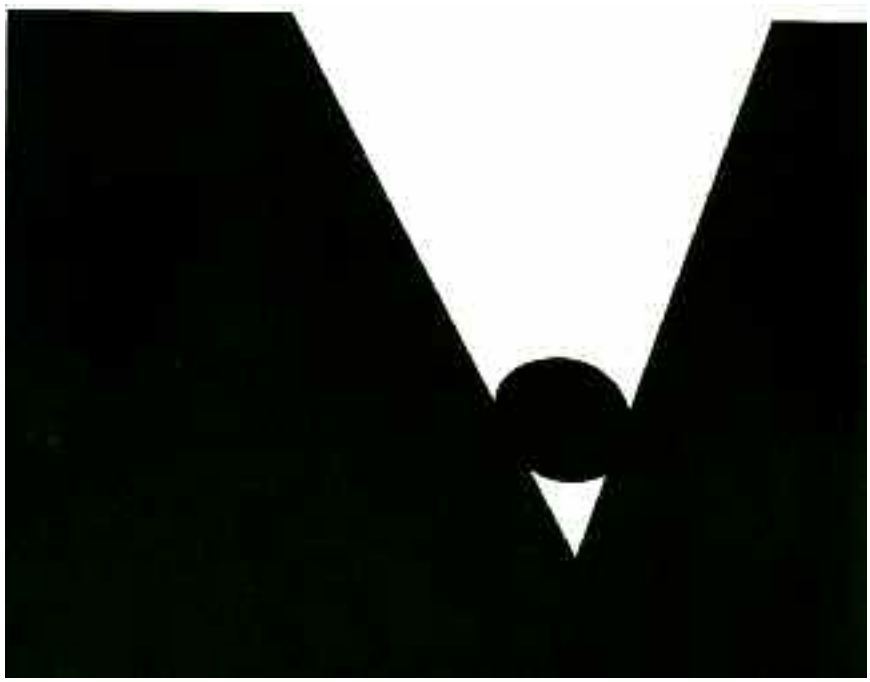

Kass János illusztrációja Orbán Ottó kötetéhez

(a *Dal az egymást váltó nemzedékekről* antagonistájaként) a hatalmas verem-ék feketéjébe csúszva szorongó tojásdad „labda" vagy „mag". A háromszög-formációk legtöbbször lándzsás elnyújtottságban, a támadás, süvítés érzetét keltve mutatkoznak: az élet ellen fegyverkeznek. Eklatáns példa: a *Dal a szélhámos reményről* két szakaszát a 6-7. oldalon veszik célba a háromszög-lövedékek, repeszek, cserepek. Epikus feltöltődésen azt értjük, hogy Kass János – alább hozunk példákat – a versek képanyagából előbb mintegy kivonja a metaforikusságot, az így munkaanyagként kapott, pőre, szinte líraiatlan matériát, szövegszekvenciát azonban stilizáló gesztussal viszi be a grafika mezsgyéjébe. Átpoetizálja, amit az imént fosztott meg költői természetétől. A képzőművészeti (non)figurativitással adja vissza a verset a versnek. A háromszög-rajzolatot a női test elvonatkoztatott jeleként alkalmazó rajz (8.), mely a *Dal az idő fölemelt ujjáról* című nyolc sorhoz tartozik, ugyancsak tartózkodik attól, hogy saját „dalba" kezdjen – a vers „meztelen nő", „Playboy" szöveghelyei nyomán –, s a női testtorzót nem is csupán ehhez az egy műhöz rendeli. Kass illusztrációi általában ikerülnek ugyan a szomszédos lírai darabbal, de maguk is ciklusban lélegeznek, nagyobb kompozícióvá is összeállnak.

A sokféle variáció közül a két szélsőséget: a tömött és vonalszerű rajzot említjük még. A tömöttek – néhány más típusú ábrához hasonlóan – erősen antropomorfizálódnak. *Az özönvíz*hez a 46. lapon Noé még vonal-eső verte bárkájának az Araráton megfeneklett sziluettje járul („Eláll a francos eső negyven nap után…"), de az összkép egy nagykalapos vándor sziklatestének körvonalait, matériáját is megképzi. Az illusztráció hűségesen követi a költemény mögöttes cselekményes rétegét (biblikusságát), viszont az Orbán által a bugyborgó, kissé szabálytalanszerűtlen szonett soraiban erős kritikával illetett „Mindenható" átalakul az említett, arcavesztett sziklaalakká. A 48. oldalon, *A tigris bajusza* mellett egy emberalak (vagy hegyes szárnyú madár, sötét angyal?) fej nélküli teste húz el átlósan, a rajzoldalakon margó nélküli könyv széle felé (kifelé, a semmibe)

tartva. A fonal/vonal-rajzok legegyszerűbbike, s talán legszebbike is a *Dal a kockázatról és a mellékhatásról* ikre: a teljes fekete oldalon (nem pontosan középen) lefutó fehér, „felező"-szétvágó-szétválasztó huzal (13.). Ez egybecseng ugyan a vers „Egy cérnaszálon függ az életed" indításával, ám Kass most sem dúsítja „történetessé" e kijelentést, sőt: szublimál, absztrahál. A függőlegesében csak implicite érvényesül a függés.

A *Dal a fagyban lobogó lángról* túloldalán (11.) a fehér szín túlhatalmát középen a kecses, stilizált lángforma feketéje világítja-lengi át (mintha a kérlelhetetlenség paragrafus-jele is lenne egyben). Orbán Ottó e nyolc sorban így ír az elmúlás túléléséről: „A dolgok kezdetén sötétlő szén virága / A párzó sejtekből kihajtó szerelem. / Emberi, tehát vak és szeszélyes a drága, / És a bolondját járatja velem. // Mert túlél minket, mint az idegek kémiáját az eszme, / Mely születőben oldott vegyszerként habzik az agyban. / Most kezdődik minden, nincs semmi veszve, / Lobog a cingár láng a világvégi fagyban". Kass János illusztrációi illúziótlan továbbélés-lángként fehérülnek-feketéllnek a fekete-fehér halálfagyban. A képzőművész a posztumusz kötet rajzaiból állított nagyszerű emlékkő-sort költő barátjának. Most, hogy már Kass sincs köztünk, eltöprenghetünk, Orbán Ottó, aki külön gyűjteményben is közzétette megidéző, hommage-os, köszöntő és gyászoló költeményeit, milyen nagyszerű nekrológverset írt volna Kass János emlékezetére.

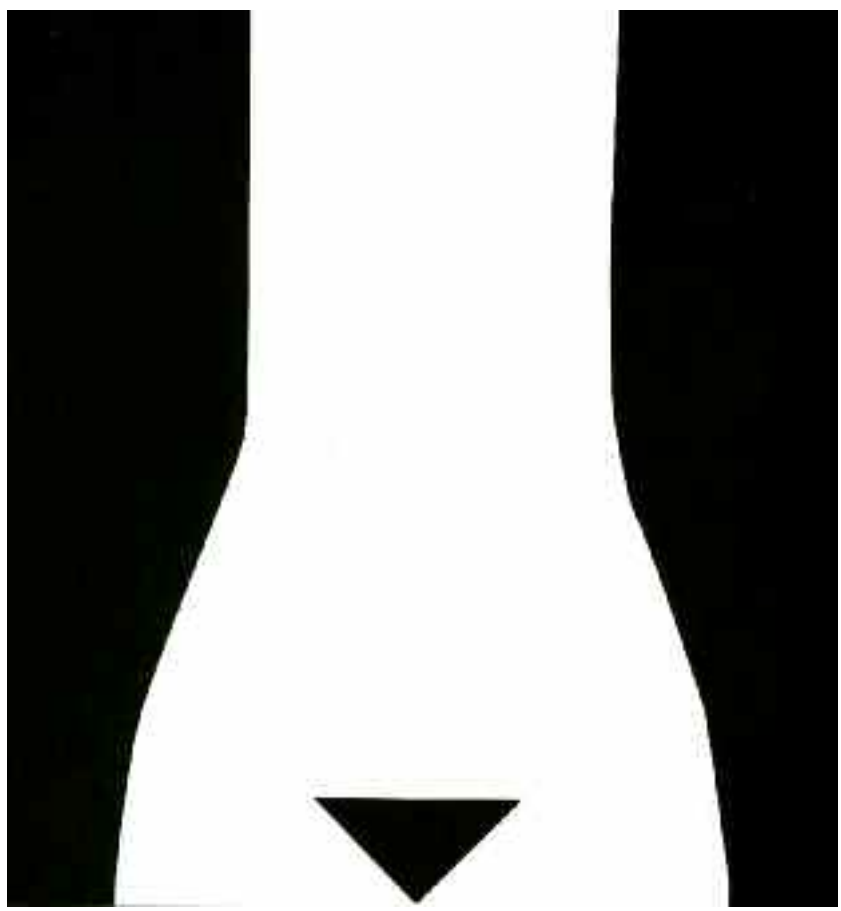

Kass János illusztrációja Orbán Ottó kötetéhez

Orbán Ottó otthon, 2006. december 25. Fotó: Bánki Vera

Részlet a Kass és a Zene című kiállításból. Kass Galéria, 2015

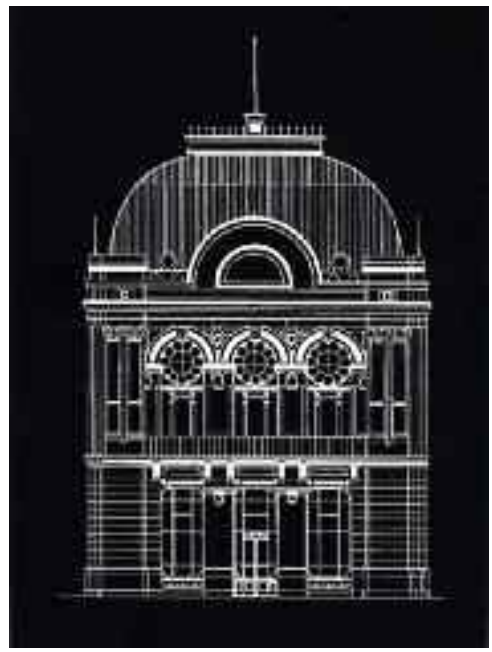

A Kass Szálló rajza

A FLAME IN THE COLD

The collections of poetry Ottó Orbán wrote in his last decade were published by several publishers, with different designer for almost every one. They are characterised either by the unusual choice of bright cover colour, full of movement, emphasising the letters of the title, or by the juxtaposition of black and white in the pitch black of János Kass's 2002 posthumous collection of poetry *Az éjnek rémjáró szaka*, ("The very witching time of night") with only three rows of white letters (author's name, title, publisher). The author, a literary historian and critic, considers it one of the finest books, one of the most authentic masterpieces of the book as object, to come out of recent Hungarian publishing. The thematization of *magnus luctus* – narrated in black-and-white symbolism. (…). Kass's graphic forms, positioned somewhere on the continuum between pictograms and posters, his line- and patch drawings, his figures concentrating on the experience of vulnerability, disharmony, and prescience of death, do more than merely accompany this booklet of poems. In two-tone abstract geometric forms this fellow artist and friend has given a painterly reading, an interpretation of the text, sealing the compact volume, which can no longer become a completed whole. The work of the late Orbán, which alone would not be sufficient for an independent volume, seem a complete whole with the illustrations. With the drawings for this posthumous volume the artist has erected a splendid series of memorials to his poet friend.

Illusztrációk Sartre: *Barjona* című darabjához

Bánki Vera

AZ UTOLSÓ RAJZSOROZAT

Kass János 2008-ban az Új Ember Kiadó felkérésére tusrajzokat készített Jean-Paul Sartre *Barjona* című darabjához. A rajzokat nagy kedvvel készítette, s mivel mindig élt benne a kísérletező kedv, ezúttal toll helyett ceruzára erősített fogpiszkálóval rajzolt. Sajnos a könyv kiadása meghiúsult, de ez lett Kass János utolsó nagyobb rajzsorozata.

•

A történet: 1940-ben Jean-Paul Sartre német hadifogolytáborba került. Karácsony közeledtével egy jezsuita szerzetes biztatására a meggyőződéses ateista Sartre a társai iránti szolidaritásból elvállalta, hogy ír az alkalomra valami előadandót. Ez lett a **Barjona, avagy a fájdalom és a remény játéka**. A dráma egy Betlehem környéki kis falu szegény lakóit mutatja be, akik Róma igája alatt éheznek. A vezetőjük, Barjona, kétségbeesésében nem tudja, hogyan segítsen rajtuk. Arról próbálja meggyőzni a falu lakóit, hogy ne hozzanak többé gyermekeket a világra, s így tiltakozzanak Róma elnyomása és Isten hallgatása ellen. Egy csillagot követve megjelennek a Háromkirályok. Barjona vén bolondoknak tartja őket, és megmutatja nekik népe nyomorúságát. A falusiak nem hallgatnak azonban vezetőjükre, hanem elindulnak a Háromkirályokkal Betlehembe az újszülött Király keresésére. A haraggal eltelt Barjona meg akarja őket előzni, hogy megölje a gyermeket. Későn érkezik a jászolhoz, térdre esik, feldúlja az, amit lát: mindenki imádja a megszületett Megváltót. A szerző nem vont le tanulságot a történetből, de a táborban elvállalta Boldizsárnak, a Háromkirályok egyikének a szerepét…

THE LAST SERIES OF DRAWINGS

In 2008, commissioned by Új Ember Publishers, János Kass made India ink drawings for Jean-Paul Sartre's play 'Barjona'. He created the drawings with great enthusiasm, and since he still had the spirit of experimentation, instead of a pen he used a toothpick fixed to a pencil. Unfortunately the book was never published, but this was János Kass's last extended series of drawings.

Illusztrációk Sartre: *Barjona* című darabjához

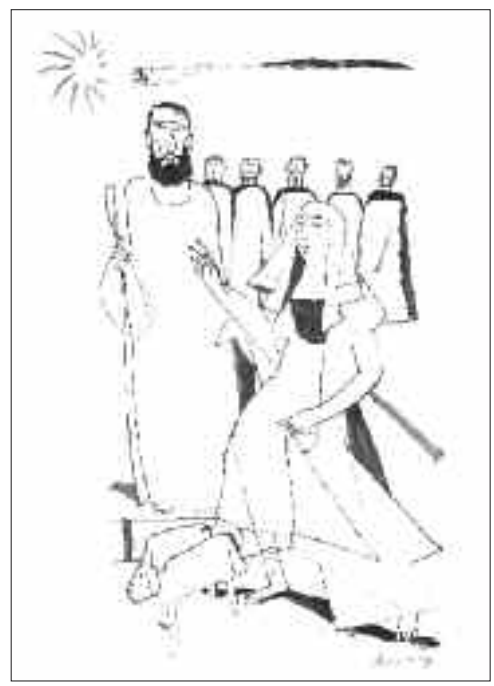

Illusztrációk Sartre: *Barjona* című darabjához

Kass János horgászik, 1967.

Kass télen. Fotó: Miskolczi Róbert

Kass Szegeden, a Múzeumnál. Fotó: Bánki Vera

Juhász Ferenc

A SZŰZ TISZA

KASS JÁNOS HALÁLÁRA

Csak az élő vágyakozik. A halott vágytalan.
Amíg léteddel a fölvilágon voltál,
de tudtad már hogy épül testedben a halotti oltár,
nekem nem mondtad,
de halandó fehér sóhaj-szoborként motyogtad,
hogy a Tiszába szórják narancsszín hamvaid.
Hogy, mint a szerelmes férfi a szerelem-mohó nőre,
ráhullj a hömpölygő széles zöld temetőre.
S lobogj fölötte és benne,
a víz fölött és vizébe keveredve,
mint az efemer habzás
szent rovar-párzás és lángszirom-üveg rovar-virágzás,
mint a tavasszá megindult
Tiszavirág-tejút,
a nyüzsgés-híd rejtelem
kimutatkozás-győzelem,
lángban porrá darált szíved,
tűzben virágporrá őrölt hited,
az izzó vörös kegyelmes Láng-Malomban
zsugorodva, mint a piros ősz a vastag, nehéz falombban.
De mit ér a hit,
ha már az sem segít?

A növénytudós azt mondja,
hisz neki ez a dolga, a gondja:
egy nyírfa-virágfürtben
növényhernyó szemcsés aranyezüstben
négymillió a pollen, a virágpor,
a tavaszi virágpor-liszt zápor
a szaporító mámor,
a nemző illat-kámfor,
s a levegőben lévő pollen-mennyiséget
ami mámor és szenvedély, jövő-ígéret
darab/m³-ben mérik.
Az emberségben a jövőt a Mindenséggel mérik.

Bár mást szerettél volna
Barátom, te rajzaiddal zseniális szolga,
nem úgy lett.
Már csak bennünk lobog a teremtő ihlet.
Koporsóba tettek
földbe eresztettek,
s a bársonyzöld Tiszaparton
hiába vár rád a sok hajnali alkony
a néhány indigópapír-kék árny-alak:
Juhász Gyula, a szakállas depresszió-bódulat,
az érett búzakalász-szőke Móra Ferenc,
kicsit félrebillent fejjel, mint egy útszéli meszelt kőkereszt,
meg mint egy megszeppent árva kislány:
Tömörkény István
meg mint apád, a szesz-kakas
nem is olyan borongás-mámor nemző-ág Kass,
meg a még ember-eleven vigasz-osztó
Trogmayer Ottó.
Hiába várnak
a tegnapból kivirágzott mai árnyak.

Megnéztelek a koporsóban!
Olyan voltál, mint vöröszöld rózsabogár,
mint rózsaszín-arany Buddha-szobor.
És nem volt bánat lehunyt-szemű titok-mosolyodban.
Csak a féreg-jövő, a lárva-holnap, a vesztes halál.
Fehér zsebkendőmet sírodba dobtam,
egy marék agyag-rögöt rád hajítottam
olvadjon deszkádra
a fehér vászonlevél-pálma.
És hullott a rög a rögre.
Virágzol bennem élve és halva: örökre.

Bélyegkiállítás a szegedi Kass Galériában. Kass János és Tandi Lajos. 2007. október 4. Fotók: Veréb Simon

Kass János (b) grafikusművész átveszi Pozsgay Imre (j) kulturális minisztertől a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze kitüntetést. Budapest, 1977. március 31. MTI Fotó: Tóth István Csaba

Göncz Árpád (b) köztársasági elnök átadja a Kossuth-díjat Kass János (j) Munkácsy Mihály-díjas grafikusművésznek, Kiváló Művésznek. Budapest, 1999. március 15. MTI Fotó: Illyés Tibor

Orosz István

FÉNYUDVARBAN

KASS JÁNOS MAGYAR ÖRÖKSÉG-DÍJAS

Könyvművészként, könyvillusztrátorként ismerik, ismertük legtöbben Kass Jánost. Generációk nőttek föl a rajzain, még ha nem is mindenki tudta, hogy amikor olvasókönyveket és verseskötéteket, antológiákat és történelmi regényeket lapozgatott, Kass János képei tették teljesebbé az élményt. Pedig a könyvillusztráció – egy interjúban fogalmazott így – csupán a „jéghegy csúcsa" volt. Amikor az Iparművészeti Főiskolára kerülvén először találkoztunk, már ismertem plakát- és bélyegterveit, amikor rajzfilmmel kezdtem foglalkozni, már tudtam, hogy az első európai computer-animáció, a John Halassal együtt forgatott *Dilemma* az ő tervei alapján készült, kiállításain járván láthattam kerámiáit, plasztikáit, festményeit, fotóalbumokat lapozva kontrasztos fényképsorozataira bukkantam, közös nyomdász barátunk műhelyében belelapozhattam önálló rézkarcaiba, és legutoljára, már felnőttként megismerhettem az írásait is. *„Ma a művész ismét hasonló a reneszánsz mesterekhez. A kornak ilyen vagy olyan formában szüksége van rá. Mindenhez kell értenie, mindenről kell tudnia. A tudomány egyre inkább specializálódik és csak részterületeket képes átfogni. A művésznek mindent látnia kell és fel kell készülnie minden feladatra Leonardóhoz hasonlóan."*

Naiv szándék fél évezreddel Leonardo után reneszánsz eszmények szerint élni? Kass megpróbálta. Nem csak alkotóként, tanárként is teljes a pálya. Maga volt a kulturális kontinuitás. Magától értetődő természetességgel mesélte tovább, amit Mórától, Móricztól, Kassáktól hallott, Buday, Vasarely, Szalay Lajos társaságában tapasztalt. Ablak volt a világra. Kass-rajzokon át üzent haza Faludy és Határ Győző, s olykor úgy éreztük, kézszorításával Dürer, Gutenberg és Misztótfalusi Kis Miklós keze melegét adta tovább a tanítványoknak. Magyarként is az Univerzum polgára volt. 1957-es *Szent Sebestyén*ével az elsők közt siratta el a forradalmat, a *Cantata profana* térdre roskadó, kiontott belű csodaszarvas rajzával pedig megteremtette és felmutatta a szenvedő ország, a megalázott haza emblémáját. Meseillusztrációkat rajzolva a mindenség ablakait nyitogatta, a *Tragédia* kísérőrajzaihoz a relativitáselméletet, a *Kékszakállú* illusztrálása közben a mítoszok egyetemes szimbolikáját tanulmányozta, s diákmunkákat korrigálván az *Ószövetség*gel példálózott. Gazdag élete valós és jelképes utazások sűrű szövete volt, mégis, ha megjelent valahol, oly odafigyelő teljességgel volt ott, mint a bölcs szemlélődés tollrajz kontúrjába öltözött, önarcmássá váló *Szent Ferenc*e. Úgy éreztem, egyetlen versenytársa az idő. Ha eljött egy kiállításomra, bántott a lelkiismeret: miért is nem rajzol a képek nézegetése, elemző bírálata helyett; de ha nem hívtam, azonnal megtudta és küldött egy lapot. Aki látott már Kass kézírást, tudja, hogy a levelei is önálló grafikák voltak, spontán, képkeretbe való kalligráfiai remeklések.

Az a legendás bal – Puskás lába és Kass keze! Egy évben születve egyszerre váltak jelképpé. Úgy képzelem, a rajzolás jobb kézzel is ment volna neki, mondjuk úgy, mint egy nagy magyar grafikusnak, de ballal úgy csinálta, ahogyan csak egy Kass tudta. A könnyű kézzel megrajzolt, mintegy odavetett vonalak csak a felszínét karcolták valaminek, csupán a dimenziókat jelölték ki, összekötvén a látott valóság csillagrendszerének elemeit, azért, hogy sejtessék a látható világ mögötti tartomány sötét, álom-mély tömbjét. A „látható" Kass is zavarba ejtően gazdag volt, megejtő formaművészete, átgondolt jelképvilága, kompozícióinak öntörvényű geometriája, rafinált ritmusvilága, bravúros zenei építkezése mind-mind, akár külön is jelentős művészt láttattak, a lényeg azonban mélyebben volt. Mindegyik vonala kapcsolódott a valaha húzott összeshez, a népművészet szikár indáihoz, a perspektivisták rafinált térhálózatához, a posztmodernek transzparens kérdőjel-kacskaringóihoz. Kass toll- és ecsetvonásai a gondolatok és a sejtelmek, az eszmék és az ábrándok műtermi ellenpróbái.

Orosz István:
Kass táskája

Kass János sárospataki kiállításának
bejáratánál, 2003. december.
Fotó: Bánki Vera

Egy laudációban illene részletesen felsorolni minden iskolát az Iparművészetitől a Képzőművészetin át a lipcsei könyvművészeti főiskoláig, az összes kiállítást, Londontól Párizson át Szegedig, minden illusztrált könyvet a *Don Quijote*tól a *Toldi*n át az ábécés könyvekig, a jeles kompániákat a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiától a szegedi díszpolgárok körén át a tanítványokkal közös asztaltársaságig, és persze valamennyi kitüntetést a Munkácsy-díjtól a lipcsei aranyérmen át a Kossuth-díjig. És most itt a Magyar örökség-díj! Kass János életműve sokak számára példa volt eddig is, mérce, része annak a szellemi fundamentumnak, amely tájékozódni és igazodni segített. Igen: magyarként is, európaiként is, emberként is. Őszintén hiszem, hogy a mostani elismerés révén a gazdag kassi életmű és szeretetre méltó alkotója újra a figyelem fényudvarába kerül.

Tandi Lajos, Kass János és Botka László szegedi polgármester a Korzó Zeneházban, 2008. január 22.

Kass János-portré.
Fotó: Kaiser Ottó

IN HIS AURA

'The oeuvre of János Kass has already acted as an example for many, a standard, part of the mental foundation that helps them to find their bearings,' said István Orosz in his address at the awarding of the Hungarian Heritage prize. Orosz highlighted the continuity of Kass's work, which was most typical of its creator: with self-explanatory unaffectedness he recounted what he had heard from the writers Móra, Móricz, Kassák, what he had experienced in the company of Buday, Vasarely, and Lajos Szalay. He was a window onto the world. Kass's drawings were missives for Faludy and Győző Határ, and sometimes we pupils felt that with a handshake he would transmit the warmth of the hand of Dürer, Gutenberg, or Miklós Tótfalusi Kis. Even as a Hungarian he was a citizen of the universe. With his Saint Sebastian of1957 he was one of the first to mourn the revolution, and with his drawing of the *Cantata profana*'s magic stag, collapsing on its knees with innards spilling out, he created and displayed an emblem of the suffering country, the humiliated homeland. His rich life was a dense fabric of actual and symbolic journeys, and yet if he appeared somewhere, he was present with the same observant fullness as his picture of Saint Francis, who becomes his self-portrait in the contours of a pen-and-ink drawing of wise contemplation. (...) Every line was linked to all the others, to the sinuous tendrils of folk art, to the refined spatial network of perspectives, to the transparent question-mark meanderings of the post-moderns. Kass's pen- and brush-strokes are the workshop verification of presentiments, ideas, and whims. The Hungarian Heritage Prize is a recognition of the wealth of Kass's oeuvre, in respect of the artist.

12/2014

Hungarian Stamps

MAGYAR POSTA

INFORMATION:
Tel: (+36 1) 76 77 329
E-mail: belyeg@posta.hu

ORDER:
Tel: (+36 1) 76 77 174
Fax: (+36 1) 28 81 022
E-mail: philately@posta.hu
Internet: www.posta.hu

FOR YOUTH 2014: WILLIAM SHAKESPEARE WAS BORN 450 YEARS AGO

Magyar Posta is marking the 450th anniversary of the birth of William Shakespeare by issuing a numbered commemorative stamp block with a surcharge. The block uses reproductions of two illustrations of Hamlet, *The Queen* and *The Skull*, by the graphic artist, sculptor and stamp designer János Kass (1927-2010), who was awarded the Munkácsy and Kossuth Prizes and the title Artist of Excellence. Magyar Posta devotes HUF 100 from the proceeds of the surcharge on each block to supporting youth stamp collecting. The block was designed by the graphic artist György Kara and produced by the ANY Security Printing Company. The new issue will be available at large post offices and Filaposta in Hungary from 25 April, but may also be ordered from Magyar Posta's online store.

William Shakespeare (1564–1616), the English playwright, poet and actor, is regarded as the greatest writer in the English language. He is often referred to as the English national poet. His works have been translated into almost all living languages and his plays are performed constantly. He is one of the few playwrights who wrote both comedies and tragedies that have stood the test of time. His literary output reflects not only poetry and drama of the highest calibre, but also encompasses every aspect of human life, portraying the most varied nuances of emotion, and succinctly and clearly expressing philosophical ideas. His works were written between 1588 and 1616. His tragedies are regarded as the height of his achievements. Hamlet, his first major hero, is mentioned more frequently than any other Shakespearean character particularly due to his famous monologue *"To be, or not to be: that is the question"*. (Source: *wikipedia.org*)

SHAKESPEARE. Order code: 201413003001 (block), 201413008001 2 (FDC) • Date of issue: 25 April 2014 • Face value: HUF 400+100 • Printing method: 4-colour offset • Number of copies: 80,000 blocks • Perforate size of the stamps: 30.58 x 45 mm • Imperforate size of the block: 116 x 94 mm • Printed by ANY Security Printing Company • Photography by *Mihaly Hajdú* • Designed by *György Kara* • *The surcharge of the block may not be used to pay for postage on letter-mail items.*

Magyar Posta

KASS JÁNOS GRAFIKUSMŰVÉSZ, SZOBRÁSZ, BÉLYEGTERVEZŐ

(SZEGED, 1927. DECEMBER 26. – BUDAPEST, 2010. MÁRCIUS 29.)

Kass János 1927-ben Szegeden született. Középiskolai tanulmányait a budapesti Werbőczy Gimnáziumban kezdte meg, majd az Iparművészeti Iskolában kerámiaművességet tanult 1942-től 1946-ig. 1949-ben az Iparművészeti Főiskolán, 1951-ben a Képzőművészeti Főiskolán szerzett oklevelet. Tanárai Bortnyik Sándor, Hincz Gyula és Konecsni György voltak.

1956–1959-ig Derkovits-ösztöndíjas, 1960–61-ben a lipcsei Grafikai és Könyvművészeti Főiskola könyvművészeti tanszékén tanult. 1965-től 1973-ig az Új Írás című folyóirat művészeti szerkesztőjeként tevékenykedett. 1973 óta tervezett postabélyeget.

Részt vett biennálékon Velencében, Bécsben, Moszkvában és Tokióban. Néhány egyéni kiállítása: Olaszország (1968), Ausztria (1970), Svájc (1976), Anglia (1982, 1984, 1985, 1986, 1991, 1992), Németország (1988), Finnország (1989), Ciprus (1992), Bologna-Arte Fiera (1994), Újvidék (Novi Sad) (1995), Milánó (1995), Róma (2000).

1954-ben és 1967-ben Munkácsy-díjat kapott, 1977-ben Érdemes Művész, 1986-ban Kiváló Művész címmel ismerték el. A Brüsszeli Világkiállításon, Moszkvában, Brnóban, Torontóban, Pozsonyban, Sao Paulóban, magyar és német „szép könyv" versenyeken nyert díjakat. 1966-ban és 1977-ben Lipcsében a könyvművészeti kiállításon „A világ legszebb könyve" díjat kapta az aranyéremmel. Az 1999-es frankfurti könyvvásáron is „szép könyv" díjat kapott. 1992-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend tiszti keresztjét. 1999-ben Kossuth-díjat kapott. 2003-ban Hazám-díjjal tisztelegtek munkássága előtt. 2010. március 29-én hunyt el Budapesten. 2011-ben posztumusz Magyar Örökség-díjas lett. Művei a nevét viselő galériában láthatók szülővárosában, Szegeden, amelynek díszpolgára volt.

János Kass (1927–2010) was born in Szeged, Hungary. Obtained the diploma of the Academy of Applied Arts in 1949 and the diploma of the Academy of Fine Arts in 1951, he was a student of Gyula Hincz, György Kádár, and György Konecsni. From 1956 to 1959 he held the Derkovits scholarship. From 1961 to 1962 he studied at the Book-Art Academy in Leipzig, Germany.

He regularly took part in every major national exhibition at home and abroad. He has had one-man shows in Italy (1963), Australia (1970), and Switzerland (1976). He participated in the Venice Biennial (1960), Youth Biennial in Paris (1961), and Biennials in Lugano, Tokyo, Ljubljana, Sao Paolo, Buenos Aires. He was a versatile and peerlessly original artist who filled up the simplest subjects with thoughts. There is a permanent exhibition of his works in Szeged, his birthplace.

Előzmények: A Képíró: Kass János 1. és 2. részének borítója (megrendelhetőek)

MEGJELENT SZÁMAINK:

2003/1. szám – BÁBOK ÉS BÁBUK (elfogyott)	**–**
2003/2. szám – A PASZTELL	**495 Ft**
2004/1-2. szám – DIKTATÚRA ÉS MŰVÉSZET I–II.	**990 Ft**
2004/3-4. szám – A GYERMEKKÖNYV-ILLUSZTRÁCIÓ I–II.	**990 Ft**
2006/1. szám – BÁB-TÁR I. (elfogyott)	**–**
2006/2-3. szám – BÁB-TÁR II–III.	**990 Ft**
2006/4 – 2007/1. szám – Magyar illusztráció Bolognában	**850 Ft**
2007/2. szám – BÁB-TÁR IV.	**650 Ft**
2007/3. szám – Kihelyezett tagozat	**850 Ft**
2007/4. szám – BÁB-TÁR V.	**850 Ft**
2008/1. szám – A gyermekkönyv-illusztráció IV.	**850 Ft**
2008/2. szám – Képzőművészek Esztergomban a 20. században	**850 Ft**
2008/3. szám – BÁB-TÁR VI.	**850 Ft**
2008/4. szám – ÜVEGSZOBRÁSZAT	**850 Ft**
2008/5. szám – BÁB-TÁR VII.	**850 Ft**
2009/1. szám – Gyermekkönyv-illusztráció V.	**850 Ft**
2009/2. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VI.	**850 Ft**
2009/3. szám – Wehner-Vernissage	**850 Ft**
2009/4. szám – BÁB-TÁR VIII.	**850 Ft**
2009/5. szám – Fémszobrászok Tatabányán	**850 Ft**
2009/6. szám – BÁB-TÁR IX.	**850 Ft**
2010/1. szám – BÁB-TÁR X.	**850 Ft**
2010/2. szám – BÁB-TÁR XI.	**850 Ft**
2010/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VII.	**850 Ft**
2010/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VIII.	**850 Ft**
2011/1. szám – BÁB-TÁR XII.	**850 Ft**
2011/2. szám – Képzőművészek Tatabányán a 20. században	**850 Ft**
2011/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció IX. A képíró: Kass János, 1. rész	**850 Ft**
2011/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció X.	**850 Ft**
2012/1. szám – BÁB-TÁR XIII.	**850 Ft**
2012/2. szám – IPARMŰVESSÉG I.	**1.000 Ft**
2012/3. szám – A KÉPÍRÓ, KASS JÁNOS II.	**1.000 Ft**
2012/4. szám – BÁB-TÁR XIV.	**1.000 Ft**
2013/1. szám – IPARMŰVESSÉG II.	**1.000 Ft**
2013/2. szám – IPARMŰVESSÉG III.	**1.000 Ft**
2013/3. szám – BÁB-TÁR XV.	**1.000 Ft**
2013/4. szám – BÁB-TÁR XVI.	**1.000 Ft**
2014/1. szám – KÉPZŐMŰVÉSZEK DOROGON NAPJAINKBAN	**1.000 Ft**
2014/2. szám – BÁB-TÁR XVII.	**1.000 Ft**
2014/3. szám – KÉP-TÁR I.	**1.000 Ft**
2014/4. szám – KÉP-TÁR II.	**1.000 Ft**
2015/1. szám – BÁB-TÁR XVIII.	**1.000 Ft**
2015/2. szám – BÁB-TÁR XIX.	**1.000 Ft**
2015/3. szám – A KÉPÍRÓ, KASS JÁNOS III.	**1.000 Ft**

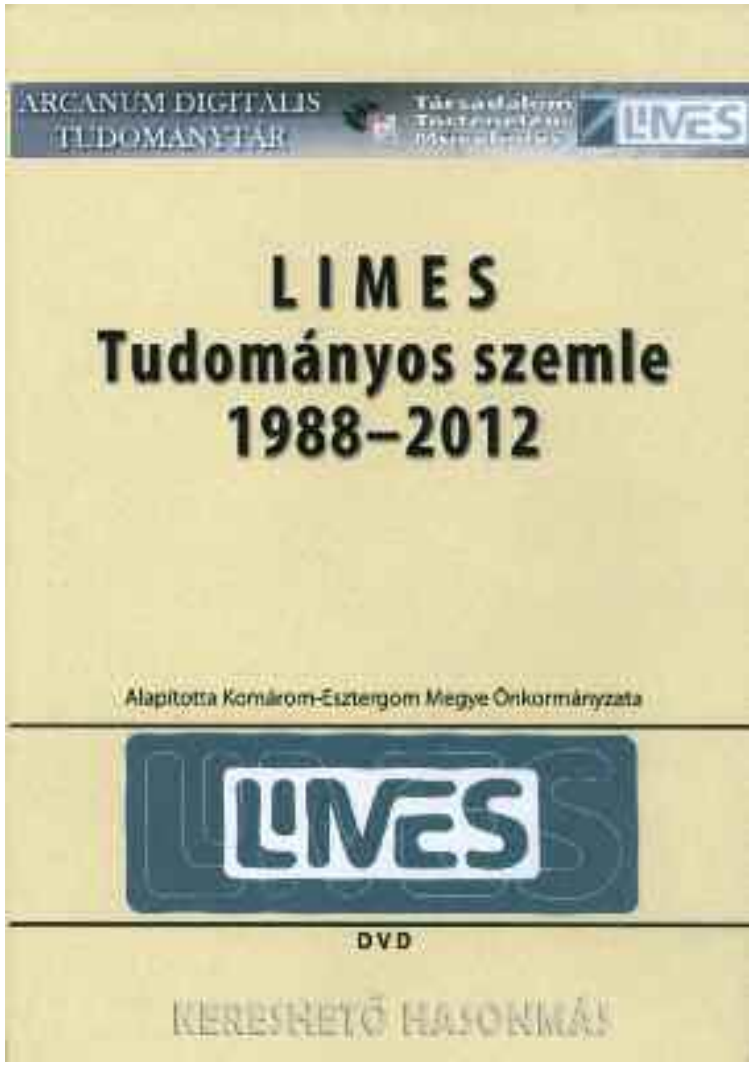

Megjelent DVD-n az Arcanum-Adatbázis Kft. kiadásában
a LIMES tudományos-történelmi szemle valamennyi száma
(25 évfolyam, 95 szám, 14 000 oldal.)
További információk a kiadó honlapján

Részlet az Art Limes online nyitó oldaláról. www.artlimes.hu

Folyóirataink megvásárolhatók:
- Budapesten: Írók Boltja (Andrássy út 45.)
- Komárom-Esztergom megyében és országosan a LAPKER terjesztésében

Megrendelhető: Könyvtárellátó Kht., 1134 Budapest, Váci út 19.
Kernstok Alapítvány/Art Limes Szerkesztősége, 2800 Tatabánya, Esztergomi út 7. I/6.
E-mail: viragjeno46@gmail.com

Honlapjaink: www.artlimes.hu; www.limesfolyoirat.hu